

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET ROMANLARINDA YER
ALAN İSTANBUL KONAKLARINDA
“HAREM VE SELAMLIK”**

Derya DÜZGÜN

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gökçen ÖZKAYA**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
ISPARTA - 2019**

© 2019 [Derya DÜZGÜN]

TEZ ONAYI

Derya DÜZGÜN tarafından hazırlanan "Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Romanlarında Yer Alan İstanbul Konaklarında "Harem ve Selamlık"" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü **Mimarlık Anabilim Dalı**'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak başarı ile savunulmuştur.

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gökçen ÖZKAYA
Süleyman Demirel Üniversitesi

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Şefika Gülin BEYHAN
Süleyman Demirel Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Aysun Aydın ÖKSÜZ
Süleyman Demirel Üniversitesi

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Şule Sultan UĞUR

TAAHHÜTNAME

Bu tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını beyan ederim.

Derya Düzgün

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	2
2. KONAKLAR VE HAREM-SELAMLİK MEKÂNLARI	5
2.1. Konaklarda Harem ve Selamlık Mekanları.....	8
2.2. İkili Karşıtlık olarak Harem-Selâmlık, Modernleşme Ürünü müdür?	13
2.3. Osmanlı'da Kamusal-Özel Alan.....	14
3. GEÇ OSMANLI ve ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ROMANLARINDA HAREM-SELAMLİK OKUMALARI	20
3.1. Romanlarda Harem-Selâmlıklı Konak Tasvirleri	22
3.1.1. <i>Demir Bey Yahut İnkişaf-ı Esrar</i> Romanında “Şemsîzâdeler Konağı”	23
3.1.2. <i>Ferdi ve Şükerası</i> Romanında “Ferdi Efendi Konağı”	25
3.1.3. <i>İstanbul'un Bir Yüzü</i> Romanında “Fikri Paşa Konağı”	31
3.1.4. <i>Damga</i> Romanında “Halis Paşa Konağı”	47
3.1.5. <i>Miras</i> Romanında “Sabit Molla Bey Yalısı” ve “Ethem Paşa Konağı”	48
3.1.6. <i>Muhabbet Tılsımı</i> Romanında “Adnan Şemî Paşa Konağı”	60
3.1.7. <i>Konak</i> Romanında “Mustafa Paşa Konağı”	73
3.1.8. <i>Sinekli Bakkal</i> Romanında “Selim Paşa Konağı”	79
3.1.9. <i>Mahur Beste</i> Romanında “Necip Paşa Yalısı'nın Harem Birimi”	86
3.1.10. <i>Çamlıca'daki Eniştemiz</i> Romanında “Vâmık Bey'in Köşkü”	90
3.1.11. <i>Sevda Sokağı Komedyası</i> Romanında “Hamdullah Bey Konağı'nın Harem Birimi”	94
3.1.12. <i>İbrahim Efendi Konağı</i> Romanında “İbrahim Efendi Konağı”	98
4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA.....	124
4.1. Harem ve Selamlık Mekânlarının Mahremiyet Sınırları	124
4.2. Harem Biriminde Mekânsal Yaklaşımlar ve Günlük Hayat.....	132
4.3. Selamlık Biriminde Mekânsal Yaklaşımlar ve Günlük Hayat	141
4.4. Harem ve Selamlık Mekânlarının Arakesiti: Mabeyn Odası ve Dönme Dolap	146
5. SONUÇ	151
KAYNAKLAR	156
ÖZGEÇMİŞ.....	160

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET ROMANLARINDA YER ALAN İSTANBUL KONAKLARINDA “HAREM VE SELAMLIK”

Derya DÜZGÜN

Süleyman Demirel Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gökçen ÖZKAYA

Bu çalışmada, Osmanlı Dönemi, İstanbul konaklarında görülen, cinsiyet örüntülerine ilişkin bir mahremiyet biçimlenişi olarak kabul edilen, harem ve selamlık mekânları araştırılmıştır. Söz konusu mekânlara ilişkin, var olan ayrışmanın ne anlama geldiği, mekânların içinde yaşayan bireyler tarafından nasıl kullanıldığı ve toplumsal gelişmeler neticesinde nasıl dönüşümler geçirdiği tez kapsamında incelenmiştir. Geleneksel Türk evinin ve Türk toplumunun geçirdiği değişimler göz önüne alındığında, hem mahremiyet çerçevesinde oluşturulmuş sınırlamalar, hem de toplumun kadın ve erkek cinsiyet örüntülerine yüklediği sorumluluklar mekânsal farklılaşmayı beraberinde getirmiştir. Söz konusu farklılaşma, İstanbul konaklarında görülen harem ve selamlık mekânlarının temelini oluşturmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti Modernleşme Dönemi sonrasında, toplumun büyük bir değişim geçirmesiyle birlikte harem ve selamlık mekanlarının, daha önce var olduğundan başka bir anlama bürünebileceği muhtemeldir. Gerçekten de 19. yüzyıl öncesinde evlere ilişkin çalışmalar böyle bir değişimin varlığını doğrulamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, harem ve selamlık mekanlarına, bilinenlerin ötesinde, farklı bir perspektiften bakar ve dönüşümü anlama çabasıdır.

Tez çalışması bağlamında 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı dönemi evlerinde -özellikle üst-orta gelir grubunun konaklarında- görülen harem-selamlık mekânları fiziksel ve yapısal özelliklerinin yanında, kullanıcılarının gündelik hayatlarını geçirdikleri mekânlar olarak düşünülerek, toplumsallıklarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Bu noktadan hareketle, toplumsal dinamiklerin harem ve selamlık mekanlarına yansımaları ve söz konusu mekanların geçirmiş olduğu değişimleri en iyi şekilde anlatan kaynak dönemin romanlarıdır. Hem harem-selamlık mekanlarının mimarlık bağlamında işlenmesi, hem de toplumsal yaşamın sosyal ve psikolojik açıdan incelenmesi bakımından romanlar, harem ve selamlık mekanlarını aydınlatmak amacıyla bu çalışma bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konak, Roman, Harem, Selamlık.

2019, 160

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

“HAREM AND SELAMLIK” IN THE MANSION OF ISTANBUL IN LATE OTTOMAN AND EARLY REPUBLICAN NOVELS

Derya DÜZGÜN

**Süleyman Demirel University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Architecture**

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Hatice Gökçen ÖZKAYA

In this study, the harem and selamlık sites, which are considered as a form of privacy relating to gender patterns in the Ottoman period, Istanbul mansions, have been investigated. Within the scope of the thesis, in relation to the sites in question, what the meaning of the existing separation is, how it is used by the individuals living in the spaces, and how it transforms as a result of social developments have been analyzed. When the changes of traditional Turkish houses and Turkish society are taken into consideration, both the limitations created within the frame of privacy and the responsibilities that society imposes on sexual patterns of women and men have led to spatial differentiation. The differentiation in question underlies the harem and selamlık sites in Istanbul mansions. Further, it is possible that in the aftermath of the Modernization Period of the Ottoman Empire, along with the dramatic change in society, the places of harem and selamlık could take a different form of meaning than that which existed before. Indeed, the studies regarding the houses of before the 19th century approve the existence of such a change. Thus, this study considers the harem and selamlık sites from a different perspective beyond what is known, and tries to comprehend the transformation.

In the context of the thesis study, harem and selamlık, which were seen in the houses of the Ottoman period in the 19th century and early 20th century, especially in the mansions of the upper-middle income group, have been evaluated along with sociality by considering that they were the places in which their utilizers habited, as well as their physical and structural features. From this point of view, the most important source, which best reflects the changes of social dynamics to harem and selamlık and the changes that these places underwent, is the novels of the period. In the context of this study, both processing harem and selamlık sites as part of architecture and novels in terms of examining social life psychologically and socially have been scrutinized in order to illuminate the places of harem and selamlık.

Keywords:-Mansion, Novel, Harem, Selamlık
2019, 160

TEŞEKKÜR

Tezimin hazırlanması sürecinde, tez konumun belirlenmesinde ve biçimlenmesinde esas katkısı bulunan, çalışmam boyunca desteğini esirgemeyen ve değerli bilgisi ve birikimlerini her fırsatta benimle paylaşan kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Hatice Gökçen Özkaya'ya teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tezimin her aşamasında, ihtiyaç duyduğum her anda, güveni ve desteği ile beni yüreklendiren babam Selami Düzgün'e, sabrı, güleryüzü ve sıcaklığı ile bu zorlu süreci mutluluğa çeviren annem Nezahat Düzgün'e ve değerli kardeşim Deniz Düzgün'e çok teşekkür ederim. Son olarak bu yolda benimle birlikte yürüyen ve her adımda hayatımı daha anlamlı hale getiren sevgili Ali Metin Top'a çok özel teşekkürler...

Derya DÜZGÜN
ISPARTA, 2019

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 2.1. 18. Yüzyıl Sultanahmet At Meydanı'nda Ahşap Konaklar.....	5
Şekil 2.2. Süleymaniye'de Evler ve Konaklar	6
Şekil 2.3. İrili Ufaklı Evler	6
Şekil 2.4. Boğaziçi'nin Avrupa Kıyılarında Büyükdere'nin Batı Kısımının Görünümü.....	7
Şekil 2.5. Said Paşa Konağı	8
Şekil 2.6. İstanbul Topkapı'daki İmparatorluğun Harem'inin İç Görüntü.....	9
Şekil 2.7. Müslüman Kadınların Özel Konutlarında Kendi Eğlenceleri.....	11
Şekil 3.1. İbrahim Efendi Konağı.....	101
Şekil 3.2. İbrahim Efendi Konağının Mimari Okumalarla Yapılan Tahmini Zemin Kat.....	103
Şekil 3.3. İbrahim Efendi Konağının Mimari Okumalarla Yapılan Tahmini Birinci Kat	103
Şekil 3.4. Konakların Hiyerarşik Teşkilat ve Teşrifatını Gösteren Şema.....	104
Şekil 3.5. Çubuk İçen Efendiler, Hizmetliler ve Sağda Bulunan Çubukluk	116
Şekil 3.6. İbrahim Efendi Köşkü	120

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

b.	Baskı
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
ed.	Editör
s.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu

1. GİRİŞ

Modernleşme ile birlikte oldukça hızlı bir toplumsal değişim yaşayan Osmanlı Devleti, bu değişimi ekonomik, askeri, bürokratik ve kültürel bağlam gibi tüm toplumsal katmanlarında derinden hissetmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan bireylerin gereksinim ve ihtiyaçlarının değişmesiyle birlikte, toplumun yaşayış tarzı da buna paralel olarak farklılaşmaya başlamış ve gündelik yaşam pratikleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmiştir. Osmanlı'nın tartışmalı ve sancılı bir süreç olarak geçirdiği bu dönemin özellikle hangi alanlarda belirdiğine bakılırsa, başlıca değişimin toplumun sosyal ve kültürel bağlamında ortaya çıktığı görülür. Bu noktadan hareketle, sosyal ve kültürel anlamda düşünce, tavır ve tutumların inşa ettiği gündelik yaşam pratiklerini, doğrudan içinde barındıran konutların da bu değişim sürecinden etkilendiği söylenebilir. Böylelikle yaşanan bu dönüşümün bir yansımasını, konutlar özelinde incelemek mümkün olmuştur. Dönüşümün başlıca kaynağı olan bireylerin değişimi ile konut düzenlemelerinin de değiştiği görülmektedir. Konut özelinde görülen önemli değişimlerden birisi de harem ve selamlık ayrışmasıdır. Gerek mahremiyet biçimlenişinin, gerekse cinsiyet biçimlenişinin bir ürünü olan harem ve selamlık mekânlarının, modernleşme olgusuyla nasıl bir değişim geçirdiğini ya da modernleşmenin hangi etkisiyle kadın-erkek mekân ayrımının belirginleştiği tez kapsamında araştırılmıştır. Söz konusu araştırma, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarında kendisini gündelik yaşam pratiklerinde göstermektedir. Gündelik yaşama ilişkin değişim ve buna paralel olarak harem-selamlık mekânlarının okunuşundaki dönüşüm, belirgin bir biçimde Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarında öne çıkmaktadır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Harem ve selamlık mekanları, özellikle 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı, Osmanlı üst ve orta seviyeli gelir grubuna mensup bireylerin konaklarında görülen gerek mimari, gerek ise sosyal bir mahremiyet ve cinsiyet biçimlenişidir. Konut içi düzenlemelere bağlı olarak mimari biçimleniş olmasının yanında, toplum özelinde mahremiyet ve cinsiyet örüntüleriyle doğrudan ilişkisi olduğu için söz konusu mekanların sosyo-kültürel yönü de kuvvetlidir. Bu sebeple İstanbul konaklarında görülen harem ve selamlık mekanlarının hem mekânsal

organizasyonlar bağlamında hem de toplumsal dinamikler bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Harem ve selamlık mekanları olmak üzere iki bölümden oluşan konaklarda, bu bölümlerde hangi mekânların bulunduğunun, bölümler üzerinden ayrışmanın ne anlama geldiğinin, bu mekânların içinde yaşayan bireyler tarafından nasıl kullanıldığının ve toplumsal dinamiklerle birlikte nasıl dönüşüm geçirdiğinin anlaşılması da bu tezin amaçlarındandır. Bu amaç doğrultusunda, harem ve selamlık mekanlarının fiziksel ve yapısal özelliklerinin yanında bu mekanlarda geçen gündelik yaşam pratikleri incelenmiş ve mekanlar, toplumsallıklarıyla birlikte değerlendirilmiştir.

1.2. Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Osmanlı Devleti'nde bir mahremiyet ve cinsiyet biçimlenişi olarak karşılaşılan harem ve selamlık mekânlarının, yapısal ve fiziksel özelliklerinin yanında, mekânların toplumsallıklarıyla birlikte sosyal ve psikolojik açıdan incelenmesi bu tez bağlamında oldukça önemlidir. Bu nedenle, harem ve selamlık mekânlarının toplumun dinamikleriyle nasıl şekillendiğini, o yapının kimler tarafından ve nasıl kullanıldığını, toplumsal olarak nasıl bir anlam taşıdığını anlamak ve çözümlemek amacıyla, dönemi yaşayan ve konak hayatını bizzat deneyimleyen bireylerin yazdığı romanlar üzerinden okumalar yapılmıştır. Hem harem-selamlık mekânlarının mimarlık bağlamında işlenmesi bakımından, hem de toplumsal yaşamın detaylarıyla birlikte mekânların sosyal ve psikolojik açıdan incelenmesi bakımından romanlar, diğer edebi türlere göre daha zengin kaynaklar olarak gösterilmiş ve tezin yöntemi olarak kullanılacak materyali ortaya koymuştur.

Tez çalışması, özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında yayınlanmış romanlar içerisinde betimlenen oniki konak ile sınırlandırılmıştır. Romanların seçiminde dikkate alınan kriter, konak hayatını ve harem-selamlık mekanlarını betimlemesi, anlatması ve bu bağlamda tartışmak için yeterli malzeme sağlaması olmuştur. Osmanlı Devleti'nde yaygınlaşan harem ve selamlık ayrımının sınırlarını, mekânsal organizasyonları ve gündelik yaşam pratikleri bu malzeme üzerinden kronolojik olarak okunmuş ve tartışılmıştır.

İlk olarak Ahmet Mithat Efendi'nin ilk kez 1888 yılında yayınlanan **“Demir Bey Yahut İnkışâfı Esrâr”** adlı romanı ele alınmıştır. Burada efendisi Demir Bey olan ve Cihangir'de bulunan Şemsizâdeler Konağı betimlenerek anlatılmıştır. İkinci roman olarak Halid Ziya Uşaklıgil'in 1896 yılında yayınladığı **“Ferdi ve Şükerası”** adlı romanı seçilmiştir. Bu romanda olay örgüsü zengin bir tüccar olan Ferdi Efendi'nin Konağı'nda geçmektedir. Özellikle Ferdi Efendi Konağı'nın selamlık bölümü detaylı anlatıldığı için, tez kapsamında bu bölüm ele alınmıştır. Refik Halid Karay'ın 1920 yılında yazmış olduğu ve modernleşme öncesi ve sonrası İstanbul'unu karşılaştırmalı olarak anlattığı **“İstanbul'un Bir Yüzü”** adlı romanı üçüncü roman olarak ele alınmıştır. Bu romandaki harem ve selamlık mekanlarının tasviri ve söz konusu mekanlardaki gündelik yaşam pratiklerinin anlatılması, bu tez kapsamında önemlidir. Bu romanda, Fikri Paşa Konağı betimlenerek anlatılmış ve bir olay örgüsü içinde yer almıştır. Dördüncü roman, Reşat Nuri Güntekin'in 1924 yılında yayımlanan **“Damga”**dır ve romanda, Meşrutiyet dönemi ile birlikte varlığı sona eren Halis Paşa Konağı anlatılmıştır. Ele alınan beşinci roman Memduh Şevket Esendal'ın 1924-1925 yılları arasında Meslek gazetesinde bölüm bölüm yayınlanmış olan **“Miras”** romanıdır. Söz konusu romanda, konak ve yalı hayatına dair ayrıntılı betimlemeler yapılmış, Sabit Molla Bey Yalısı ve Ethem Paşa Konağı anlatılmıştır. İncelenen altıncı roman, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 1928 yılında yazmış olduğu ve Meşrutiyet döneminin başlamasıyla değişim geçiren Adnan Şemî Paşa Konağı'nın anlatıldığı **“Muhabbet Tilsimi”** adlı romandır. Şemsipaşazadei Sezai'nin 1934-1935 yılları arasında yazmaya başladığı yarım kalan **“Konak”** romanı da, tez kapsamında seçilen yedinci roman olup, burada da Mustafa Paşa Konağı anlatılmıştır. Ele alınan sekizinci roman Halide Edip Adıvar'ın 1935 yılında yayınlanan **“Sinekli Bakkal”** adlı romandır. Bu roman Türk Edebiyatında İstanbul'un konakları ve konak yaşantısı bağlamında yazılmış en önemli romanlardan birisidir. Romanda, Aksaray'da bulunan II. Abdülhamid'in zaptiye nâzırı Selim Paşa'nın Konağı anlatılmıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1944 yılında yazmış olduğu **“Mahur Beste”** seçilen dokuzuncu romandır ve romanında konak, köşk ve yalı hayatına dair önemli betimlemeler bulunmaktadır. Bu eserde ağırlıklı olarak Necip Paşa Yalısı'nın harem birimi anlatılmıştır. Onuncu roman olarak, Abdülhak Şinasi Hisar'ın 1944 yılında yayınlanan **“Çamlıca'daki Eniştemiz”** adlı

romanı seçilmiştir. Bu romanda Vâmık Bey'in Çamlıca'daki köşkü ve buradaki yaşantısı anlatılmıştır. Bir diğer roman, Halide Edip Adıvar'ın 1959 yılında Cumhuriyet gazetesinde bölüm bölüm yayınlanan romanı **“Sevda Sokağı Komedyası”**dır. Bu romanda ağırlıklı olarak Hamdullah Bey Konağı'nın harem birimi anlatılmıştır. Tez kapsamında seçilen son roman olarak Sâmiha Ayverdi'nin 1968 yılında basımı yapılan bir otobiyografik eser olan **“İbrahim Efendi Konağı”** adlı romandır. Söz konusu romanda İbrahim Efendi ve ailesinin yaşadığı İbrahim Efendi Konağı anlatılmıştır.

Seçilen bu romanlar çerçevesinde öncelikli olarak olay örgüleriyle birlikte her roman kendi içinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Seçilen romanlarda, harem ve selamlık birimlerinin mekânsal organizyonları, kullanıcıları ve kullanım şekilleri anlatılmıştır. Daha sonra tüm romanlardan çıkarılan bulgular neticesinde, harem ve selamlık mekanları karşılaştırmalı olarak bir bütün halinde anlatılmıştır. Böylelikle söz konusu mekanlar, harem ve selamlık birimine dair bulgular paralelinde aydınlatılmıştır. Ayrıca birbirlerine yakın tarihli romanlar seçilmesi sebebiyle, harem ve selamlık mekanları farklı yazarların perspektifinden okunmuş, dolayısıyla genel bir çıkarım yapmak için karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Son olarak tüm bulgular sonuç bölümünde tartışılmış ve değerlendirilmiştir.

2. KONAKLAR VE HAREM-SELAMLİK MEKÂNLARI

Konaklar, Osmanlı dönemi İstanbul'unun sosyal ve kültürel yaşamında önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarından harem-selamlık okumaları yapmadan önce, söz konusu mekânların literatürde nasıl mekânlar olarak tanımlandıklarına bakmakta fayda vardır. Çünkü tez kapsamında seçilen romanlardaki mekânları anlayabilmek ve yorumlayabilmek için, mekânların analizi ve kullanım detaylarının anlaşılması oldukça önemlidir. Tez kapsamında ilk olarak İstanbul Konakları ele alınarak çalışmaya başlanmıştır.

Türk Dil Kurumu'nun "büyük ve gösterişli ev" olarak tanımladığı konaklar, (TDK, Sözlüğü, 2000) İslam Ansiklopedisi'ne göre "Türk sivil mimarisi terminolojisinde tabii olarak şehir dokusu içinde bulunan, varlıklı kişilerin bütün ailesi ve hizmetlileriyle bir arada ikamet ettiği büyük yapıları ifade etmektedir." (Orman, 2014) Doğan Kuban (1998) "konak" terimini, Türk kültüründeki "konmak" sözcüğüyle ilişki kurarak, büyük bir ailenin çocuklarını, damatlarını ve gelinlerini, torunlarını ve hizmetkârlarını içinde barındıran büyük bir konut olarak tanımlamıştır. Doğan Hasol'un (2012) Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğünde konak, büyük ve görkemli ev olarak tanımlanmıştır.

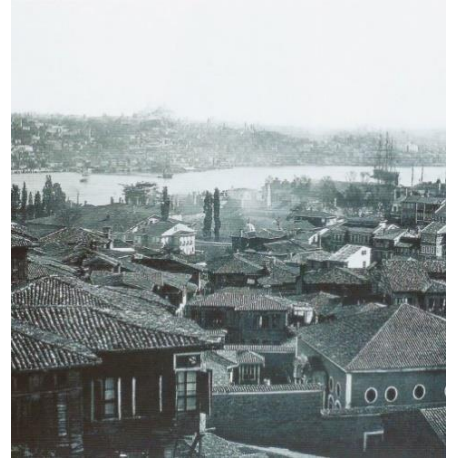
Şekil 2.1. 18. Yüzyıl Sultanahmet At Meydanı'nda Ahşap Konaklar (Osmanlı Ansiklopedisi, 1999)

İstanbul kenti özelinde bakıldığında da konak, ölçek olarak saraylardan küçük, normal evlerden büyük olan, son dönem Osmanlı aile yapısını yansıtan ve İstanbul kent dokusu içerisinde yerini alan büyük konutlar olarak tarif edilmiştir. (Alan, 2005) İstanbul’da özellikle 19. yüzyılda çok sayıda konak ve saray yaptırıldığını ve konakların nasıl yapılandığını gözlemlemek mümkündür. O döneme ait fotoğraflardan büyük çatılı, yüksek duvarlarla çevrili ve büyük bahçeli konaklar görülebilir. (Eldem, 1986)

Konaklar, içinde barındırdıkları ailenin sosyal statsüsü, mevkiisi ve rütbesine göre isimlendirilmiştir. Paşa konağı, bey konağı, vali konağı gibi sosyal statüyü vurgulayan bu konutlar, devlet işlerinin görüşüldüğü büyük konutlar olarak da tanımlanmıştır. (Kuban, 1998) Ayrıca konaklar, topografik özelliklerine göre köşk ve yalı gibi isimlerle de adlandırılmıştır. Sayfiyelerde bulunan ve mevsimlik konut için “köşk” sözcüğü kullanılırken, boğaz ve su yakınlarında bulunan ve deniz üzerine yaptığı çıkmalarla göze çarpan büyük konutlar için “yalı” sözcükleri kullanılmıştır.

Şekil 2.2. Süleymaniye’de Evler ve Konaklar
(Özendes, 2005)

Şekil 2.3. İrili Ufaklı Evler
(Işın, 2014)

Osmanlı Dönemi’nde konaklar, hane halkının ve hizmetlilerin ikametgâh mekânı olarak kullanılmasının yanında iktisadi, içtimai, siyasi, ilmi ve fikri alanlarda da oldukça önemli bireylerin görüşmelerine de şahit olan konutlar olmuştur. (Ülger, 2008) Eldem (1986), özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren konakların, mevcut biçimlenmelerini koruyarak şahıs konakları olmaktan çıkıp, birer devlet dairesi olmaya başladığını söylemiştir. Hasol (2012) ’da konuyla ilgili olarak konakların siyasi yönünü vurgulamış, konakları illerde ve ilçelerde

özellikle vali ve kaymakam gibi hükümet görevlilerinin siyasi işlerinin konuşulup görüşüldüğü bir bina olarak tanımlamıştır.

Şekil 2.4. Boğaziçi'nin Avrupa Kıyılarında Büyükdere'nin Batı Kısmının Görünümü (Melling, 1819)

Konaklar üzerinde bulunduğu arazinin boyutlarına göre bir veya birden fazla kütleler halinde düzenlenmiştir. Eldem (1986), büyük konakların camileri, mektepleri, fırınları, hamamları, ahır ve arabalıkları, hizmetliler için çeşitli birimleri olduğundan bahsetmektedir. Konakların büyüklüğüne göre hamam ve mutfak sayıları değişiklik göstermiştir. Konaklarda, birbirinden ayrı bir harem-selamlık düzenlemesi olabildiği gibi, birleşik bir harem ve selamlık düzenlemesi de görülebilmektedir. Arazi olarak büyük konaklarda, harem ve selamlık bölümlerinin yanında müstemilat, hamam ve sarnıç bulunmaktadır. Böylelikle büyük arazilerde konaklar bir kompleks haline dönüşmüştür. (Orman, 2014) Konakların zemin katını, geniş kapalı bir avlu olan taşlığın etrafında konumlanan ahır, hizmet ve servis birimleri oluşturmaktadır. Bu taşlıktan sonra çoğunlukla bir ara kat bulunmaktadır. Konakların üst katlarındaki odalar ise, dinlenme ve yatak odaları olarak tahsis edilmiştir. Zemin kata ilave bir veya iki kat bulunan konaklar, 10-20 odalı ise küçük, 20-40 odalı ise büyük konak olarak tarif edilmektedir. Konaklar belirli işlevler için, daye odası, namaz odası, mektep, kitaplık, taş odası gibi birimsel mekânlara ayrılmıştır. Buna paralel olarak konak içerisinde yaşayan bireylerin sosyal statüsüne ve politik durumuna göre arz

veya divan odası mevcut olabilir. Bu durum konağın resmi bir daire olarak vazife görmesine olanak sağlamıştır. (Eldem,1986)

Şekil 2.5. Said Paşa Konağı (Allom, 1839)

Konaklar, ölçek olarak büyüklüğünün yanında bir aileyi barındırma anlamında da oldukça önemlidir. İstanbul'da hizmetlilerle birlikte sayısı 10'ları bulan konutlar, konakların yaygınlaşmasıyla hane halkı ve hane halkına hizmet eden kadrolarıyla birlikte 100'ü aşmıştır. Bu kalabalığın büyük bir kısmının hane halkına ve konağa hizmet eden hizmetlilerden oluştuğu söylenebilir. (Eldem, 1986)

2.1. Konaklarda Harem ve Selamlık Mekanları

Osmanlı'da, özellikle üst ve orta gelir grubunun konaklarında görülen harem-selamlık mekânları, bir mahremiyet ve cinsiyet biçimlenişi olarak tanımlanabilir. Genel anlamda kadın ve erkek mekânları olarak bilinen bu bölümlerin üzerinden yapılan ayrışmanın sadece cinsiyet örüntüleriyle ilişkili olmadığını söylemek gerekir. Harem ve selamlık mekânları, Osmanlı konutlarında görülen mahremiyet kademelenmesiyle doğrudan ve yakından ilişkilidir. Bu sebeple, söz konusu mekânları, her iki kavram perspektifinden düşünerek incelemek gerekir. Bu noktadan hareketle, ilk olarak Osmanlı

konaklarında görülen harem ve selamlık mekânlarının kelime anlamları ve literatürdeki anlamları incelenerek çalışmaya başlanmıştır.

Şekil 2.6. İstanbul Topkapı'daki İmparatorluğun Harem'inin İç Görüntüsü (Melling, 1819)

Aslı “örtmek, gizlemek, başkasından esirgemek; ayırmak, tecrit etmek” anlamındaki “haramu(m)” olan harem kelimesi Arapça ’da “korunan, mukaddes ve muhterem olan şey veya yer” anlamına gelir. (Göncü, 2001) Türk Dil Kurumu (2000) ve İslam Ansiklopedisi’ne (İşpirli, 2014) göre haremlilik, “Saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm, selamlık karşısı” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, saraylarda ya da konaklarda selamlık bölümünden sonra gelen, hane reisi ve aile üyelerinin yaşadığı özel bölüm de harem olarak adlandırılmıştır. “Selamlık” ise yine Arapça bir kelime olan “selâm” a, bir yapım eki olan Türkçe –lık takısı eklenerek yapılmış, “selâm ve selâmlama yeri” anlamında kullanılan bir terimdir. Bertram (2012)’da konağın erkeklere ve erkek misafirlerine ayrılan selamlık bölümünün, “selamlama alanı”ndan geldiğini söylemektedir. Ancak söz konusu kelimenin, etimolojik anlamları olan “selâmet, esenlik, barış, güven” gibi anlamlar söz konusu terimi etkilememiş ve terimin terminolojik anlamları gözetilmemiştir. (Ege, 2006) Ege, (2006) selamlığı, “haremlığın mukabili mekâna, yani konaklarda erkeklere mahsus daireye verilen ad” olarak tanımlamıştır. Ancak daha önce belirtildiği gibi, söz konusu mekânlara sadece

cinsiyet örüntüleriyle ilişkili mekânlar olarak bakılmaması gerekir. Buradaki ikili düzenleme, cinsiyete bağlı temsillerin yanında, mahremiyet mekanizmalarının uygulandığı mekânsal bir ayrımın da ifadesidir.

Doğan Hasol (2010), Mimarlık Sözlüğünde haremi “Osmanlı saray ve konaklarında kadınlara ayılan ve yabancı erkeklerin girmesi yasak olan bölüm” olarak tanımlarken, selamlığı da, “Eskiden ev ve konaklarda erkeklere ve erkek konuklara ayrılmış bölüm” olarak tanımlamıştır. Sedat Hakkı Eldem (1984) Türk Evi Plan Tipleri çalışmasında, Türk evinin çeşitli bölümlerinin birleşmesiyle ortaya çıkan karakteristik plan kompozisyonlarını incelemiştir. Eldem, konutların iç ve dış daire olmak üzere iki bölüme ayrıldığını söylemiş ve konutun büyük kısmının aile hayatına, diğer bir deyişle haremlik kısmına tahsis edildiğinden bahsetmiştir. Bu sebeple selamlığın ikinci derecede kalabildiğini, fakat ev sahibinin mevki ve memuriyetine göre bu durumun tersinin de mümkün olabildiğini belirtmiştir. Türk evinin iç ve dış kısımlara bölünmesi veya birleşmesinin konaklarda haremlik ve selamlık olarak görülen ikili bir düzenlemenin doğmasına sebep olduğunu söylemiştir. Eldem, söz konusu bölünmeleri konut ölçeğini temel alarak incelemiş ve bir takım sonuçlara varmıştır. Ona göre, küçük konutlarda harem-selamlık ayrımı, herhangi bir odanın, harici veya selamlık olarak kararlaştırılmasıyla ayrı bir bölüm haline getirilmesiyle olur. Plan üzerine çok fazla tesir etmeyen bölümler, her evde mevcuttur ve selamlık kısmı, bir dereceye kadar kendi sofa merdiven ve odalarıyla özelleşmiştir. Bölümlerin plana çok fazla tesir etmesi daha büyük konutlarda kendini göstermiştir. Biraz daha büyük konutlarda “bölüm” yerine “birleşme” usulü kullanılmıştır. Diğer bir deyişle, harem ve selamlık gibi iki veya daha fazla konutun/binanın birleşmesi ile bu ayrım kendisini göstermiştir. Böyle bir düzenlemede, her bölümün kendisine ait sofası, merdiveni ve odaları mevcuttur. Büyük konut ve saraylarda iki bölüm arasında “mabeyn” adı verilen bir daire vardır. Söz konusu kısım, iki binayı birbirine bağlamak için yapılmış bir daire olarak işlev görmüştür.

Şekil 2.7. Müslüman Kadınların Özel Konutlarında Kendi Eğlenceleri (D'ohsson, 1790)

Eldem (1986) harem ve selamlık bölümlerinin birleşik ya da ayrı olabileceğini ifade ettikten sonra, harem ve selamlık bölümlerini anlatmıştır. Eldem'e göre orta büyüklükte, en çok kullanılan ve harem-selamlığı birleşik olan konutlar, genellikle iki katlı ve her bir bölüme mahsus olmak üzere iki sofalıdır. Söz konusu konaklarda daha önce açıklanan mabeyn dairesinin görülmesi muhtemeldir. Eldem, eski büyük konaklarda ise çoğu zaman harem ve selamlık bölümünün ayrı birer bina halinde olduğundan ve bu bölümlere özel mutfak, hamam ve taş odalar bulunduğundan bahsetmiştir. Konak işleriyle ilgilenen ağalar, seyisler, kavaslar, yamaklar, tablacılar, kapıcılar ve arabacılar için selamlıkta ayrı ayrı odaların bulunduğunu, harem bölümünde ise harem bölümünün günlük ihtiyaçlarını karşılayan kalfa ve cariyelere ait odalar veya koğuşların mevcut olduğunu söylemiştir. Ayrıca Eldem, harem ve selamlık bölümlerinin ortak kullanım alanları olarak mescitlerin, mekteplerin, bahçelerin, havuzların ve kameriyelerin var olduğunu da söyleyerek, konakların plan tipolojilerini incelemiştir.

Doğan Kuban (1995) Türk Hayatlı Evi adlı kitabının “Harem ve Selamlık Üzerine Gözlemler” bölümünde söz konusu mekânları tanımlamıştır. Kuban, haremi genellikle iki katlı konutun ana ve daha büyük bölümü olarak ifade etmiştir. Eldem’in dâhili ve harici kısımlarının harem ve selamlık ile özdeşleştirmesine paralel olarak, Kuban da iç ve dış ayrımını harem ve selamlığın varoluş şekli olarak açıklar. Kuban’a göre küçük ve orta büyüklükteki konutlarda erkek misafir için veya ailenin genç erkekleri için ayrı bir giriş düzenlenmiştir. Bu giriş ile harem-selamlık bölümleri birbirinden ayrılmıştır. Kuban, küçük ve orta büyüklükteki konutlarda, mabeyni, iki bölümü birleştiren bir oda veya bir kanepeler olarak tanımlamıştır. O, 18. ve 19. yüzyıllarda, orta ve yüksek gelir grubuna ait konutlarda ve saraylarda, harem ve selamlık ayrımının netleştiğini ve söz konusu konutlarda mabeyn bölümünü özellikle planlanabilen bir bölüm olarak tasarlandığını ifade etmiştir. Ayrıca harem ve selamlıkları ayrı olan konutlarda mutfak çoğu zaman harem kısmında olduğundan bahsetmiş, fakat çok büyük konutlarda selamlık bölümüne ait bir mutfak da olduğunu ve mutfak için erkek aşçı tutulduğunu anlatmıştır. Genellikle harem bölümünde olan mutfakta pişirilen yemek iki bölüm arasında bulunan dönme dolap aracılığıyla selamlığa iletilmiştir. Dönme dolap sayesinde görsel temas kurulmadan iki ayrı mekân arasında alışveriş sağlanmıştır.

Pakalın (1993), Osmanlı Tarih Deyimleri sözlüğünde selamlığı, “Konaklarda erkeklere mahsus daireye verilen ad” olarak tanımlamıştır. Selamlık dairesi, konak sahibinin selâm ve arz-ı ihtiram için gelenleri burada kabul etmesinden dolayı böyle adlandırılmıştır. Konaklarda selamlıkların ayrı bir daire halinde olduğunu söyleyen Pakalın, orta hallilerin evlerindeki selamlık dairesinin konaklardakilere nispeten daha basit olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekilde kadınlara mahsus kısmın “harem veya haremlik dairesi” olduğunu söylemiştir. Konut içindeki işleyişi “ev sahibi sabahleyin haremden çıkar, işine gidinceye kadar misafirlerini burada kabul ettiği gibi işinden döndükten sonra da yatma zamanına kadar yine burada oturup gelenlerle vakit geçirirdi.” şeklinde anlatmıştır. Mabeyn bölümünü ise, “konaklarda harem ile selamlık dairelerini birbirlerine birleştiren daire, sofa veya odaya verilen ad” olarak tanımlamıştır.

Kuban'ın (1995) da bahsettiği gibi, özellikle 18 ve 19. yüzyıl kent evlerinde harem ve selamlık ayrımının yaygınlaşmaya başlaması ve bu ayrımın keskin bir şekilde gözle görülür olması var olan sosyal bir değişimin konuta yansıdığına bir kanıttır. Özellikle 19. yüzyılda mahremiyet ve cinsiyet örüntülerine bağlı olarak harem ve selamlık gibi keskin bir mimari ayırmadan söz edilmiş, Modernleşme dönemi öncesinde görülen konut içi kademelenme, bir çeşit ikili zıtlık haline gelmiştir. Ayrıca keskin ayrımın yaygınlaştığı tarih aralığı, Osmanlı Devletinin modernleşmeye başladığı zaman dilimiyle de paralellik göstermektedir. Bu noktadan hareketle çalışmanın bir sonraki bölümünde romanlarda harem ve selamlık okumaları yaparak aslında bu zıtlığın nasıl yorumlandığı ya da sosyal anlamda nasıl bir ikilem oluşturduğu detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.2. İkili Karşıtlık olarak Harem Selamlık, Modernleşme Ürünü müdür?

Osmanlı toplumlarında bir mahremiyet ve cinsiyet biçimlenişi olarak tanımlanan harem ve selamlık mekânları, özellikle 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı, Osmanlı üst ve orta seviyeli gelir grubuna mensup bireylerin konaklarında görülen gerek mimari, gerekse sosyal bir biçimleniştir. Konut içi düzenlemelere bağlı olarak mimari bir biçimleniş olmasının yanında, toplum özelinde mahremiyet ve cinsiyet örüntüleriyle doğrudan ilişkili olduğu için söz konusu mekânların sosyo-kültürel yönü de çok kuvvetlidir. Bu sebeple Osmanlı Modernleşme Dönemi sonrası, toplumun bir değişim yaşamasıyla harem-selamlık mekânlarının, daha önce var olduğundan başka bir anlama bürünebileceği muhtemeldir. Modernleşme dönemi sonrasında okunan harem-selamlık mekânlarının Osmanlı dönemi boyunca aynı anlamı taşıdığı söylenemez. Nitekim Modernleşme öncesi dönemde bulanık bir kademelenme olarak kendini gösteren mahremiyet ve cinsiyet biçimlenişi, toplumsal değişimle beraber yerini harem-selamlık gibi cinsiyet örüntülerine bağlı keskin bir ayrıma bırakmıştır. Bu değişimin temelinde yatan, tüm dünya gibi Osmanlı toplumunu da etkileyen modernleşme eğilimi olmalıdır. Bu yargıyı aydınlatmak amacıyla modernleşme dönemi öncesi Osmanlı konutlarında var olan mahremiyet ve cinsiyet örüntülerine ilişkin biçimlenmeleri anlatmak faydalı olacaktır. Bu noktada anlaşılması gereken Osmanlı devletinde kamusal

alan ve özel alan ayrımının doğru tahayyül edilmesidir. Çünkü harem-selamlık mekânlarının erken versiyonları kamusal ve özel alan ile ilişkilendirilebilir.

2.3. Osmanlı’da Kamusal Alan- Özel Alan

Kamusal alanlar bireylerin, yaşı, cinsiyeti, etnik veya fiziki özelliklerine bakılmaksızın herkesin sürekli kullanımına açık alanlar olarak tanımlanırken, özel alan, kişinin kendi yakınlarından oluşan, boyutunu ve içeriğini kendi isteğine göre şekillendirdiği ve kamusal alana alternatif olarak sunulan bir alan olarak kavramlaştırılmıştır. (Habermas, 2005) Ancak kökenleri Antik Roma’ya dek uzandığı belirtilen kamusal alan ve özel alan çiftinin bu kavramsallaştırılma hali, premodern toplumlarda çok daha karmaşık bir şekilde ele alınmalıdır. Osmanlı toplumu için de yalnızca ikili bir karşıtlık üzerinden okunamayacak kadar karmaşık bir konudur. Öncelikle, 19. yüzyıl öncesine kadar Osmanlı toplumunun, kamusal alan veya özel alan gibi bir yarılmaya tabi tutulmadığını söylemek mümkündür. (Tanyeli, 2007) Söz gelimi Batı Avrupa’da olduğu gibi toplumsal çerçevede kamusal ve özel kutupsallığının Osmanlı toplumunda da var olduğu söylenemez. Tanyeli bu doğrultuda, “Osmanlı’da kamusal yaşamın kamusal olduğu kadar özel ve özel olduğu kadar da kamusal olduğunu” söyleyerek söz konusu kavram çiftinin Osmanlı toplumu için ne ifade ettiğini anlatmaya çalışmış ve söz konusu kavram çiftinin, kamusal-özel alan kutupsallığının dışında anlaşılabilmesi için farklı alternatifler ileri sürmüştür.

Osmanlı toplumunda mahremiyet çerçevesinde şekillenen özel ve kamusal alanın arasında sayısız ara değer bulunmaktadır ve bu değerler karmaşık bir yaşam düzenini ve mekân biçimlenmesini beraberinde getirmiştir. Osmanlı toplumunun mahremiyeti, kamusal alandan kesin ve net çizgilerle ayrılan bir özel alanı ifade etmediği gibi, aynı şekilde kamusal alan da, mahremiyetin sağlandığı özel alandan somut çizgilerle ayrılmamıştır. Bu doğrultuda Osmanlı toplumunun içinde yaşadığı, özel alan olarak tanımlanan konutun içerisindeki biçimlenmenin anlatılmasından önce, toplum içerisinde kamusal ve özel alanın sınırlarının nasıl eriyip gittiğini, özel alanın sınırlarının kamusal alan içerisinde nasıl kaybolduğunu incelemekte fayda vardır.

Tanyeli (2007) Osmanlı toplumunda kamusal alan ve özel alan çiftini, “mahremiyet merkezini oluşturan bir nüveden başlayarak, katman katman farklı düzeylerde toplumsallaşma ve mahremiyet olanağı veren dış mekânlara doğru bir açılım” şeklinde tanımlamıştır. Söz konusu bu katmanlaşmayı Osmanlı toplumunda 15. yüzyıldan başlayarak görmek mümkündür. Söz gelimi 15. yüzyılda “hücerat” adı verilen konutlar, katmanların merkezini oluşturmuştur. Yan yana ve eş boyutlu olarak biçimlenen bu konutlar, sokağa kapıyla bağlı bir avluya açılmaktadır. Mahremiyet nüvesini oluşturan ilk katman ailenin barındığı konutun kapısıyla sınırlıdır. Avlu ise, avluya açılan tüm hücrelerin ortak kullanım alanıdır ve sokak ile kontrollü bir ilişkisi vardır. Mahremiyet nüvesini oluşturan ikinci katman ise, avlunun sokağa açılan kapısıdır. Bu noktada avlu, hücreler için kamusal, sokaktan geçen bir birey için özel bir nitelik taşımaktadır. Osmanlı toplumunda sokakların bile kendi içinde, kamusal-özel mekânları arasındaki kademelenmelere dâhil olduğu söylenebilir. Söz gelimi Osmanlı toplumunda “tarîk-i hâss” ve tarîk-i âmm” olarak nitelenen iki farklı yol vardır.(Özkaya, 2015; Faroqhi, 2009) Tarik-i hâss olarak adlandırılan yolların bir ucu diğer yollara bağlanırken, diğer ucu bir ya da bir kaç konutun ortak kullanımına açıktır. Bu sokağın kullanım hakkı, açıldığı konutların içinde yaşayan bireylerin inisiyatifindedir. Bu doğrultuda, söz konusu sokağın, bağlandığı diğer sokaklara göre özel bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Diğer taraftan, tarîk-i âmm olarak adlandırılan yollar, herkesin kullanımına açık, dolayısıyla, tarik-i hâss’a göre daha kamusal bir nitelik taşır. Dahası, tarik-i hâss’dan daha kamusal olarak tanımlanan tarik-i âmm, içinde bulunduğu mahalleye aittir ve tüm kentlinin kullanımına açık olmaktan çok, öncelikli olarak o mahallede oturanların kullanabildiği bir mekân olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla mahremiyet nüvesinin üçüncü katmanını mahalleler oluşturur. Osmanlı mahallelerinde, çoğunlukla aynı dinden, etnik kökenden ya da mezhepten oluşan bireylerin yaşadığı ve barındığı düşünüldüğünde mahalleye ait her sokağın, konutun, caminin, kahvehanenin ve mesirelik alanın, mahalle sakinleri tarafından, diğer mahallelere karşı özel alan teşkil ettiği söylenebilir. Hatta mahalle sakinlerinin, kendi mahrem alanları sayılan mahallelerine gireni çıkanı denetlemeye çalıştığı bir ortamda, arabaların geçmesine olanak vermeyecek darlıktaki yolların sayısının fazla tutulması da bu durumla

ilişkilendirilir. (Faroghi, 1998) Bu noktadan hareketle mahalle sakinlerinin, gerekli olmadıkça, başka mahalle sakinlerince sınırlarının ihlal edilmesini hoş karşılamadıkları söylenebilir. Bu noktada, konutların, avluların, sokakların ve hatta mahallelerin bile yeri geldiğinde kamusal, yeri geldiğinde özel bir anlam taşıdığı düşünülürse, Osmanlı toplumunda kamusal-özel dikotomisinden söz etmek pek mümkün olmayacaktır. Konut içinden başlayarak, mahalleye doğru oluşan kademelenmeli mahremiyetin, özelden kamusala geçişinin sayısız biçimi mevcuttur. Kamusaldan özele doğru kademelenmeli sayısız geçiş, avlularda, sokaklarda ve mahallelerde olduğu gibi, konut içerisinde de kendisini göstermiştir.

Osmanlı kenti içerisindeki kamusaldan özele doğru geçişin, konut içerisinde devam ettiği söylenebilir. Bu noktadan hareketle, konut içerisindeki kademelenmelere, tek odalı konutlardan ve 15. yüzyılda görülen “içli-dışlı ev” ya da “hâricili-dâhili”li ev”den başlanmıştır. Konut içerisindeki ulaşılabilen mahremiyet mekanizmaları ile ilgili inşai ve metinsel veriler 15. yüzyılın ilk yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. (Tanyeli, 2012) Bu veriler göz önüne alındığında, 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyılda Osmanlı toplumunun önemli bir kesiminin “hücerat” adı verilen tek odalı evlerde yaşadığı söylenebilir. Bu bağlamda, tek odalı evlerde bugünün koşullarında bir mahremiyet mekanizması aramak çok doğru olmayacaktır. Diğer bir deyişle, konut içinde yaşayan aileyi dış dünyadan yalıtın, ya da aile üyelerini birbirinden yalıtın mekanizmaları günümüz mekanizmaları gibi düşünmemek gerekir. Tanyeli (2012) tek odada çocuklarıyla birlikte yaşayan bir ailenin mahremiyet kademelenmesinin ilk sınırının, kullanılan yorganlar olduğunu söylemektedir. Ayrıca eski İstanbul evlerinde odanın bir duvarı boyunca uzanan ve bir asmakat görevini üstlenen musandırılar da oda içinde kullanılan bir diğer mahremiyet kademelenmesinin sınırını oluşturmaktadır. Bu sayede birkaç kişi tarafından paylaşılan odalarda en azından bir iki kişi yerden yükseltilerek ihtiyaç duyulan mahremiyet sağlanmıştır.

Tek odalı olarak düzenlenen İstanbul konutlarında, zaman içerisinde oda sayısı artmıştır ve konut içinde düzenlenen kademelenmeler, 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı metinlerinde “içli dışlı ev” ya da dâhilili-hâricili ev” olarak kendisini

göstermiştir. (Tanyeli, 2007) Burada bahsedilen “iç” kavramının kökenlerinin, barınma ihtiyacını mağaralardan ya da basit barınaklardan karşılayan ilkel toplumlarda ortaya çıktığı söylenebilir. Konutun “içli-dışlı ev” olarak adlandırılmasının temelinde, ilkel dönemlerde konutun “dış” kısmının verdiği güvensizlik ile birlikte, “iç” kısmının korunan ve saklanan bir mekân olarak düşünülmesi yer almaktadır. Terimden de anlaşılacağı üzere evin iç kısmı, birbirleriyle kan bağı olan aileye; dış kısmı ise, aile üyesi olmayan konuklara, hizmetlilere tahsis edilmiştir. Fakat içli-dışlı evin bu bölümleri arasında belirgin bir sınır olduğunu söylemek çok güçtür. Evin dış kısmının dışarıya daha çok açık, iç kısmının ise daha az açık (daha çok veya daha az mahrem) olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Tanyeli’nin (2007) deyişiyle “dış bölüm, sokağın ev içindeki çok daha denetimli bir devamı gibidir. “İç”, derin mahremiyetin alanıysa, “dış” toplumsal etkinliklerle aile yaşamının ara kesit bölgesidir ve daha sığ bir mahremiyete sahiptir.” İçli-dışlı ev arasındaki söz konusu mahremiyet kademelenmeleri, tıpkı, avlu-sokak, sokak-mahalle gibi kamusal-özel alan kademelenmesinin ev içindeki devamı niteliğindedir. (Özkaya, 2015) Hatta “iç” bölümü bile kendi içinde bir kademelenmeye tabidir ve iç bölümünde yapılan eylemlerin de kendi içinde katmanlı bir mahremiyeti vardır. Söz gelimi, yemek yeme eylemi, uyuma eylemine göre daha az mahremiyet gerektiren bir eylemdir ve iç kısmının mekânsal düzenlemeleri söz konusu mahremiyet gereksinimlerine cevap verebilecek niteliktedir. Böylelikle İstanbul konutlarında Tanyeli’nin deyişiyle “derin mahremden dışa doğru olan bir açılım güzergâhı bulunduğu gibi, dışarıdan da içeri doğru iten bir kapanma güzergâhı yüzyıllar boyunca var olmayı sürdürmüştür”.

Osmanlı konutu, mahremiyet bağlamında oluşturulan kademelenmeleri içinde barındırmıştır. Fakat söz konusu kademelenmelerin, cinsiyet örüntüleriyle de ilişkisi olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim konut düzleminde cinsiyete bağlı kodlar çerçevesinde de düzenlemelerin olduğu görülmektedir. Bu noktaya kadar, “içli-dışlı” ev, mahremiyet mekanizmaları çerçevesinden ele alınmıştır ki mahremiyet, cinsiyet örüntüleriyle sürekli bir ilişki halinde olmuştur. Bu noktadan sonra, “içli-dışlı” eve, cinsiyet örüntüleri perspektifinden de bakmak ileride anlatılacak olan harem-selamlık mekânlarının anlaşılmasına yardımcı

olacaktır. Osmanlı konutlarında görülen konutun “iç” kısmı, “dış” kısmına göre daha mahrem bir alanı temsil eder. Bunun sebebi insanoğlunun varoluşundan beri gelmiş bir bilinç ile oluşturulan, konut dışında var olan ve insan yaşamını tehdit eden tehlikelerdir. Aynı şekilde kadının fizyolojik ve bedensel yeterliliği, görece erkeklere göre daha az olmuş ve kadın, insanoğlunun varoluşundan beri korunması, gizlenmesi ve saklanması gereken bir cinsiyet olarak görülmüştür. Bu durumlar göz önüne alındığında kadın konutun iç kısmını temsil ederken, erkek ise dış kısmını temsil etmiştir. Fakat Osmanlı toplumundaki içli-dışlı evin sadece bu temsiliyetlerden ibaret olduğunu söylemek de çok güçtür.

Osmanlı Devleti’nde en azından Modernleşme dönemine kadar, gerek kentsel ölçekte, gerek konut ölçeğinde anlatıldığı gibi kamusal-özel kademelenmesinin varlığından söz edilebilir ki, harici-dâhili ayrımı da bu kademelenmeyle ilişkili düzenlemelerden biridir. Modernleşme döneminden sonra bu olgunun tamamen değiştiğini söylemek doğru olmayacaktır. Sokak, mahalle gibi alanlarda böyle bir kademelenmenin Modernleşme döneminden sonra da mevcut olduğu söylenebilir. Fakat konut özelinde gözle görülür bir değişimin var olduğu açıktır. Söz konusu harem-selamlık mekânlarının ve dahiliye-hariciye bölümlerinin daha önce var olduğundan başka bir anlama büründüğü söylenebilir. Burada harem-selamlık ayrışmasının, dâhili-haricîli evden tamamen farklı olduğu değil, sadece var olan ayrımın dönüşmüş bir versiyonu olduğundan bahsetmek daha doğrudur. Nitekim Sedat Hakkı Eldem (1984) başta olmak üzere önemli mimarlık tarihçileri, İstanbul konaklarında görülen harem ve selamlık mekânlarının, konutun iç ve dış ayrımından doğan mekânlar olduğunda hemfikirdirler. Kuban (1995) da, dâhiliye ve hâriciye bölümlerinin, harem ve selamlığın karşılığı olduğunu belirtmiştir. Fakat Tanyeli (Tanyeli, 1996) makalesinde içli-dışlı olarak tanımladığı söz konusu evlerin, tam olarak neyi ifade ettiğinin anlaşılamadığını savunur. Özkaya (2015) dâhiliye ve hâriciyeyi oluşturan bileşenleri inceleyerek konu hakkında önemli ipuçları vermiştir. O, 28 dâhili ve 26 hariciye bölümünün bileşenleri incelendiğinde, her iki bölümde de mevcut olan bileşenler olduğu gibi, bölümlere has bileşenler olduğuna da dikkat çeker. Fakat incelenen örneklerde, harem veya selamlık gibi bir ayırmadan daha farklı bir ayırım söz konusudur. Burada kamusal ve özel

mekân kademelenmesinden söz edebiliriz ancak harem-selamlık gibi cinsiyetler üzerinden tanımlanmış bir ayırmadan bahsedilemez. Tanyeli'nin de söylediği gibi, evin hariciye bölümü kamusal daha yakın bölümü olarak tanımlanabilirken, dâhili bölümü evin daha mahrem bir bölümünü temsil etmektedir. Tabi ki, kadının alanını dâhili bölümüyle ilişkilendirmek yanlış olmaz fakat cinsiyet örüntüleri tek başına bu ayrımı yapabilmeye yeterli değildir henüz. Sonuç olarak, Osmanlı konutunda görülen dâhiliye ve hariciye bölümlerinin, kadına ait ya da erkeğe ait mekânlar olarak görülmediği söylenebilir. Söz konusu bölümlerin, ancak Osmanlı'nın gelecekte cinsiyete bağlı temsillerle ilişkili olarak yapmış olduğu harem ve selamlık ayrımının, Özkaya'nın (2015) tabiriyle erken versiyonları olabileceği düşünülebilir.

Bu noktadan hareketle sorulması gereken soru şudur: “Osmanlı Devleti Modernleşme öncesinde belli bir kademelenmeyle oluşan mahremiyet sınırları, daha sonra nasıl bir değişim sonucu harem-selamlık olarak ikili bir karşılığa dönüştü?” Tez kapsamında seçilen romanlarda, mahremiyet sınırları belli ve keskin olan bu ayrımı gözlemlemek mümkündür. Modernleşme dönemi öncesi sınırları muğlak olan söz konusu ayrımın, Modernleşme dönemi sonrasında nasıl keskin bir ayrıma dönüştüğü mimari bir problem olmanın yanında sosyolojik inceleme gerektiren bir konu olmuştur. Bu sorunun aydınlatılması için gerek sosyolojik ve psikolojik, gerekse mimari tahliller içeren ve tez kapsamında belirtilen romanlar, oldukça aydınlatıcı olmuştur.

3. GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ROMANLARINDA

HAREM-SELAMLİK OKUMALARI

Konut kavramı, insanın dünyaya geldiği andan itibaren deneyimlediği, sosyal ortamı içinde barındıran bir mekândır. İçinde yaşanan konut, “bir insanın ve kültürün kimlik kartı gibidir.” (Elçi, 2003) Dolayısıyla, bireyin psikolojik ve sosyal durumunun, bireyleri nasıl yönlendirdiği ve düşünce, tavır ve tutumların neden ve nasıl değiştiğini anlamak adına romanlar, başlıca bir kaynak niteliği taşımaktadır. Sosyal ve kültürel yaşantının konut düzlemini doğrudan etkilediği düşünülürse, roman içerisinde anlatılan sosyal yaşantıdan konut düzenlemelerine dair doğru çıkarımlar yapmak mümkün olabilir. Konut, mimari yapısından ve kullanılan malzemesinden, iç mekân tasarımına kadar içinde bulunduğu toplumun ve o toplumun yaşadığı zaman diliminin izlerini taşımaktadır. Dolayısıyla romanlardan okunan dönemin sosyal ortamından ve toplumsal düzeninden, konut biçimlenmesini anlamak mümkündür.

Roman yazarları, mekân ile zaman ilişkisine dikkat çekerek kurguladıkları yaşamı ve vurguladıkları zamanı somutlaştırmak için mekânı kullanırlar.(Alan, 2005) 19. yüzyılda Türk edebiyatına giren ve edebi bir ürün olan roman, mekânı kurgulamaya yardımcı bir araç haline gelmiştir. Çünkü söz konusu yüzyıl, Osmanlı Devleti için her anlamda köklü değişimlerin yaşandığı ve bu değişimin izlerinin mekân bağlamına yansıdığı bir süreci kapsar. Bu süreçte mekân kavramı, konut özelinde romanlarla birlikte aydınlanmaya başlamıştır.

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi romanları, Osmanlı devletinde yaşanan toplumsal dönüşümün en iyi ifade edildiği edebi ürünlerdendir. Genel olarak “Modern” olana karşı direniş gösteren “geleneksel” yapının ikili karşıtlığını oluştururlar. Yüzyıllardır kendine has bir düşünce tarzı ile yaşayan Türk toplumu modernleşme ile birlikte bir ikilem yaşamıştır. Bu ikilem, zaman içerisinde nesiller arası kültür ve medeniyet çatışmasına dönüşmüş ve Türk toplumunun en önemli meseleleri haline gelmiştir. Dolayısıyla bu sosyal mesele Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarında oldukça sık işlenen bir tema haline gelmiştir. Modernleşmeyi olumlayan kimi yazarlar, Avrupalı devletlerden gördükleri değer ve yargıları överken, kimi yazarlar kendi

değerlerini benimsemeye devam etmiş ve süregelen yenilikleri toptan reddetmiştir. Yazarların toplumsal düzeni değiştiren modernleşmeye karşı zihinlerinde oluşan fikirlerini kurguladıkları olay örgülerinden okumak mümkündür. Ayrıca romanlarda toplumun yanında bireylerin de farklılık ve yenilik taleplerinin ağırlıklı olarak doğu-batı veya geleneksel-modern şeklindeki zıtlık taşıyan ikili kavram olarak ele alındığı görülmektedir. (Tanyeli, 1995) Sözü edilen bu karşıt ikili kavramların oluşmasının temelinde Erhan Berat Fındıklı'nın "Türk Romanında Barınma Kültürü ve Kübik Apartman İmgesi ve Toplumsal Cinsiyet" adlı makalesinde bahsetmiş olduğu çok katmanlı bir utanma kodu dizgesinin üretimi ve tüketimi yatmaktadır. Avrupalı devletler karşısında hissedilen bir geri kalmışlık ve gecikmişlik duygusu, bireyler arasında paylaşılan bir utanma kodunun gelişmesine sebebiyet vermiştir. Osmanlı Devleti toplumsal yapısı, söz konusu utanma kodunun gelişmesiyle birlikte kolektif bir kimlik ve tarih oluşturmuştur. (Fındıklı, 2016) Osmanlı Devleti'nde, yeni bir medeniyet dilimine geçme ve modernleşme fikriyle Avrupalı devletler karşısında duyduğu geri kalmışlık duygusu ve bu duygu çerçevesinde gelişen, mevcut koşullardan duyulan rahatsızlık, memnuniyetsizlik gibi modernlik deneyimleri toplumsal yapıyı derinden sarsmış ve kolektif bellekte yerini alarak romanlarda kendisine yer açmıştır.

Bu noktada, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve kültürel kolektif hafızası edebi eserlerden okunurken, konut özelinde yeni bir perspektifin kapıları açılmıştır. Daha önceleri, konutun anlamını keşfetmek ve incelemek amacıyla "eve girmek" Osmanlı toplumunda her daim problemlili bir alan olmuştur. Konut kavramı, Osmanlı gelenek ve görenekleri tarafından dış dünyaya kapıları kapalı ve korunaklı bir alanı temsil etmiştir. Dolayısıyla Osmanlı toplumunda konut kavramı içsellik ve dışsallık unsurlarıyla şekillenmiştir. (Bertram, 2012) Konut bağlamında en çok korunan iç mekan, o mekanda yaşayan bireylerin duygusal hayatı ile şekillenen bir mekân olmuştur. Konutun iç mekanında yaşayan bireylerin duygularını dışa vurmaması, konutun içinde barınan aileyi komşulardan, mahalleden ve ötesinden koruyan bir çeşit mahremiyet mekanizması haline gelmiştir. Bertram'ın (2012) da söylediği gibi romanlar, konut bağlamında içselliğin aşılamaayan duvarların aşılması, konut hayatının

duygusal boyutlarının incelenmesi imkânı sunmuştur. Bu durumda, romanlarda mekânların nasıl şekillendiğinin, diğer mekânlarla kurduğu ilişkilerin ve geçirdiği dönüşümlerin anlaşılmasına yardımcı olan ilk biçim olmuştur.

Osmanlı Devleti Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi sonrası romanlarında betimlenen ve aydınlatılan konut kavramında ve konut içi yaşantıda, mahremiyet sınırlarının okuyucuyla paylaşılması sonucu, gündelik hayat pratiklerine yer verildiği kadar, cinsiyete bağlı temsiller de ele alınmıştır. Böylece romanlar üzerinden kadın-erkek ayrımı üzerine kurulan toplumsal yaşantının yanında kadın-erkek ayrımını konut özelinde incelemek de mümkün olmuştur. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi romanlarının büyük bir çoğunluğunda bir utanç kodu olarak görülen ve kolektif kimliğe dönüşen ahşap konaklar ve bu konakları oluşturan harem ve selamlık mekânlarının, cinsiyete bağlı kodlar çerçevesinde düşünülerek, modernlik deneyimlerinden nasıl etkilendiğini incelemek önemli bir noktadır. Bu noktada, tez kapsamında harem ve selamlık mekânlarında var olan ayrışmanın toplum özelinde ne anlama geldiği, mekânların içinde yaşayan bireyler tarafından nasıl kullanıldığı ve toplumsal gelişmeler neticesinde nasıl dönüşümler geçirdiği anlatılmıştır.

3.1. Romanlarda Harem-Selâmlıklı Konak Tasvirleri

Tez kapsamında seçilen romanlar, söz konusu dönemin anlatılmasının yanında daha çok konak yaşamını betimleyen ve deneyimleyen bireylerin anlatıldığı romanlardır. Bu romanların içerisinde sadece konak yaşamına değil, harem-selamlık mekânlarına ve bu mekanların nasıl kullanıldığına da detaylıca yer verilmiş olup, mekanlar kullanıcılarıyla birlikte ele alındığı için toplumsallığıyla betimlenmiştir. Romanlar, hikâyeye başlamadan önce, genellikle bir konak tasviri yaparak okuyucuya içinde bulunulan ortamı betimlemişlerdir. Böylelikle gerek mimari çıkarımlar, gerek sosyolojik çıkarımlar için sağlam bir materyal oluşturulmuştur.

Seçilen romanlar kronolojik bir sıra ile ele alınmıştır. Romanların yazılış tarihi temel alınarak yapılan kronolojik sıralama, harem ve selamlık mekânlarındaki değişimi gözlemlemek adına önemlidir.

3.1.1. *Demir Bey Yahut İnkışaf-ı Esrar Romanında“Şemsizâdeler Konağı”*

Ahmet Mithat Efendi'nin ilk kez 1888 yılında basılmış olan bu romanı tez kapsamında, kurgulanan hikâyeden daha çok konağın tasviri ve konakta yaşayan nüfusun anlatılması bağlamında önemlidir. Efendisi Demir Bey olan Şemsizâdeler Konağı, Cihangir'de bulunan bir konaktır. Yazar, hikâyeye geçmeden önce konağın bulunduğu çevreden, konağın tasvirinden ve konakta yaşayan nüfustan bahsetmiştir.

“Hele karilerimizi ithal edeceğimiz konak yavrusu bir hane Cihangir hanelerinin en ziyade şâyân-ı dikkat olanlarındandır. Mahallece bu haneye zaten ‘konak’ derler. Hem de ‘Şemsizâdeler konağı’ denilir ki vakıa şimdiki sahibi mahallece başka bir nam ile meşhur ise de konağın bu nâm-ı kadîmi henüz kaybolmamıştır.” (Ahmet Mithat, 2002)

“Sokak ciheti o kadar câlib-i nazar-ı dikkat değildir. Bir çift iri kanadın teşkil eylediği kapı konak kapısı ise de sair konak kapıları gibi daima açık bulunmaz. Kapısı açıldığı zaman görülür ki bu kapının içi vâsi bir mermerlik olup kapıya mukabil tarafta diğer bir kapı daha bulunur ve o da açık ise ilerisindeki vâsi bahçe görünür. Bu konak iki kat üzerine bina olunmuştur. Üst kat kâmil ve alt katın nisf-ı yemîni harem dairesidir ki on dört odayı havi olup nisf-ı kısm-ı yesârında selâmlık dairesidir ki on dört odayı havi olup nisf-ı kısm-ı yesârında selâmlık dairesi olarak dört odası daha vardır.” (Ahmet Mithat, 2002)

Şemsizâdeler Konağı'na bir çift iri kanatlı konak kapısından girildiği ve devamında mermerlik olarak adlandırılan bir dış taşlıktan tekrar bir kapı ile konağın iç kısmına girildiği anlatılmıştır. Bu noktada, iki kat üzerine inşa edilen Şemsizâdeler Konağı'nın, harem ve selamlık birimlerine ayrıldığı anlatılmıştır. Konağın harem ve selamlık girişleri birbirinden bağımsız olmamakla birlikte, harem ve selamlık birimlerine ortak bir kapıdan girildiği anlatılmıştır. Konağın birinci katının sol tarafı haremlık birimine, sağ tarafı ise selamlık birimine ayrılmıştır. Harem dairesi on dört odaya sahip iken selamlık dairesi dört odaya sahiptir. Harem dairesinin, selamlık dairesinden daha çok odaya sahip olması, konağın en üst katında bulunan ve harem birimine dâhil edilmiş şahısların

hususî odalarının da harem birimine dâhil edilmesi ile açıklanabilir. Roman, konağın genel tasvirinden sonra, konağın hizmetinden sorumlu olan hizmetkârların anlatılması ile devam etmiştir.

“Bu konağın şimdiki efendisine ‘Demir Bey’ derler. Lâkin konağın asıl sahibesi bu Demir Bey’in zevcesi olan Feride Hanım’dır ki ‘Şemsizâdeler’ denilen kadim familyanın son azasıdır. Bunların çoluğu çocuğu yoktur. Vakıa bir oğulları varmış ise de, o da mektepte miymiş, dışarıda mıymiş, her neredeyse kimsenin gördüğü yoktur. Hanımın ahret evlâdı ittihaz eylediği iki küçük cariyesi vardır ki doksanlık bir Ermeni usta her gün sabahdan akşama kadar bunların birisine keman, diğerine kanun meşk eder. Bu iki kızdan sonra iki yukarı halayığı ile bir de Arap cariye harem halkını itmam etmiş olurlar. Selâmlıkta bir Şaban Ağa vardır ki unvanına ‘aşçıbaşı’ derler ise de hiçbir yamağı bulunmak şöyle dursun ayvazı bile olmadığından o vazifeyi de kendisi görür. Bir de Mehmed Ağa vardır ki vekilharçlık, harem kâhyalığı ile Demir Bey’in kahvecilik, tütüncülük gibi uşaklığından ibaret hidemâtının kâffesi bu adamda içtima eylemiştir. Selâmlık halkını itmam eyleyen ise Selim Nişo ise hem beyefendinin atına bakar, hem bahçıvanlık eder, hem de bey bir tarafa gidecek olursa çubuk kesesini ve hayvan örtüsünü yüklenip arkası sıra gider.” (Ahmet Mithat, 2002)

Yukarıdaki kesitten anlaşılacağı üzeri konak halkı fazla kalabalık olmayıp on kişi ile sınırlıdır. Şemsizâdeler Konağı’nın günlük işlerinden sorumlu iki küçük cariyeye, Feride Hanım aracılığı ile dersler verildiği anlatılmıştır. Bu noktada konakta yaşayan cariyelere, harem biriminin günlük işlerinin yapılmasının dışında, kendilerini sosyal ve kültürel anlamda geliştirebilecekleri bir ortam sunulmuştur.

Ayrıca romanın konusu bakımından önem taşıyan yer, Demir Bey’in konağın harem biriminde bulunan ve kimsenin girmesini istemediği gizli odasıdır. Demir Bey, silahlara ve silah yapımına karşı oldukça ilgili olması sebebiyle, harem biriminin bir odasını, bu uğraşını gerçekleştirebilecek bir atölye olarak kullanmıştır.

“Haremde Demir Bey’in bir odası vardır ki görseniz bir tüfenkçi dükkânından farkını bulamazsınız. Vakıa bir farkı, bu odada demir ocağı bulunmamasından ibarettir. Lâkin demir ocağı dahi bahçenin bir tarafında, an-asıl bahçıvan kulübesi olan yerdedir. Haremdeki bu odada ise bazı pek ince işlerde kullanılacak mücellâ çekiçler, boy boy el makineleri, sabit makineler ile eğelerin iri dişlisi, ince dişlisi, dört köşeli, üç köşeli, sıçankuyruğu, balıksırtı nevinden olanları sırasıyla muntazaman delikli tahtalara geçirilmiş görülür. Mahsus bir raf üzerinde de en küçüğünden adeta büyükçelerine kadar türlü türlü cımbızlar kerpetenler kısaçlar vaz’ ve tanzim olunmuşlardır. Bunların yanında irili ufaklı birçok pergeller, taksim pergelleri, kumpaslar müşahede olunur. Bir tarafta paket paket zımpara kâğıtları vardır. Diğer tarafta dahi erkekli dişili vida açmaya mahsus boy boy paftalar bulunur. Delik delmek için kemaneli miskab ve daha büyük deliklerde kullanılmak için circır ve ondan daha büyüklerinde kullanılmak için makineli miskab bulunduğu gibi ufacık fakat mükemmel bir torna destgâhı ile yine ufacık fakat mükemmel bir plânya destgâhı bilhassa nazar-ı ehemmiyeti celbederler. Hele raflar üzerinde eskisinden, kırığından, döküğünden alınız da en yeni ve mükemmellerine varıncaya kadar birçok tabanca, tüfek, kılıç, şiş, kama, hançer, sûrâni yatağan, saldırma, muşta gibi esliha dahi görülür ki bu odada bulunan edevâtın işte bunun üzerinde istimâl olundukları anlaşılır.” (Ahmet Mithat, 2002)

Şemsizâdeler Konağı’ndaki söz konusu bu gizli oda, aslında romanın genel anlamda konusunu oluşturmaktadır. Konağın içinde yaşayan herkesin bu odaya olan merakı çerçevesinde gelişen olay örgüsü anlatılmıştır. Romanın sonunda, Demir Bey’in hastalanması ile gizli odaya girme fırsatı bulan Feride Hanım, Demir Bey’in mazideki gizli kalan hayatını da gün yüzüne çıkartmıştır.

3.1.2. Ferdi ve Şükerası Romanında “Ferdî Efendi Konağı”

Halid Ziya Uşaklıgil’in 1896 yılında kitap olarak basılmış olan Ferdi ve Şükerası romanı, zengin bir tüccar olan Ferdi Efendi’nin Konağı’nda geçmektedir. Söz konusu romanın tez kapsamında ele alınması, konağın selamlık biriminin

kullanılış şekliyle ilgilidir. Ferdi Efendi, sağlık sorunları sebebiyle Unkapanı'nda bulunan ticarethanesine gitmekte güçlük çekmiş ve burada bulunan yazıhanesini yıllar önce konağının selamlık kısmına taşımıştır. Konağın selamlık biriminin birinci katındaki sofası ile bir küçük odası, yazıhanede çalışan dört memura ve bir uşağa tahsis edilmiştir. Bu bağlamda, selamlık biriminin bir iş yeri olarak tahayyül edilmiş olması, tez kapsamında selamlık biriminin kullanımının nasıl olduğunun somut bir göstergesi olması bakımından önemlidir. Nitekim konağın selamlık birimi, devlet işlerinin konuşulduğu, görüşüldüğü bir mekân olarak düşünüldüğünde, Ferdi Efendi Konağı'ndaki gibi selamlığın iş yerine çevrilmiş olması, söz konusu mekanın bu amaca hizmet ettiğini destekler niteliktedir.

“Ferdi Efendi, pederinin vefatından sonra Unkapanı'ndaki kereste depolarını muhafaza etmekle beraber artık bu civardaki ikametgâh-ı sefili bırakarak merakiz-i ticariyeye yakın güzel bir ev yaptırmayı taht-ı karara almıştı. Bu karar neticesi olarak Yenicami civarında şu ev yapıldığı vakitsıhhatinden daima müşteki olan Ferdi Efendi, muamelata nezaret için debboylara kadar gitmeye mecbur olmamak üzeri orada birkaç memur bırakarak yazıhaneyi buraya neklettirmişti. Evin yapı biçimi buna mütehammil olduğu için Ferdi Efendi, evinin birinci katının sofasını, bir büyük ve bir küçük odasını, şu dört memurla bir uşağa tahsis ederek evinden çıkmazsınız ticaretgâhın da bulunmak esbabını kemâl-i suhuletle ihzar edebilmişti.” (Uşaklıgil, 2011)

Ferdi Efendi, gündüzleri vaktinin tamamını burada geçirerek işleri ile ilgilenmiş, akşamları ise hareme çekilmiştir. Karısı yıllar önce vefat eden Ferdi Efendi, konağın harem birimindeki kızı Hacer ile birlikte oturmaktadır. Hacer, konağın tek hâkimidir ve selamlık tarafında çalışan memurlardan biri olan İsmail Tayfur Bey'e âşıktır. Hacer, yaşı itibarıyla harem ve selamlık tarafında herhangi bir engele maruz kalmaksızın gidiş geliş yapmıştır. Fakat yaşı ilerleyince babası Ferdi Efendi tarafından, konağın selamlık kısmına geçmesi yasaklanmıştır. Hacer'in selamlık tarafına geçememesi, Hacerin için oldukça büyük bir üzüntü yaşamasına sebep olmuştur.

“İlk günü babası, kendisini fevkalade bir şey söyleyecekmiş gibi bir akşam bir pencerenin önüne çekipte “Hacer! Sana dikkatli bakayım! Sen artık bir genç kız olmuştun! Haberin var mı? Bundan sonra içeride oturmak lazım geliyor.” Dediği vakit Hacer, az kaldı:” Nasıl” Demek bundan sonra oraya gitmeyeceğim! O halde ne suretle vakit geçecek? Nasıl yaşayacağım?” diyecekti, bunu dememişti; ama odasına çekilerek hüngür hüngür ağlamıştı. İşte o mavi kaplı defter, o vakit meydana çıkmıştı. Birinci sayfası açılırsa şu görülür:

5 Mayıs 1300,

“Bugün babam beni yazıhaneye gitmekten men etti. Onu görmek kabil olmayacak, böyle nasıl eğlenmeli bilmem? Kitaplarım, piyanom, bunların hiçbiri beni eğlendirmiyor... Aman yarabbi! Bu koca evin içinde bir kişi ne yapacağım?” (Uşaklıgil, 2011)

Bu durum selamlığın bir ticarethane olarak görülmesi dışında, harem biriminden farklı mahremiyet sınırları içerisinde olduğunun bir göstergesidir. Tıpkı diğer romanlardaki gibi, harem biriminde büyütülen erkek çocukların belli bir yaşa geldiğinde selamlık birimine gönderilmesi gibi, selamlık birimine istediği gibi girip çıkabilen bir kız çocuğunun, yaşı ilerledikçe harem biriminde kalması aynı mahremiyet biçimlenişi ile ilgilidir.

Ferdi Efendi, romanın ilerlerinde tesadüfen Hacer’in İsmail Tayfur Bey’e âşık olduğunu öğrenmiş ve Hacer ile İsmail Tayfur’u evlendirmeye karar vermiştir. İsmail Tayfur annesi ve yardımcıları Saniha, tanışma vesilesi ile Ferdi Efendi’nin büyük ihtişamlı zengin konağına gelmiş ve burayı oldukça detaylı bir şekilde tasvir etmişlerdir.

“Kapı açılıncaya kadar ikisi de gayr-ı mutasavver bir âleme girmek üzereymiş gibi pür halecan beklediler. Kapıyı bir uşak açtı. Kemâl-i ihtiramla yol verdi. İçeriye girdiler, karşılarında büyük mermer nerd-bân yükseliyordu. İkisi de İsmail Tayfur’un evvelce verdiği tarifattan burasının yazıhanelere mahsus daireye çıktığını bilirlendi. Zaten evin taksimatını biliyorlarmış gibi döndüler, bu küçük mermer divanhanenin cenah-ı yeminindeki kapıya teveccüh ettiler.” (Uşaklıgil, 2011)

“Uşak harem dairesinin çingırağını çekmekteydi. İçeriye girdikleri vakit kendilerini bir cariyeye istikbâl etti., yine bu sırada diğer bir cariyeye dehlizlerin karşısında bir inhina-yı helezoni ile ikinci kata tırmanan zarif bir nerd-bandan koştu.” (Uşaklıgil, 2011)

Bu tasvirden, konağın harem ve selamlık birimlerine ortak bir kapıdan girilmekte olduğu ve daha sonra selamlık merdiveni ile selamlık birimine, hemen döndüklerinde ise harem kapısını ulaştıkları anlaşılmıştır. Harem kapısının girişinden itibaren ve ikinci kata çıkan merdivende cariyelerin eşik ettiği görülmektedir. Bu merdivenin sonunda bir sofa ve harem birimine ait misafir kabul salonlarının olduğu görülmektedir. Nitekim harem biriminin sofası ve misafir kabul salonları Saniha'nın gözünden tasvir edilmiştir.

“Kapı açılır açılmaz gözlerinin önünde imtidat eden bu vâsi mermer avlu, etrafı câbecâ işgal eden sütunlar üzerine mevzu büyük taflan saksıları; iki mermer-i amûd arasında latif bir meyl-i kamet ile kıvranarak, dönerek çıkan bu zarif maun nerd-ban, avlunun kısm-ı mukabilini tahdid eden cam kapıların bir levha-i zümrüdîn gibi gösterdiği bahçe; bütün bu manzara-yı ihtişam-ı servet, Sâniha'ya şimdiye kadar tasavvur etmediği bir şey göreceğini anlatıyordu. Melekzat, bir tavr-ı laubali ile koluna girdi; Sâniha'nın kolu titriyordu. Gözlerini bulandıran duman içinde etrafını göremeyerek çıktı. Şimdi ikinci katta bulunuyorlardı. Sâniha'nın ayakları altında mücella tahtalar, seyyal bir zemin gibi akıyordu. Etrafına baktı; duvarları örten seccadeler, pencerelerden akan uzun ipek perdeler, kapıların arasından görünen odalar, sofayı yer yer işgal eden sandalyeler, koltuklar, sedirler, bir perişani-i latif içinde bu cesîm yeri dolduran bütün eşya, Sâniha geçtikçe gözlerinin önünden tayyar bir silsile-yi elvah gibi akıp geçiyordu.” (Uşaklıgil, 2011)

Ferdi Efendi Konağı'na gelen misafirler, konağın sofasının sonunda bulunan büyük bir kabul salonuna alınmıştır. Bu salon, konağın diğer kabul salonları gibi oldukça ihtişamlıdır. Konağın harem birimine ait misafir kabul salonu, Saniha'nın gözünden anlatılmıştır.

“Sâniha’nın, fikrinden iktibas-ı reng etmiş kadar perişan gözleri, odayı dolaşıyordu. Burası, büyük, misafir kabul etmeye mahsus bir yerdi. Unnâbî kadife sandalyeler, sedirler, odanın ortasını işgal eden cesîm bir suni çiçek saksısıyla müzeyyen müdevvir masanın etrafına bir vaziyet-i mühmelâne ile atılmış koltuklar; pencerelerin yarısına kadar düşen yine o renkte, o kumaşta yarım perdeler; odanın biraz açık, sarıya mail mülevvin duvarlarıyla imtizaç ederek, pencerelerin tülleri sarı, panjurları arasından süzülen ziya içinde nazar-ı nevâz bir mahluta-yı elvan teşkil etmişti. Sâniha, odanın bahçeye nâzır cephesine mukabil oturmuştu: Panjurların arasından câbecâ yeşilbaşlarını kaldıran ağaçları görüyor, garip bir inkişaf-ı hatırat ile hayatının ilk senelerini geçirdiği harabezârın o mahuf bahçesi fikrinde irtisam ediyordu. İki tarafında, odanın iki cihetini işgal eden iki cesîm ayna duvarların üzerinde iki levha-yı nuranî gibi odanın in’ikas-ı tezyinatıyla parlayarak tavana yükselmişti. Sâniha, bu aynaların içinden yekdiğerine gönderdikleri elvah-ı müteselsile-i mün’akiseye baktı. Ömründe iki aynanın tekabülünden hâsıl olan garabet-i manzarayı hiç görmemişti. Bu oda, heyet-i mecmuasiyle aksederek aynaların içinde birer levha teşkil ediyor, sonra bu levhaların içinde yine onun ayn-ı mün’akisi olarak bir diğer levha, onu müteakip bir üçüncüsü, bir dördüncüsü, gayr-ı mütenahi, gayr-ı mahdut bir silsile-i levha irtisam ediyor; bu odayı bi-pâyan, bânihaye bir dehliz gibi layenkâtı temdid edip gidiyordu.” (Uşaklıgil, 2011)

İsmail Tayfur, Saniha’ya olan aşkı sebebiyle, Hacer ile evliliği konusunda oldukça isteksiz olmasına rağmen annesinin ısrarlarına karşı gelememiş ve hacer ile evlenip, Ferdi Efendi Konağı’na iç güveysi gelmeyi kabul etmiştir. Bu sebeple konakta pek çok değişiklik yapılmıştır. Böylelikle Ferdi Efendi Konağı’nda, oldukça büyük bir düğün hazırlığına başlanmıştır.

“Arabaların gürültüsü bir imtidad-ı mütekâtı ile yuvarlanıyor, harem dairesini dolduran gulgule, uzaktan işitilen deniz sadâsı gibi bir inilti ile çalkalanıyordu.” (Uşaklıgil, 2011)

“Haremde şimdi büyük bir heyeca-ı azîm vardı. Bu daire-yi cesîmenin bütün odaları, sofaları misafirlere açılmış, yalnız bir hafagâh mukaddes gibi yukarıda bir oda, cüst-cû-kârân enzara mestud, kapalı tutulmuştu.”
(Uşaklıgil, 2011)

Bu noktadan hareketle, Ferdi Efendi Konağı’nın harem biriminin birinci katında, misafir kabul salonlarının, ikinci katında ise şahıslara ait hususi yatak odalarının olduğu anlaşılmaktadır. Tasvir edilmiş olan konağın kat tanzimi, İstanbul konaklarının genel kat tanzimlerine uygundur. Hacer, ikinci katta bulunan hususi odasında süslenmiş ve düğün için hazırlanmıştır. Bütün işlemler yapıldıktan sonra Hacer’in ikinci kattan merdivenle aşağı sofaya inmesiyle düğün başlamıştır.

“Evin içinde bir raşe-i berkiye dolaştı, bir saniye zarfında gelinin çıkmakta olduğu haberi herkesin ağzında uçtu, iskemleler yerinden oynadı, yelpazeler tevakkuf etti, sofaya tehaccüm edildi, bir telatum-ı âni, bütün bu halkı çalkaladı, enzar, gelinin ineceği merdivene merkurdu. Hacer kendisine muntazır olan bu hazârın karşısında görüldüğü zaman bir nidâyı takdir çıktı. Hacer bu alkış arasında merdiveni indi, güzergâhında açılan halk içinden geçti, gelin odasına götürüldü.” (Uşaklıgil, 2011)

“Hacer yerinden kaldırıldığı zaman bütün düğün halkı da yerinden oynadı. Gelini sofaya çıkardılar, Ferdi Efendi, ara kapıdan girecekti. O vakit mendiller açıldı, bu küçücük şeylerle başlar örtüldü.” (Uşaklıgil, 2011)

Ferdi Efendi’nin, konağın harem birimindeki sofaya ara kapıdan girmesi, buranın mabeyn odası olduğunu düşündürmüştür. Ferdi Efendi, konağa düğün için gelen misafirlere gözükmekten harem birimindeki sofaya çıkmak istemiştir. Bu sebeple harem ve selamlık kısmını birbirine bağlayan ara kapıdan geçerek harem biriminin sofasına ulaşmıştır. Böylelikle konakta düğün merasimi başlamıştır.

Saniha'ya âşık olan İsmail Tayfur'un bu evliliği gerçekleştirmemesi üzerine Hacer, bir mum ile kıyafetini tutuşturarak konakta büyük bir yangın çıkartmıştır. Her şeyin küle döndüğü bu yangında Hacer'de kül olmuştur. Zenginliği ile dillere düşen Ferdi Efendi Konağı, bir felakete sahne olmuştur.

3.1.3. *İstanbul'un Bir Yüzü* Romanında "Fikri Paşa Konağı"

Osmanlı Devleti'nin geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümü eserinde oldukça iyi anlatan Refik Halid Karay "*İstanbul'un Bir Yüzü'nde*", "*Meşrutiyet ve I. Cihan Harbi*" öncesi ve sonrası İstanbul'unu karşılaştırarak toplum hayatındaki değişimi gün yüzüne çıkarmıştır. Hikâyenin kahramanları olan İsmet ve Kâni, birbirleriyle görüşmeyen, Fikri Paşa Konağı'ndan birbirlerini tanıyan ve aralarında cinsi münasebet olan iki arkadaştır. Romanın ilk bölümünü, Kani ve İsmet'in hayatlarının anlatılması oluşturmıştır. İkinci ana bölümde sıklıkla Fikri Paşa Konağı betimlenmiştir. Burada, konağın tasvirinin yanında gündelik yaşantıdan, gizli muhabbet ve münasebetlerden bahsedilmiştir. İlk olarak Saraçhane başında bulunan Fikri Paşa Konağı, "*set set bir kuhî bahçe içinde iki yüz senelik bir köhne bina*" olarak tarif edilmiştir. Konağın mimari detaylarına girmeden önce, konağın sahip olduğu sokağa açılan dış kapının betimlenmiş olması, konağı dış etmenlerden koruyan bir mahremiyet sınırının vurgulanışı olarak görülebilir.

"Ah o konak ve orada geçen unutulmaz kışlar! Kapının bile kendine mahsus bir vakarı, azameti ve tiryakiliği vardı; açılmaz itilemez, sökülemez gibi sağlam, suratlı bir oturuşla hemen daima kapalı dururdu." (Karay, 2018)

Eldem, konakların sembolü olarak nitelendirdiği kapılardan, konağın varlığının ve statüsünün anlaşıldığını söylemiştir. Konağın dış sokağa açılan kapıları daima büyük ve iki kanatlı olarak tarif edilmiştir. (Eldem, 1986) Fikri Paşa Konağı'nın görkemli kapısı tasvir edildikten sonra, Kalfa Taya Hanım'ın yönetiminde olan Fikri Paşa Konağı'nın harem kısmı betimlenmiştir. Daha önce bahsedilmiş olan harem ve selamlık mekanlarıyla ilgili literatürdeki tanımlama ile Fikri Paşa Konağı'nda betimlenen tasvir birbiri ile örtüşmektedir. Söz konusu örtüşme, romanlarda var olan kurgunun, gerçekliğini ortaya koymak adına önemli bir veridir. Harem ve selamlığı ayrı olan konaklarda, zemin kat, hane halkına

hizmet eden hizmetlilerin ve konağın gündelik hayatının sorumluluklarını yerine getiren mekânsal birimlerin bulunduğu bir kat olarak tanımlanmıştır. Fikri Paşa Konağı'nın harem kısmının da bu tanımlamayla paralel olduğu yapılan tasvir göz önüne alınarak söylenebilir.

“Harem tarafından girilince kocaman bir taşlık başlardı. Parıl parıl yanan ve ekseriya yeni silinmiş bulunan bu geniş meydana birçok kapılar açılırdı. İşte aşağı kat hizmetçi ve halayık dairesi buradaydı. O ayrı bir âlemdi. Kendilerine göre misafirleri, eğlenceleri, istiklali vardı.; yukarıdakiler haber bile almaz, bir defa inipte kapısından bakmazlardı. Çırak olan kul cinsleri, eski sütüneler, kocaya varmış Arap dadılar, çoluk çocuk, bohçalarla buraya inerler haftalarca yer içer rahat ederlerdi. (Karay, 2018)

Burada dikkat çeken başka bir husus, harem kısmındaki hane halkına hizmet eden hizmetlilerin, hane halkından bağımsız bir hayat sürmeleridir. Haremi idare eden Taya Hanım'ın, söz konusu eğlencelere ve misafirlere göz yummasının tek sebebi, bu eğlencelerde hiçbir erkek cinsin kabul olmaması olmuştur. Fakat bu durum, harem tarafında gönül maceraları sebebiyle bir çeşit merak uyandıran ve gerek heyecanlı, gerekse neşeli vakaların yaşanmasına sebep olan bir durum ortaya çıkarmıştır. Aynı durumun, selamlıktaki erkekler içinde geçerli olduğu söylenebilir. Selamlıktaki erkeklerin, haremdaki kızlara karşı ortaya çıkan merakı, Fikri Paşa Konağı anlatılırken satır aralarından okunmaktadır.

“Bazen keyfine, zevkine düşkün mahalle karıları da gelirdi; o zaman hamam aralığına geçer, darbuka, tef çalarak mâni okuyup türkü söyleyerek geceleri geç vakit eğlenceler de yapardık. Bu daireye Taya Hanım nazırdı; ekseriya göz yumardı, onun zıddına giden bir şey vardı. Erkek! Her eğlenceye mesağ (izin) verirdi; içinde Bir Ahmet, bir Mehmet olmamak şartıyla! Aksi gibi bunsuzda içimizde kimse yoktu. Selamlık tarafında yanakları ebru ebru, mavi gözlü sırma saçlı genç, dinç bahçıvan çırakları çalışırken haremdaki on altısına basmış kızları zapt edebilmek kolay iş değildi. Taya Hanım sade onlardan değil, evin beylerinden de kızları korumak mecburiyetindeydi. Zaten onlar buna can atarlar, evin

beylerine sürünebilmek için kabil olsa gece yarıları yataklarından çıkıp selamlıktan gelen yolda, karanlıkta beklerlerdi. (Karay, 2018)

Fikri Paşa Konağı'ndan da anlaşılacağı üzere, harem ve selamlık mekânları arasında bir sınır ve bu sınırlamanın getirmiş olduğu cinsler arası merak söz konusudur. Nitekim var olan mimari sınırlamanın veya ayırımın cinsler arası münasebeti engelleyemediği görülmektedir. Sınırları keskin ve belli olan harem ve selamlık ayırımının, gece yarılarna doğru sınırlarının muğlaklaştığı okunmaktadır. Görünürde sınırları belli ve keskin bir şekilde ayrılan cinsiyet örüntülerine ilişkin bu ayırımın, realitede aynı şekilde uygulanmadığı aşikârdır. Söz konusu ayırım, Modernleşme dönemi öncesinde her ne kadar var olmuş olsa da, harem ve selamlık mekânlarının ikili zıtlık haline gelmesinin, modernleşmenin cinsiyetleri yeniden yorumlamasıyla birlikte dönüşüm geçirmiş olduğu söylenebilir. Bu noktadan hareketle modernleşme olgusunun mahremiyeti ne şekilde etkilediğini ve dönüştürdüğünü incelemek gerekir.

Mahremiyet kavramının, harem ve selamlık mekânlarıyla doğrudan bir ilişkisi mevcuttur. Nitekim mahremiyet kavramı iki cinsiyet arasında eril ve dişil söylemi ifade eden ve söz konusu söyleme bağlı olarak cinsiyetleri harem ve selamlık gibi, belli bir ayrıma tabi tutulmasını sağlayan bir kavramdır. Mahremiyet kavramı insanoğlunun var olduğu günden, bugüne değişerek gelmiş, toplumu oluşturan tüm bireyleri içgüdüsel olarak mahremiyet mekanizmalarının olduğu bir çerçevede hareket etme zorunluluğunda bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nde 19. ve 20. yüzyıl konaklarında görülen mahremiyet mekanizmaları, günümüzde var olan mahremiyet mekanizmalarıyla aynı olmadığı gibi, 19. ve 20. yüzyıl öncesinde var olan mahremiyet mekanizmalarıyla da aynı değildir. Değişen toplumsal düzene ve sosyo-kültürel bağlama göre farklılık gösteren mahremiyet kavramı, bireyin kendisini gerek psikolojik, gerek fiziksel açıdan koruma ihtiyacına göre değişkenlik göstermiştir. İlk insanların, bir düşman gördüklerinde güvenli bir yere geçip kendilerini koruması, kendilerine ait kullandıkları özel nesneleri sahiplenmesi ve saklaması gibi durumlar içgüdü temelli mahremiyet olarak kabul edilmiştir. Daha sonraları mahremiyet kavramının biçim değiştirmesi, Rönesans, aydınlanma, sanayi devrimi, modernleşme gibi pek çok olayın

gerçekleşmesi ile paraleldir. Rönesans ve aydınlanma dönemi, kişinin birey olmaya, toplumsal rolden uzaklaşarak kendini değer olarak görmeye başladığı bir dönemdir. Ayrıca sanayi devrimiyle birlikte gelen kapitalist ekonomik sistemin, toplumları komünal menfaatlerden, birey menfaatlerine geçirmesi ile mahremiyet kavramı yeni bir boyut kazanmıştır. Modernite ile birlikte kendi başına bir değer olarak hareket eden birey, aydınlanma döneminin de etkisiyle seküler bir yaşam tarzına yaklaştı ve dinin gölgesinden kurtularak daha fazla bireyciliğe yönelmiştir. Diğer yandan sanayi devriminin ve kapitalizmin etkileri daha fazla hissedilmeye başlanmış, üretim ve tüketimde bireysel çaba ön plana çıkartılarak rekabet ortamı yaratılmıştır. Bireysel çaba ve rekabet ortamı, bireyleri, daha fazla sosyalleşmeye ve bir arada çalışma zorunluluğuna itmiştir. Dolayısıyla seküler yaşam tarzıyla birlikte din tarafından korunamayan bireyler, mahremiyet kavramının önemini anlamış ve bunun paralelinde içgüdüsel olarak eksik hissettikleri mahremiyetlerini koruma doğrultusunda hareket etmişlerdir. (Berkup, 2015) Diğer bir deyişle, daha önceleri mevcut olan korunma ihtiyacı, yaşanan değişimler ile birlikte özel alanın korunma ihtiyacını ortaya çıkartmıştır. Nitekim harem ve selamlık mekânlarının da özel alan olarak moderniteye karşı bir değişimin sonucu olarak dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Osmanlı toplumunda modernleşme dönemi öncesinde ağırlıklı olarak birey kavramı olmadığı düşünüldüğünde, harem ve selamlık gibi keskin bir ayrıma da ihtiyaç duyulmadığı sonucuna varılabilir. Söz konusu dönemde hariciyeli-dahiliyeli konutlarda mahremiyet ihtiyacının kademelenmeler ile sağlandığı daha önceden anlatılmıştı. Fakat daha sonra modernite ile gelen, özellikle kadın cinsiyetine ait kalıp yargıların ve davranış modellerinin değişmesiyle birey olma yolunda oldukça önemli değişimler yaşanmıştır. Modernleşmenin etkisi toplumun tüm katmanlarında hissedilmiş ve cinsiyete bağlı temsiller yeniden yorumlanmıştır. Osmanlı Devleti, gerek toplumsal yapısı, gerekse dini görüş ve kısıtlamalar ile modernleşme karşısında oldukça sancılı ve tartışmalı bir süreç geçirmiştir. Değişim karşısında içgüdüsel olarak eksik hissedilen mahremiyet kavramı ve korunma ihtiyacı, harem ve selamlık mekânlarının ikili karşıt mekanlara dönüşümü ile karşılanmıştır. Harem ve selamlık gibi keskin bir ayırım sonucu oluşan ikili karşıt mekanlar, kadın ve erkek cinsiyetlerinin toplumsal katmanın her alanına karışmasının benimsenememesinden kaynaklı toplumu

içe, geleneksel yaşam tarzına döndürmeye çalışılmasının bir göstergesi olarak görülebilir.

Modernleşme ile birlikte cinsiyetlerle ilişkili bu ikili mekan düzenlemesinin dönüşümüne değindikten sonra, harem ve selamlık arasındaki sınırdan bahseden romandaki harem ve selamlık mekanlarında yaşayanlara da bakmakta yarar vardır. Karay, bu mekanda yaşayan hizmetlilerden şöyle söz etmiştir:

“Her kız, biri selamlıktaki uşaklardan biri de evdeki beylerden iki kişiye muhakkak göz koyardı. Bu, ayrı ayrı meselelerdi. Biri şeref, mevki, merak içindi. Öbürü hırs, ihtiyaç bazen de izdivaç içindi. O eski halayık devri benim konağa geldiğim sıralarda artık büsbütün değişmişti. Şimdi harem artık Anadolu ve Rum kızların elindeydi. Hiçbiri çok güzel değildi. Lakin hiçbirine de çok çirkin denilemezdi.” (Karay, 2018)

Harem düzeninden sorumlu hizmetkârların, eski devirlerdeki konaklardan farklı bir düzenlemeyle oluşturulması karşısında, hikâyenin kahramanının şaşkınlığa uğradığı görülmektedir. Eski konaklarda hane halkına hizmet etmek için, pek çok milletten insan değil, yalnızca Anadolu ve Rum kızlarının olmasının altında yatan sebep, Alan’a (Alan, 2012) göre Osmanlı Devleti’nde var olan köleliğin kaldırılma sürecine girmesi ve Çerkez, Arap gibi milletlerden insanların Osmanlı Devletine gelişinin durdurulmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla konağın harem kısmına hizmet edecek hizmetkârlar, söz konusu dönemde sadece Anadolu ve Rum kadınlarından oluşturulmuştur. Ayrıca yine hane halkına hizmet eden hizmetlilerin, haftanın bir gününü temizliğe ayırmasının anlatımıyla haremdaki gündelik yaşam pratikleri gözler önüne serilmiş ve hizmetkârlar açısından konağın nasıl olduğu anlatılmıştır.

“Haftada bir, evin temizlik günüydü; Tavan süpürgeleri, leğenler, tahta bezleri, tel ve kıl fırçalar, hatta armalar, tuz ruhları... Bu mühim hazırlıktı; bütün kızlar başlarından tülbentler, dizlerinde iş şalvarları, çıplak ayak konağa yayılırlar, bütün eşyayı yerinden oynatıp, sofalara taşıyarak bol su ile her tarafı şakır şakır yıkarlar, ovarlar, kumlarlardı. Akşama hafif bir ıslak tahta kokusuyla ev tertemiz yüze gülerdi. Sonra çamaşır günü vardı. Bu daha yorucu fakat daha neşeli, daha şevkli olurdu. Hepsi köpükler

 inde yarı çıplak g le katıla  akala ırlar,   melmi  i  görürken, birbirlerini itivererek yahut  imdikleterek, kakhahalar feryatlar  inde akşamı ederlerdi.” (Karay, 2018)

Yazar, hizmetlilerin ve hizmetlilerin bulunduğu zemin katın anlatımını ve betimlemesini yaptıktan sonra, hane halkının yaşadığı, vaktini geçirdiğı, harem ta lığının bir üst katının tasvirlerini de yapmıştır. Nitekim bu tasvirler, Eldem’in (1986) konakların harem kısmını anlatı ıyla paralel bir anlatıya sahiptir. Eldem, (1986) konağın mekân ve dairelerini anlatırken, buraların son derece özenli ve süslü d  endiklerinden bahsetmiştir. Konağın zeminine serili olan Mısır halılarını ve üzerlerindeki atlas işlemeli nihaleleri anlatmıştır. Ayrıca en gösterişli kumaşlardan yapılan perdelerle oda duvarlarının örtüldüğünü söylemiştir. Burada perdelerin fonksiyonel bir özelliğine de değinererek, ki  aylarında odanın soğuktan korunabileceğini anlatmıştır. Tekrar kumaşlardan devam ederek, minder takımlarının farklı odalara ait, farklı  i ek desenleri ve renkleriyle, sedirlerden ve yastıklardan olu tuğ nu söylemiştir. Fikri Paşa Konağı’na geri dönülürse, burada da hane halkının yaşadığı harem kısmının    görünümünün ve eşyalarının uzun bir tasviriyle kar ıla ılmı tır.

“ kinci katta misafir odaları, salonlar vardı; yürürken avizelerin  ingirdadiğı, büyük sofalarda karikadim boy saatleri vakit vakit harharalı veya  akrak seslerle,  terler, insanın  ine hüzün veren tiktaklarıyla geceleri evi, canlı ve uykusuz beklerlerdi. Bu kat hiç boş kalmaz, misafirin arkası alınmazdı. Kapanık odaları t l, mu amba, kumaş perdeler, sık kafesler lo  eder, ağır battal kadife koltuklarla  al sedirler tıka basa doldurulur, karpuzlu kocaman lambalarla yazı çerçeveleri m nasebetsizce süslerdi. Burada daimi bir misafir resmige idi yapılırdı. Zarflı fincanlardan kahveler verirler, elma ıra  bardaklarla  erbetler getirirler, herkesi derecesine göre sessiz, pırtırsız te rifatla ağırlarlardı. Bunun haricinde konağın daimi misafirleri bizler vardık. Kimimiz Büyük Hanımefendiye mensuptuk, kimimizde küçük hanımlara... Vaktimizi mensup olduğ muz kimselerin yanında, dizinin ucunda geçirir derdine ortak olurduk, keyfini kollardık. Daha yukarıda Paşa Efendi’nin, damat Beyin kerime hanımların, küçük beylerin daireleri vardı. Bunlar zevklerine göre istedikleri biçimde

döşenmişti. Tekke gibi postlu pöstekili, Mekke, Medine resimli boy perdeli yeşil kapılısından tut da Amerikan yazıhaneli, Venüs heykeli Frenk gösterişli son modasına kadar.” (Karay, 2018)

Osmanlı Devleti’nin son dönem konaklarının harem kısmında birçok sayıda salon ve misafir odaları bulunmaktadır. Oldukça geniş olan sofalar, bu odaların ortasında konumlanmıştır. (Mümtaz, 2011) Yukarıdaki kesitte, sözü edilen katta misafirlerin hiç eksik olmadığı anlatılmıştır. Romanda, misafirlerin nasıl ağırlandığına da yer verilmiş ve bu mekâna dair eşyalar tasvir edilmiştir. Misafir odalarının tanzim edilmesinde modern ve gelenekselci olarak farklılıklar mevcuttur. Mümtaz’ın tasviriyle eski konaklarda harem bölümüne ait misafir odalarında mefruşatlar, geniş divanlar, kanepeler ve köşe minderleri alaturka olarak tanzim edilmiş, buna ek olarak alafranga salon takımları ve yer minderleri ile de süslenmiştir. Söz konusu kesitte, muşamba ve sık kafesler gibi alaturka düzenlemelerin yanında, sedirlerden farklı olarak alafranga koltuklar betimlenmiştir. Ayrıca bir kat yukarıda, konağın asıl ailesinin şahıslarına ait odaların varlığından söz edilmiştir. Nitekim bu odaların, şahısların kendi zevk ve biçimlerine göre döşendiği görülmektedir. Bazı odalar şahısların dünya görüşüne paralel olarak modern tarzda, sözgelimi Amerikan yazıhaneli, Venüs heykeli Frenk gibi eşyalarla süslenirken, bazı odalar, geleneksel niteliğe sahip pöstekili, Mekke ve Medine resimli boy perdeli eşyalarla süslenmiştir. Bu noktadan hareketle konağın asıl aile üyelerinin, dönem içerisinde farklı sosyal yaşantıda olabileceği görülmektedir. Dolayısıyla Modernleşme ile birlikte değişen sosyo-kültürel yaşantının, Osmanlı sosyal yaşantısında mahrem olarak görülen harem kısmına girdiği söylenebilir.

Yazar harem kısmının detaylı tasvirini yaptıktan sonra selamlık kısmı ile ilgili bilgilere yer vermiştir. Gerek selamlık mekânındaki eğlenceler, gerekse selamlık tarafındaki hizmetkârlar olsun bu bölümde detaylı olarak anlatılmıştır. Eğlenceler ve yaşam düzeni söz konusu olduğunda harem kısmında görülen düzene eş bir düzen ve yaşantı görülmektedir.

“Selamlık tarafında uşaklar hemen hemen aynı hayatı geçirirler, kendilerine göre poturlu sarıklı bir çok misafirlerle yiyip içip haşır neşir olurlardı. Bahçıvanlara Barlı, İşkodralı hemşerileri gelir kemençe gibi bir

çalgiyla gece sabahı ederlerdi. Anadolulular kaval ve saz çalarlardı. Evde en az duran aşçılardı. Tablalar verilir verilmez hepsi kahvelerine çekilir, gecenin yarısını orada çıkarırlardı. Biz bazen üç kız birleşip, eğlence olsun diye karanlıkta hamam damına çıkar, oradan koğuşu seyrederdik. Aksi gibi bahçıvanların odasından yalnız bir pencereyi görebilir, onu da yırtık pırtık bir perdeyle ekseriya örtülmüş bulur, yalnız içeriden çalgı ve türkü sesleri, yahut ta mırıltılar duyardık. Uşakların odasında çok vakit Malik Ağanın bir Kürt beyi haşmetiyle köşeye kurulmuş, teşbih çekerek uyukladığını görürdük. Öbür uşaklar yanında ne rahat oturabilirler, ne eğlenebilirlerdi. Bizim asıl hoşumuza gelen ikinci kattaki misafir odasıydı. Yatanlar hemen her zaman perdeleri indirmeyi unuturlar, öyle gözümüzün önünde soyularak bizi tuhaf tuhaf halleriyle fıkır fıkır güldürürlerdi.” (Karay, 2018)

“Tıpkı haremdeki gibi selamlıkta da daimi misafirler vardı. Paşa’nın akait hocası Abdüsselam Efendi, Damat Bey’in doktoru Nesim bey, İhsan beyin dalkavuşu Mahir bey Velit beyin jimnastik hocası Tahir Efendi... Bunlar Allah’ın her günü konakta veya Yalıda ömür geçirirlerdi. Hepsi ayrı tabiatta, garip huylu adamlardı. Bir arada hiç oturmaz adeta dargın gibi yaşarlardı.” (Karay, 2018)

Harem kısmına hizmet eden hizmetkârlara ek olarak, selamlık kısmına hizmet eden uşakların da gündelik yaşam pratiklerinin hemen hemen aynı olduğu söylenebilir. Harem kısmında sürekli bir dolaşım halinde olan misafirlerin, selamlık kısmında da var olduğu görülmektedir. Yukarıdaki kesitte, harem kısmının hizmetkârları arasında, selamlık kısmına var olan merak, yine gözler önüne serilmiştir. Harem ve selamlık kısımlarının birbirleri için mahrem mekânlar olarak kabul görülmesine rağmen, bu sınırın gece olduğunda, olayın başkahramanı tarafından ihlal edildiği görülmektedir. Selamlık kısmının gözetlenebilmesi için, harem kısmının zemin katında bulunan hamamın çatısına çıkılmıştır. Harem selamlık kısımları arasında bulunan ve bu iki mekân arasında geçişe izin vermeyen yüksek duvarlar böylece işlevini yitirmiştir. Nitekim hamam çatısının üzerinden, sadece giriş katta bulunan uşakların değil aynı zamanda selamlık kısmının ikinci katında bulunan misafirlerin odası da gözetlenmiştir. Ayrıca selamlıktaki misafirlerden söz ederken, bazı misafirlerin

bir arada oturmadığından bahsedilmiştir. Bu noktadan hareketle, selamlıktaki misafirlerin hepsinin aynı konu ya da gündem için bir araya gelmediği düşünülebilir. Muhtemelen selamlık kısmındaki tüm misafirlerin, konağın asıl sahibiyle kurduğu diyaloglar farklıdır.

Fikri Paşa Konağı'nın asıl sahibi olan Fikri Paşa'nın selamlıkta var olan çalışma odası anlatılmıştır. Bu çalışma odasında, Fikri Paşa'nın meraklısı olduğu saatler bulunmaktadır. Yazar, mecbur kalmadıkça Fikri Paşa'nın selamlıktan hiç çıkmadığını anlatmış ve gün boyu selamlıkta misafirlerini ağırladığından bahsetmiştir.

“İçimizde en zahmetsizi en sessizi ve iyi huylusu Paşa'ydı. Ne iyi yürekli bir adamdı. Zaten yüzünü bayramlarda, kandillerde eteğini öpmek sırası gelince görebilirdik. Nezaretten dönünce yalnız elbisesini değiştirmek bir de yatmak için hareme gelirdi. Boş vaktinin saat hanesinde, zamanının çoğunu da dolup boşalan misafirhanenin yanında geçirirdi. Konuşmazdı, kızmazdı, hastalanamazdı. Hep bir örnek elbise giyer, aynı kelimelerle kendine mahsus bir tarzda lakırdı söylerdi.” (Karay, 2018)

“Birde nadiren canı rakı ve saz ister, hareme geçer, büyük salonda karşısında Medet Hanımlar, Taya Kadınlar, iki üç saat kadar vakit geçirirdi. İçtiği rakı iki yüksük doldurmazdı. Önüne kilercinin çıkardığı elli türden mezeden de yalnız üç, dört zeytin alırdı.” (Karay, 2018)

Bu alıntıdan konağın asıl sahibinin çoğunlukla selamlıkta vakit geçirdiği, sonrasında da, uyumak ve üst değiştirmek için harem kısmının ikinci katında bulunan yatak odalarını, harem kısmının birinci katındaki salon ve misafir odalarının ise eğlence ve saz için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu saz ve eğlenceye konağın içerisinden veya dışarısından kadınların geldiği görülmektedir. Bu sebeple evin yatak odalarından daha az mahrem bir alan olarak tanımlanan salonların, söz konusu eğlenceleri içinde barındıran mekânlar olduğu söylenebilir.

Fikri Paşa'nın haremi olan Dilara Hanım, romanda şanlı şöhretli tam bir hanımefendi olarak tanımlanmıştır. Dilara Hanımın, haremlliğini *“bir sultan gibi kusursuz, noksansız, anadan doğma bir nezaketle ve asaletle”* idare ettiği

vurgulanırken, aynı zamanda kendisinin, konağın harem kısmına gelen, “ziyaretçi hanımları, kocalarının mevki ve rütbelerine göre, boy boy, derece derece” ayırarak karşıladığından bahsedilmiştir. Böylelikle konağa gelen misafirlerin, konak yaşantısında ağırlanış şekillerinin, rütbelerine ve mevkilerine göre düzenlendiği ortaya çıkmaktadır. Haremin hanımının isteği üzerine misafirlerle birlikte yapılan saz akşamları şöyle anlatılmıştır:

“Akşamları bazen piyanoya bir misafir hanım geçer, udu ben alırım, Medet Hanım def çalar, kemani da saraydan çıkma bir Çerkez kız vardı, ona veririz, küçük bir saz yapardık. Hanımefendi böyle akşamlarda atlas paravanayı siper ederek yarı gizli birkaç kadeh atardı.” (Karay, 2018)

“(…)Konağa yeni vükela haremleri, mabeynci karıları, cetbecet haneden aileleri geldiği zaman bile onlar ne kadar güzel, gösterişli, haşmetli ve debdebeli olsalar gene bizim Hanımefendinin tavrını alamazlar, bunu taklide özenseler de yapamazlardı. Hiç şüphe yok ki o zamanki devirde Fikri Paşa’nın haremi, hanımefendiliği temsil eden yegâne kadındı. Zira benim kendimi tanımaya başladığım zamanlardan sonra, eski vükela haremlerinde o yükseklik o ihtişam kalmamaya başlamıştı. Bir takım ahretlik bozuntuları yahut esnaf kızları nazır, mabeynci haremi olup şıllık kıyafetler, mahalle edalarıyla mevkiin kadrini düşürmüşler, sarayda haricin nüfuzunu kırmışlardı.” (Karay, 2018)

Haremden, gerek misafirler olsun, gerek haremin hanımefendisi olsun, içki içilmesinin pek hoş karşılanan bir şey olmadığı, hanımefendinin içki içerken gizlenmek sebebiyle paravanın arkasında oluşturduğu bir alan ihtiyacından anlaşılmaktadır. Ayrıca hikâyenin anlatıcısı haremin giderek bozulduğunu ve haremin eski ihtişamını ve görkemini kaybettiğine değinmiştir. Buna sebep olarak, Osmanlı dönemindeki toplumsal değişimin konaklara yansısı verilebilir. Zaten romanın ilerleyen bölümlerinde, sadece haremin değil, tüm konağın bozulmaya yüz tutuşu anlatılacaktır.

Romanda Fikri Paşa ve Dilara Hanım’ın kızı olan Ragıbe Hanım’ın kocası İshak Bey, haremi ve harem hayatının en büyük derdi ve felaketi olarak tanımlandığı için, bu karakterin anlatılmasında da fayda vardır. İshak bey, her bulaştığı işi

bozan, sahte dindarlığıyla haremdekileri bezdiren ve haremdeki kadınlara sarkıntılık eden tüm varlığıyla konak hayatı için tehlikeli olan bir kişilik olarak anlatılmıştır.

“Asıl görülecek, seyredilecek hali yemekteydi, bazen rahatsızlanırdı da haremde yerdı. O ne acemice, ne bayağı bir oturustu! Daha çatal ve bıçağı tutmasına eli yatmamıştı; iki de bir düşürürdü; masadan dört karış ötede, yanpıri durur, havlusunun bir ucunu tabağına sıkıştırırdı, öbür ucunu gırtlğından berber önlüğü gibi sıkıca geçirirdi. İçine ekmek doğrayarak hohluya üfere şapır şapır, kaşık dolusu bir çorba içışı vardı, bütün sofrı halkının sinirlerini oynatırdı. Döke saça acele acele bir lüzumsuz iş yapar, bir angarya savar gibi yemeğı herkesten evvel bitirir kocaman bir elhamdülillah çektikten sonra yılan gibi kayarak, yan kapıdan odasına çekilirdi.” (Karay, 2018)

“Konakta birden o kadar kadın içine girince adamcağız çılgına dönmüştü. Dolgun iri vücutlara düşkündü, bizim kızlarda hep şişmanca şeylerdi. Yüzlerine yiyecek gibi bakardı. Yanlarından geçerken çarpacak, kucaklayacak zannederdik, hiç birimiz tek başımıza onunla bir evde kalamıyorduk. Hemen yerinden fırlayıp üstümüze atılacak gibi içimize bir korku bir ürperme gelirdi. Gayet ahlaklı dindar ırz ehli görünmesine rağmen pekiyi bilirdik ki için için dünyanın en fena adamları gibi düşünür, hepimize fena gözle adeta soyup açarak öyle bakardı.” (Karay, 2018)

Konaklarda erkeklerin selamlıkta, kadınların ise haremde yemek yediğı, İshak Bey’in hastalandığında haremde yemek yediğinden anlaşılmaktadır. İshak Bey’in sık sık bahaneler bularak, konağın harem kısmındaki hizmetlilerin olduğı alt kata indiğı, ya da odalarda bulunan çingiraklara iki de bir basıp hizmetlileri anlamsız şeyler talep etmek için odasına çağırđığı anlatılmaktadır. Konak içerisinde daha önceki anlatılarda selamlık kısmını merak eden ve gözetleyen kadınlardan bahsedilmiştir. İshak Bey ile birlikte harem kısmının merak edildiğı ve üstelik rahatsız edildiğı anlatılmıştır. Böylelikle keskin sınırlarla ayrılmış harem-selamlık mekânlarının kullanıcılarının, iki yönlü olarak birbirlerini merak ettikleri açıkça belirtilmiştir. Buna karşın bu sınırları zorunlu şartlarda dahi ihlal etmeyen kişilerin de olduğunu söylemek gerekir.

Söz gelimi, İshak Bey hastalandığında, Taya Hanım bazen mabeyn odasına giderek Fikri Paşa'nın misafiri olan Doktor Nesim Bey'i çağırıştır. Taya Hanım'ın konak içerisinde haremde başka gidebildiği en uzak nokta mabeyn odasıdır. Böylelikle mecburi işlerinde bile selamlık sınırına adım atmayan Taya Hatun'un, harem ve selamlık arasında geçiş olarak kabul edilen mabeyn odasını kullandığı görülmektedir. Ayrıca harem-selamlık arasında var olan bu sınır ihlali, hikâyenin başkahramanlarınca da, hikâyenin seyrine bağlı olarak sürekli ihlal edilmektedir. Ragıbe Hanım'ın tam anlamıyla görgüsüz olan kocası İshak Bey, bir gün konağı terk etmiş ve gizlice münasebet kurduğu sütüne ile başka bir konutta yaşamaya başlamıştır. Bunun üzerine, Ragıbe Hanım, Kani'yi İshak Bey'in takibi ile görevlendirmiştir. Bunun paralelinde selamlıkta yaşayan Kani ile harem hizmetlisi olan İsmet, Ragıbe Hanım için gizli bir işbirliğine girmişlerdir. Böylelikle hikâyenin başkahramanı İsmet, her gece herkesten gizli harem ve selamlık arasında bulunan dönme dolaba girip selamlık tarafına geçerek Kani'den İshak Bey ile ilgili haber ve cevap alıp Ragıbe Hanım'a iletmiştir. Bu ihlalle birlikte, harem ve selamlık kısımları için mevcut sınırların yeniden eritildiği görülmektedir.

Fikri Paşa ve Dilara Hanım'ın küçük kızı Şadiye Hanım, konak yaşantısında diğer aile üyelerinden hem karakter, hem de ruhsal anlamda oldukça farklı bir karakterdir. Sık sık birilerine âşık olan Şadiye Hanım, bu heyecan ile oradan oraya savrulup gitmiştir. Şadiye Hanım'ın gözünde konak oldukça kasvetli, kendisini sınırlayan bir yer olmaktan öteye gidememiştir.

“Ne kızgın, ne kaynayıcı bir ruhu vardı! Alttan alta kaynardı, eski idare, o mahfuz ve ananeli konak Şadiye'yi sağlam bir şişe gibi, içinde sımsıkı zaptediyordu; bu mühürlü tıpayı, bu dar mahfazayı bir türlü atıp parçalayamıyordu. Lakin meşrutiyet gelince mantarı çıkarılmış bir şampanya gibi taşı, köpürdü, kadeh kadeh İstanbul'un kirli ağzına döküldü. Onu haşin hoyrat darbelere dayanamaz zannederdim; halbuki tül gibi ince, hafif, mukavemetsiz farz ettiğim vücudunu İstanbul'un türedileri, aralarında meşin gibi senelerce çekiştirdiler, hırpaladılar da ancak eskitebildiler.” (Karay, 2018)

Yukarıdaki kesitte, ruhunu açmak isteyen bir karakter olan Şadiye'nin iç dünyası, çok vurgulayıcı bir dille betimlenmiştir. Meşrutiyet ile birlikte gelen bireyselleşmeyle, harem ve selamlık mekânlarının tekrar bir dönüşüm içine girdiği söylenebilir. Modernleşme dönemi öncesi Osmanlı'da var olan dâhiliyeli-hariciyeli konutlar, modernleşme ile birlikte cinsiyetlerin yeniden tarifiyle ikili bir zıtlık haline dönüşerek yaygınlaşmıştır.

Konaktaki tüm yaşantı Fikri Paşa'nın vefatı ve meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte bozulmuştur. Buna paralel olarak konak içi aile bağlarının da eskisi gibi olmadığından bahsedilmiştir. Romanda konağın dağılışıyla ilgili bir tasvir bulunmamaktadır. (Karay, 2018) Daha çok sosyal toplum üzerinden var olan bozulmaları okuyucuya aktarır. Söz gelimi Fikri Paşa'nın kızı, babası öldükten sonra Avrupa'ya gitmiş, döndüğünde tüm ailesini kaybettiği için daha öncede belirtildiği gibi kötü yola düşmüştür. Ayrıca Kani, meşrutiyetten sonraki konağın durumunu *“konaktakilerden hiç ümit kalmamıştı. Meşrutiyetten beri her sene biraz daha azalıp küçülerek nihayet perişan bir hale düşmüşlerdi.”* şeklinde anlatmıştır.

Konağın günden güne kötüleşmesinin temelinde, sadece Meşrutiyet'in ilanı ve bunun politik etkilerinin olduğu söylenemez. Kötüleşmenin muhtemel sebepleri arasında, konak sahibinin vefatı ile dağılan aile bireyleri, söz konusu aile bireylerinin değişen sosyal ve kültürel hayata uyum sağlayamaması ve imparatorluğun da temelini sarsan maddi yetersizlikler bulunmaktadır. (Dere, 2014)

Romanın “Yeni Dönem Simaları” adlı bölümünde, Kani ve İsmet karşılaştıktan sonra Kani, İsmet'i ve dostlarını Şişli'deki apartmanına çağırıp bir eğlence düzenlemek istemiştir. Romanın bu bölümünde yeni simalar, kısa kısa özetler şeklinde anlatılmıştır. Romanda bahsedilen yeni devrin simaları, Osmanlı'nın geleneksel konut tipi olarak kabul gören konak, köşk ve yalıları tercih etmemiş ve söz konusu konutlardan bir an önce kurtulma isteğinde bulunmuşlardır.

Eski Devir Simaları adlı bölümde, bir zenginlik göstergesi olarak kabul edilen konak köşk ve yalıların revaçta olduğu Meşrutiyet öncesi dönemde yaşayan ve Meşrutiyet devri insanların tam zıddında yer alan kişiler anlatılmıştır. Bu

bölümde anlatılan hikâyelerle, yeni devrin rüzgârlarının, eski devri silip, yok ettiğinden bahsedilmiştir. Söz gelimi eski devir Simalarından biri olan Saffet Bey'in, hayatta önem verdiği tek şey konağında düzenlediği eğlenceler olmuştur. Daima kalabalık bir misafiri içinde barındıran konağında, her gece sekiz on defa sofralar yenilendiği, büyük sazlar dinlendiği ve fasıllar düzenlenlediği anlatılmıştır. Her gün bu eğlence birbirini takip eden bir döngü haline gelmiştir. Fakat Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte mali durumun bozulması, konağın eğlencelerini kısıtlamıştır. Aynı şekilde Ziya Bey de babadan kalma bir konakta yaşamını idame ettirmiştir. Ziya Bey, Saffet Bey'den farklı olarak batı kültürüne hayran olması sebebiyle yeni devre ayak uydurmaya çalışan bir kimsedir. Fakat geleneksel yaşantısının değişmesine tamamen karşı olan karısı, konağın tüm masraflarını karşıladığı için, Ziya Bey karısının düzenine uymak zorunda kalmıştır.

“Ziya Beyin kendi yaşından ahbabları da yoktur. Mecburen gençler, yeni yetişmelerle buluşur. Onları etrafında toplayıp edebi, felsefi, sohbetlerle gönlünü avuturdu. Hayatta bir gayesi vardır. Kadın erkek gençleri başında toplayıp kaçırsız, göçsüz yaşamak, bir masanın etrafına dizilip uzun uzun sohbetler ede ede yemek yemek, içkiler içmek nükteler savurup kibarca, Frenkçe dostluklar elde etmek... Fakat Hanımefendi engeldir. Harem selamlıkla katiyyen birleşemez. Beyefendinin nüfuzu öte tarafa geçemez. Orada saçları zerdeçalı, kınalı başları hotozlu yemenili, dört peş entari giyer, abdest alır namaz kılar, yaşlı hanımlar doludur. Hanımın babasından miras irad ve akarı evin asıl geçinmesini teşkil etmese Ziya Bey belki de şimdiye kadar çoktan karısından ayrılırdı. Fakat biliyordu ki o zaman debdebeye, darata veda etmek lazım gelecektir. Sabırla bekliyor. Karı koca mal birliği yaptıklarından birinin ölümüyle ya konak büsbütün alafrangalaşacak, yahut büsbütün alaturkalaşacaktı. İkisi ortası yarı tekke yarı gazino gidiyor.” (Karay, 2018)

Bu noktadan hareketle, harem ve selamlık birimlerinin birleşmesinin yeni dönemin bir getirisi olduğu söylenebilir. Gelenekselci yaşama mahsus bireylerin, mevcut olan bu ikili zıtlığın sınırlarının erimesini istemediği görülmektedir. Buna karşın bazı şahıslar, meşrutiyetle birlikte kadın-erkek

cinsiyetlerine karşı okuma biçiminin değişmesiyle birlikte yeni bir perspektif kazanmıştır. Daha önceleri salt erkekler ile yapılan uzun edebi, felsefi sohbetlere kadınların eklenmesi daha önce yapılmamış bir eylemdir. Bu eylem, meşrutiyet ile birlikte gelen, kadın-erkek cinsiyetleri arasında toplumsal sorumluluk ile var olan toplumsal cinsiyetin değişmesiyle açıklanabilir.

Romanın “Harp Devrinin Hanımları” adlı bölümünde Fikri Paşa konağında yaşayan biri olan Şâyan hanımın şimdiki vaziyetini görmek isteyen İsmet’in ziyaret bahanesiyle Kani’nin köşküne gelmesi anlatılır. Burada İsmet’in eski ve yeni karşısında gördüğü tezatlıklardan ve karışıklıklardan bahsedilmiştir. İsmet gösterişli ve zengin köşkü gördüğünde, Kani’nin ve Şâyan Hanımın eski fakir yaşantısını hatırlayıp, tezatlık karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir. Ayrıca bu bölümde Şayan Hanımefendi, konağında, bir hizmetçi ile bir uşağın münasebetini yakalamış ve derhal bir nikâh organizasyonu düzenlemiştir. Bu bölümde, İstanbul sosyetesinin yakından tanıdığı birçok kadın düğüne davet edilmiştir. Söz konusu kadınların yaşamlarına tek tek yer verilmiştir.

“Nizam caddesine saptık. Küçük yaşımdan beri her önünden geçtikçe dikkatimi çeken yarı kargir, yarı ahşap kunt yapılı, ulu bir köşkün önünde durduk. Saat ikindiye yakındı, kapıyı ittim, çingirak sallandı... Çam ve manolya ağaçlarıyla gölgelenmiş ve sulanmış serin bir yoldan yürüdüm. Kapısı bol evlerde beni şaşırtan bir cihet vardır. Acaba ev halkı hangi taraftan işlerler ve hangi tarafa gidilirse acemi görünülmez. Bilakis oranın itiyatına muvafık hareket edilmiş olur, şaşırtılmaz. Mermer merdivenleri çıktım. Zile bastım kolalanmış bembeyaz önlüklü bir Rum hizmetçi kapıyı açtı. Böyle zamanlarda kıyafetin hal ve tavrın çok tesiri vardır. Benim “Hanımefendi evde mi?” sualimden bu sözün çıkışından derhal ehemmiyetimi mevkiimi anladı, şöyle bir baktı. Buyurunuz dedi. Eşya hep ağır gösterişli, yan salona girdik, hemen baş tarafa geçtim oturdum. Alt kattan ve üst kattan birçok sesler geliyordu. Evde bir telaş vardı.” (Karay, 2018)

Şâyan Hanımı ziyarete gelen İsmet, konağın hangi tarafından işlediğini ve hangi taraftan girilirse acemi görünmeyeceği ile ilgili telaşa kapılmıştır. İsmet’in burada yaşamış olduğu ikilem, konağın harem ve selamlık birimlerinin dış

görünüşü hakkında ipucu vermiştir. Bu noktadan hareketle, konağı oluşturan harem ve selamlık birimlerinin iç mekânlarındaki farklılığa karşın, dışsal perpektiften belirgin bir farkı olmadığı söylenebilir.

Yine bu bölümde harem kısmında düzenlenen düğünlerin sahtelerinin de yapıldığı anlatılmıştır. Dönemin harem hayatının sınırlarının ne kadar keskin olduğu anlatılmış ve hanımların hayatlarının kısıtlanması sonucu başvurdıkları bir eğlence aracı olarak sahte düğünlerin tertip edildiği anlatılmıştır.

“Yine o Taya Hanım anlatırdı. Eski büyük konaklarda bazen bu kabil sahte düğünler yapılmış fakat haremde yalnız hanımlar arasında... Mesela halayıklardan birini gelin sayarlarmış. Birini de güvey, birini tellerler pullarlar birini erkek kıyafetine sokarlarmış. Takım teferruatıyla birçok hanım efendi sahici bir düğüne geliniyormuş gibi hediyeleri baş kalfanın koynunda olduğu halde konağa gelirlermiş. Saz olur, söz olur, yenir, içilir, gülüşölüp eğlenirlermiş. O zamanlar için bu hiçte aykırı düşmezmiş. Zira harem hayatı pek mahdutmüş. Hanımlar Dışarıda eğlenemezler, gönüllerini avutamazlarmış. Böyle vesileler bulmak, sebepler icat etmek lazım gelirmiş.” (Karay, 2018)

Romanın Eski ve Yeni İstanbul adlı bölümünde, romanın anlatıcısı olan İsmet’in eski ve yeni arasında bir karşılaştırma yaptığı görölmektedir. Bu karşılaştırmanın sonucunda İsmet, eskiyi daha değerli ve kıymetli bulmuştur. İçinde yaşadığı dönemde eski yaşantısını özlemiş ve eski yaşantısının somutlaşmış hali Fikri Paşa Konağı’na duyduğu özlemi dile getirilmiştir.

“Şimdi defterimi kapadım; ta çardaklı turşucudan başlayarak Saraçhanebaşı’ndaki konağı, Fikri Paşa’nın saatli odasını, hizmetçiler peşinde koşan Damat Bey’i, bizim o serseri ruhlu Küçük Hanımefendi’yi, herkesi, her yeri tekrar gözümün önünden geçiriyorum; pek iyi tanıdığım ve gördüğüm o devrin şayanı dikkat bütün simalarını birer defa daha hatırlıyorum ve ne kadar zevk duyuyorum... Hâlbuki son senelerin hatıratı bende böyle güzel ve huzurlu bir teessür yapamıyor; yüreğim sıkılıyor, sinirlerim geriliyor, vicdanım azaba benzer bir sızı ile doluyor; adeta üzülüyorum.” (Karay, 2018)

3.1.4. *Damga* Romanında “Halis Paşa Konağı”

Reşat Nuri Güntekin’in 1924 yılında yayınlamaya başlamış olduğu *Damga*’da, Abdülhamit devinin sona ermesi ve Meşrutiyetin ilanı ile dağılma sürecine giren Halis Paşa Konağı betimlenmiştir. Abdülhamit’in paşalarından biri olan Halis Paşa’nın küçük oğlu İffet, Aksaray’da bulunan muntazam konağı ve konak yaşantısını ayrıntılarıyla gözler önüne sürer.

“Birkaç dakika onun altında durmadan geçemem. Karşıdaki tek katlı, eğri büğrü, salaş veya kerpiçten yapılmış mini mini evler gözümden silinir; konağımızı beyaz boyalı muhteşem cephesi, oymalı şahnişini, köşe başındaki çeşmeye kadar giden yüksek bahçe duvarıyla görmeye başlarım. İşte geniş kanatlı, tahta kemerli alçak ve içerlek kapı... İşte en sıcak ve güneşli günlerde bile daima loş serin duran taşlık...” (Güntekin, 1998)

“Selamlık dairesinin geniş, yayvan merdivenlerinden çıkar, donuk yaldızlı basık tavanlardan kırmızılı, mavili yenidünyalar, billur avizeler sarkan uzun sofalarda, kalın Şam perdelerinin ağır gölgesinde boğulmuş odalarda dolaşırım. Hayalimin hiçbir şeyi değiştiremediğine eminim. Odalardan birinde yazıdan ziyade resme benzeyen Farisî levha vardı ki daima önünde durur, seyrederdim. O vakit daha okuma bilmezdim. Fakat çizgiler zihnimde öyle yer etmiş ki senelerden sonra onu gözümün önüne getirdim, Farisî mısraları heceledim.” (Güntekin, 1998)

Yapılan tasvirlerde, Halis Paşa Konağı’nın selamlık biriminin yaldızlı basık tavanlarına, Şam perdelerine ve billur avizelerine bakılarak geleneksel bir tarzla döşenmiş olduğu söylenebilir. Konağın harem ve selamlık kısımları arasında, selamlık sofasından harem katına çıkan bir merdivenle bağlantı kurulduğu görülmektedir.

“Selamlık sofasından harem katına çıkan dar, loş bir merdivenin başında donuk yeşil camlı bir kapı vardı. Niçin bilmem çocukluğumun bütün büyük vakalarını bu kapının çerçevesinden görürüm. Ramazan geceleri sofada cemaatle namaz kılınır; Kur’anlar, ilahiler okunurdu. Dadım Kâmiyab

Kalfa ile beraber bu kapının dibindeki merdiven aralığından ben de namaza durur, ellerimi açıp dua ederdim.” (Güntekin, 1998)

“Konağın en yukarı katında, bahçe üstünde bir oda vardı. Kâmiyap kalfa ile orada haşır neşir olur, hatta bazen yemeklerimizi bile orada yerdik. Odamızın pencereleri harem bahçesi ile karşısındaki cami avlusunun bir köşesine bakardı. Akşamüstleri bu avluda oynayan çocukları daha iyi görmek için sandalyelerin, duvar yastıklarının üstüne çıkar, pencere pervazlarına tırmanırdım.” (Güntekin, 1998)

“Muzaffer okuyup anlayacak bir yaşta idi. Ben, küçüktüm. Onlar çalışırken yanlarında oturuyor, küçük ellerimle ağzımı kapayarak esniyordum. Mektebe başladıktan sonra yine kız çocukları gibi evde kalmak ilk hayal kırıklığım olmuştu.” (Güntekin, 1998)

Bu noktada harem kısmında cinsiyet örüntülerine ilişkin bir ayırım göze çarpmaktadır. “Kız çocukları gibi evde kalmak” tanımlaması, konağın harem birimi ile ilişki bir durumdur. Nitekim dönemin şartları göz önüne alındığında, harem biriminin zihinlerde böyle bir algı oluşturduğu görülmektedir.

Halis Paşa’nın oldukça idareli bir kadın olan karısının vefatı üzerine, konağın idaresi cahil laların ve hırsız vekilharçların eline düşmüştür. Bu olayı takiben, Halis Paşa ve çocukları, Fındıklı’da başka bir konağa taşınmışlar ve söz konusu konak yaşantısı Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte tamamen çökmüştür. Güntekin, Damga romanında Meşrutiyetin konak, köşk ve yalıları yıkıma götüren süreçlerini anlatmıştır.

3.1.5. Miras Romanında “Sabit Molla Bey Yalısı ve Ethem Paşa Konağı”

Memduh Şevket Esendal’ın 1924-1925 yılları arasında Meslek gazetesinde bölüm bölüm yayınlamış olduğu Miras romanı, Türk edebiyatının roman ve hikâye türünün önemli eserlerinden birisidir. Yazar bu eserinde konak, yalı ve köşk üzerine belirgin anlatımlara yer vermiş ve İstanbul konak yaşantısına, dönemin diğer romanlarından farklı bir perspektiften bakmıştır. Dönemin diğer

romanları genel olarak İstanbul konak yaşantısını anlatmış ve daha sonra konağın yıkılış sürecini, İstanbul'un siyasi ve toplumsal değişim süreçleriyle özdeşleştirerek bir olay kurgusuna gitmişlerdir. Esendal ise, konağın dağılış sürecini, konağın sahipleri arasındaki veraset ve miras davalarını temel alarak anlatmıştır.

Miras romanında, mekân olarak tek bir konak betimlenmemiştir. Romanın gidişatı eşliğinde birçok konak, yalı ve köşk tarif edilmiş, bunlardan harem ve selamlık mekânlarıyla ilgili en çok veri, ana karakter olan Asım'ın halası olan Atiye Hanım Yalısı'ndan sağlanmıştır.

Roman, Silahtar Ali Paşa ailesine mensup Sadaret Evrak Mümeyyizi Şefik Bey'in rüyası ile başlamıştır. Şefik Bey rüyasında on beş gün önce ölen Şevki Bey'i görmüş, akabinde kız kardeşlerini, annesini, teyzelerini ve büyükannesini hatırlamıştır. Eskiden Sultanselim'de bulunan büyük bir yaşamış olan ailede, büyük bir servetle konağı tek başına idare eden, herkesin kendisine hürmet ve korku hissiyle bağlı olduğu büyükannenin vefatı ile konak düzeni bozulmuş ve kardeşler miras kavgasıyla birbirlerine düşman olmuşlardır.

“Günün birinde büyükanası ölmüştü. Nasıl derhal aileleri perişan oldu. Kardeşler sanki kırk yıllık düşman gibi birbirlerine darılmışlar, uzaklaşmışlardı. Ortaya büyük mal, miras davaları çıkmıştı. Herkes derhal dairesini, sofasını ayırmıştı. Dört kız kardeş, dördü de bir köşeye çekilmiş bulunuyordu. Hatta ara yerde kapılar kapatırıldı, dışarıdan yeni kapılar açtırıldı. Herkesin bir akarda, bir evde gözü vardı.” (Esendal, 2003)

Konağa ait tüm birimlerin, konak düzeni bozulmadan önce birbiriyle mahremiyetlerine saygı çerçevesinde bir ilişkisi olduğu açıktır. Tüm ailenin bir arada yaşadığı konakta, düzen bozulduktan sonra birbirleriyle gerek iletişim kurmak, gerekse konağın işlerini harem ve selamlık ayırımına uygun olarak yapmak için kullanılan ara kapıların kapatıldığı anlatılmıştır. Bu noktada herkes şahsına ait odalarda, yaşamını sürdürmeye çalışmış, nitekim gelenek ve göreneklerin hüküm sürdüğü konak yaşantısı böyle bir uygulamayı kaldıramadığı için konak dağılma sürecine girmiştir. İlk olarak şahsa özel ayrılmış odalar, Rus istilasından sonra kendi memleketlerinden kaçan muhacir

ailelere verilmiştir. Muhacirlerin de konağı terk etmesiyle konağın enkazı kalmış ve akabinde konağın bulunduğu arsa, kardeşler arasında parça parça satılmıştır.

Şefik Bey, bu düşünceler arasında gidip gelirken evin kapısı çalınmış ve Şefik Bey'in merhum kardeşi Şevki Bey'in oğlu Asım gelmiştir. Asım, geçimini temin etmek üzere Atiye halasına kalmış olan değirmeni istemeye Karaköy'den İstanbul'a gelmiş, bir gün amcasında kaldıktan sonra Atiye halasının Kuruçeşme'deki yalısına gitmek için yola çıkmıştır. Asım, çeşitli uğraşlar sonucu halasıyla irtibat kurabilmiş ve nihayet yalının içerisine girip, iç manzarasını betimleyerek anlatmıştır.

“Asım ile Karabet Fikri Efendi, mermer döşeli geniş bir taşlıkta idiler. Genç bir kız, elinde bir büyük lamba ile koştu. Sağ tarafta geniş bir merdiven, birkaç ayak çıkıldıktan sonra bükülüp iki yanda yukarı sofaya çıkıyordu.

Merdiven başından bir kadın sesi:

-Buyurunuz, dedi.

Taşığın görünmez bir köşesinden diğer bir kadın sesi, aksisada gibi:

-Buyurunuz, diye tekrar etti.

Merdivende tüylü yol halıları vardı. Basamaklar geniş ve alçaktı. Kız, önleri sıra yürüyüp lamba tutuyordu. Döşeli, bir büyük salona çıktılar. Ortada üstü mermer, ayakları yaldızlı bir büyük masa görünüyordu. Etrafta kapılar vardı. Onlar ilerledikçe sanki birtakım hayaletler dehlizlere, kapıların yanındaki geniş perdelerin arkalarına saklanıyor gibiydi.”

(Esendal, 2003)

Yapılan tasvir ve anlatıda, yalının harem ve selamlıklı olduğu anlaşılamamakla birlikte, romanın devamında bu husus aydınlatılmıştır. Romanın devamındaki anlatımdan, Atiye Hanım'ın Asım'ı, yalının haremlik kısmında kabul ettiği anlaşılmaktadır. Harem tarafına giderken, birkaç kalfanın Asım'a eşlik etmesiyle birlikte, zemin katta girilen taşlıktan yukarı çıkılarak, harem biriminin olduğu sofaya varılmıştır. Asım, harem sofasını geçtikten sonra Atiye Hanım'ın içinde

bulunduğu geleneksel üslûpta döşenmiş odaya gelmiş ve burada halasıyla hasret gidermiştir.

“Koca yalı, sükûn içindeydi. Odada söz kesildikçe, Asım, suların tatlı çırpıntısını duyuyor, sanki havada fırtına varmış gibi uzaktan bir uğultu kulaklarına çarpıyordu. Bu oda bir eski zaman odasıydı. Pencereilerin önünde boy minderleri, iki yan erkân minderleri, köşelerde ayrıca ince pamuk minderler, çifte yan yastıkları, onların üstünde ayrıca yine pamuk bir yastık... Gece, koyu fesrengi gibi görünen bir kumaşla döşenmişti; yan perdeleri ipekli idi ve yastıkların üzerinde katlanıyordu. Yalnız kadınların oturdukları yerlere mahsus bir topluluk, bir temizlik, tarif olunamaz bir hal hiss olunuyordu.” (Esendal, 2003)

Harem biriminin yalının hanımına ait olan zengin tefrişatla döşenmiş odası detaylıca anlatılmıştır. Tefrişatına bakıldığında, bu odanın haremlık biriminin misafir kabul odası olduğu söylenebilir. Yalnızca kadın cinsiyetine ait bir yer olduğundan bahsedilmişse de, burada kan bağı olan herhangi bir karşı cinsin girmesinde bir sakınca olmadığı görölmektedir.

Atiye Hanım'ın oğlu olan Canip Bey'in küçüklüğünden beri kendisi ile ilgilenen dadısı Mesut kalfadan da bahsedilmiştir. Ayrıca Canip Bey'in küçüklüğünde mabeyn odalarından birinde kaldığı, büyüyünce selamlık birimine geçtiğı belirtilmiştir. Bu durumda, evin sahiplerinden olsalar da, bekâr erkeklerin harem biriminde kalmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim bununla ilgili Yalçın, “19. ve 20. Yüzyıllarda Bir Konağın Öyküsü” adlı çalışmasında, kadınların, çocukların ve evli erkeklerin harem kısmında yaşadığını söylerken, evin bekâr erkeklerinin ve konukların selamlıkta kaldığını söylemiştir. (Yalçın, 2006) Sabit Molla Bey'in oğlu Canip Bey'in selamlıkta kalması da Yalçın'ın bu anlatımı ile örtüşmektedir.

“Canip Bey mabeyn odalarından birinde Mesut Dadı gibi insanı isyana sevk edecek kadar terbiyeci bir kadınla, ömrü tembellik ve hilekârlık içinde geçmiş Emin isminde bir lalanın elinde büyümüştü. Haftalarca babasının,

anasının yüzünü görmediği olurdu. Molla beyle Atiye Hanım, çocuklarını ancak bir komşu çocuğunu sever gibi seviyordu.” (Esendal, 2003)

“Canip Bey biraz büyüyünce selamlığın bir köşesine düştü. Uşaklar ağalar dalkavuklar etrafına dizildiler ve elindekini avucundakini yemek için çocuğa neler öğretmek kabil ise kâffesini öğretiler.” (Esendal, 2003)

Mesut kalfanın, yalının haremın hizmet biriminde mevcut olan kendine ait odası anlatılırken sandığından da bahsedilmiştir. Bu noktada, halayıkların da sandıklarının olduğu ve bütün sandıkların konağın sahiplerinin sandığıyla birlikte sandık odasından tutulmasının alışıldık bir durum olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla burada dadının sandığının kendi odasında bulunmamasının alışılmadık bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

“Yalıda bir odası vardı. Kimsenin oraya girdiğini, karıştırdığını istemezdi. Yatağı, üstünde beyaz örtüsüyle yapılı durur. Her şey temiz, her şey yerli yerinde, odanın köşesinde de yine üstünde tenteli beyaz örtüsüyle sandığı dururdu. Hâlbuki herkesin sandıklarının sandık odasında bulunması mutattı idi.” (Esendal, 2003)

Asım halasıyla görüştüktan sonra yatma vakti gelmiştir. Halayıklar, Asım’a yalının bahçe tarafında bir yatak yapmışlardır.

“Yalnız yatmaktan korkmazsın ya, sormayı unutmadılar. Bütün yalı boş olsa Asım yine yatabilirdi. Eğer Atiye Hanım’a kalsa ona kendi odasında bir yatak yaptıracak, gece uyandıkça bakacak, açılırsa üstünü örttürecekti. Fakat bu gibi şeylere Fahriye Hanım karışıyordu. Bu odayı da o intihap etmişti. Vakıa yalının bu tarafı bir kapı ile ayrılır bir daire gibiydi ve ayrı bir merdivenle aşağı taşlığa da inilebilirdi. (Esendal, 2003)

Bu noktadan hareketle yalının bir kapı ile ayrılan sınırları olduğunu ve bu birimin ayrı işlediğine dair ipuçları mevcuttur. Asım’ın ayrı bir daire olarak tanımladığı harem birimi olmalıdır ve buranın selamlıktan ayrı bir merdiveni ve taşlığının olduğu açıktır. Romanın devamında Atiye Hanım’ın Silahtar Ağa Paşa

konağındaki eski yaşantısı ve şu an içinde bulundukları Sabit Molla Bey yalısı da tarif edilmiştir.

Atiye Hanım gençliğinde saz ve eğlenceye düşkün bir kızdır ve konağında bulunan tüm kızları etrafına toplamıştır. Atiye Hanım'ın haremindeki eğlenceler aşağıdaki gibi tarif edilmiş ve cinsiyet örüntülerine ilişkin ayrım buradaki kesitten anlaşılmaktadır.

“Esirci Hasan'ın evinde ne kadar meşk alan kızlar varsa, gece gündüz Atiye Hanım'ın başından ayrılmazlardı. Atiye Hanım'ın büyük anasının cariyeleri içinde saz ehli olanlar vardı. Bunlar ekseriya toplanıp fasıllar, saz sohbetleri yapıyorlardı. Büyükhanımda bu eğlencelerden memnundu. Misafir davet olunduğu kırk kollu şamdanlar yakıldığı, ziyafetler verildiği geceler oluyor; gece yarısından sonra şerbetler eziliyor, kuruyemişler, devayımiskler çıkarılıyordu. (Esendal, 2003)

“Elbette bu saz âlemleri evin erkeklerini de alakadar ediyordu. Anahtar deliklerinden misafir gözetlerken yakalanan damatlar, mabeyn aralarında uyuyup kalan damat sahibi beyler bulunuyordu. Yalnız ev erkekleri değil, komşu beylerden bazı saz aşıklısı gençler de, geceleri, kale bedeni gibi yüksek duvarları aşıp bahçelere girecek, ağaçlara tırmanıp odaların içerisini temaşa edecek derecede fedakarlık gösteriyorlardı.” (Esendal, 2003)

Sabit Molla Bey'in içkisi ve eğlencesi selamlık birimine mahsus olup, benzer şekilde Atiye Hanım'ın saz ve eğlencesi de harem biriminin sınırları içerisinde gerçekleşmektedir. Sadece kadınlar arasında olan eğlencelere, erkeklerin gizli ve dikkatli bir şekilde dâhil olduğu görülmektedir. Keskin sınırlara sahip harem ve selamlık ayrımının yine bir şekilde eridiği görülmektedir. Aynı zamanda selamlıkta yapılan eğlenceler de sadece erkek cinsiyetine aittir. Her birimin kendine ait eğlencesi bulunmakta ve herkes kendi biriminde, kendi ölçülerinde birbirinden uzak hareket etmektedir.

“Selamlıkta molların, haremde hanımların zevkleri yolundaydı. Kimse kimseyi rahatsız etmiyordu. Molla, bazı teklifsiz dostları yanında bu hali işaret ederek, “ Ben haremden el çektim, hanım da selamlık halkına tasalluttan vazgeçti. Hoşça geçiniyoruz.” Diyor ve Turra’dan bahsolundukta “Dâinizin yerimi ısıtır” diye eğleniyordu.” (Esendal, 2003)

“Rekabetler, dargınlıklar, kıskançlıklarla harem başlı başına bir âlem. Atiye Hanım’ın baş dostu peyda olmuştur; çalınıyor, söyleniyor, yenilip içiliyor, hususi âlemler, işret meclisleri yapılıyor ve birçok güzide hanımefendiler de bu meclislerde hazır bulunuyordu. Hatta küberadan bir zatın gelini için mabeyne kadar şikâyetler olmuştur. Eğer molla bey nüfuzlu bir zat olmasa, bu gibi dedikodular felaketi mucip olabilirdi.” (Esendal, 2003)

Harem ve selamlık birimleri bu vaziyetteyken yalının sahibi Sabit Molla Bey’in ölümü üzerine, harem kalfalarından birisi olan Fahriye kalfa genç, ihtiyar demeden bütün selamlık halkını dağıtmıştır. Bu süreç yaşanırken aynı zamanda Silahtar Ali Paşa Konağı da miras davaları yüzünden dağılma sürecine girmiştir.

Asım, Atiye halasından sonra, Şevki Beyin diğer kardeşlerinden daha refah içinde yaşayan küçük halası Fıtnat Hanım’ı ziyaret etmiştir. Fıtnat Hanım Osmanlı paşalarından Ethem Paşazade Enver Bey ile evli olup, Ethem Paşa Konağı’nda yaşamını sürdürmektedir. Ethem Paşa Konağı’nı özellikle iktisadi konularda çok hassas olan Asım’ın halası Fıtnat Hanım idare etmektedir. Asım’ın, Ethem Paşa Konağı’nda belli bir tefrişata göre ağırlanmış olması, söz konusu konağın belli bir mevkii ve statü göstergesi olmasıyla alakalı bir durumdur.

“Burası, Çiftecevizler’de, geniş bir bağ içinde, muntazam, mefruş bir daireydi. Harem, selamlık, aşçılar, uşaklarıyla bu daire Asım’ın hemen ilk defa tanıdığı bir âlem. Her yer döşenmişti. Bir tarafta kırılmış, bir ayağı iğreti takılmış masaya, bozulmuş bir koltuğa tesadüf olunmuyordu. Böyle hırdavat belki ancak kızların ve uşakların odalarına atılmıştı. Ağır perdeler

örtülmüş büyük salonlar, masaları, avizeleriyle sessiz duruyordu. Yerlere yumuşak halılar döşenmişti.” (Esendal, 2003)

Asım Bey, Fıtnat halasında kalmaya başladıktan sonra Ethem Paşa Konağı'nın damadı olan Ferruh Bey ile vakit geçirmeye başlamıştır. Ferruh Bey Asım'a, Asım'ın o zamana kadar düşünmediği, zihnini meşgul etmediği bakış açıları sunması bakımından önemlidir. Ferruh Bey, konağın selamlık kısmını adeta devlet dairesi gibi kullanmıştır ve politikacılık âleminde hararetli ve derin bir iptila içinde hareket etmiştir. Bu noktadan hareketle, selamlık, konak yaşamında politik bir toplanma alanı, devletin içtimai ve idari hareketlerini eleştirme ve yorumlama güzergâhı olarak yorumlanabilir.

“Ferruh Bey'in iş odası selamlıktaydı. Ufak bir yazı masası bir köşeye dayandırılmış duruyor, geniş kadife koltuklar, cigara iskemleleri büyükçe odanın iki köşesinde toplanıyor, bir sohbet köşeciği vücuda getiriyordu. Belli idi ki, burası yazı odası olmaktan ziyade lakırdı odasıydı. Burası, Ferruh Bey'in kahvehanesiydi. Bazı gece burada Ferruh Bey'in dört, beş arkadaşı toplanıyor, bazen Cevat Bey, köşk komşularından birkaç efendi, konağın eski azatlılarından birinin oğlu ve İstanbul'un maruf kumarbazlarından olan Fethi toplanıp kumar oynuyorlardı. Ferruh Bey, onlara iştirak etmez, yalnız seyrederdi. Kendi arkadaşları vakit ise bütün söz politikaya dairdi.” (Esendal, 2003)

Ayrıca selamlıkta bu tür politik sohbetleri yapabilmek ve eleştirebilmek belli bir statü gerektiren bir durumdur. Ancak konak yaşamında, politikaya ilgi duyan her erkek bireyin bu tür toplantılar düzenlemesi mümkün görünmemektedir. Selamlıkta misafir kabul edebilmek için, öncelikle devlet işlerinde belirli bir statü ve mevkiye gelmek ve belli bir süre geçirmek gerektiği açıktır. Nitekim söz konusu romanda, Ferruh Bey'in de selamlıkta misafir kabul edebilmek için, geçirmiş olduğu bir takım süreçlerden bahsedilmiştir.

“Ferruh Bey bu vücudu, bu kıyafeti, o beyaz yumuşak elleri, muntazam tespit ve tebyiz yapan ve kalemi kendine mahsus tarif olunamaz geniş

temennasıyla hizmetine başladığı odanın adamı idi. Bütün kalem ihtiyarları onu beğendiler. Bütün aza, hatta baş muavin onu takdir ettiler. Herkes ilerisinin açık olduğunu söylüyordu. Kaleme henüz altı ay kadar devam etmemiş idi ki, halası ona görücü gezmeye başladı. Ferruh Bey artık selamlıkta misafir kabul edebiliyor, yaşlı başlı efendiler ona ziyarette gelebiliyordu.” (Esendal, 2003)

Ferruh Bey, Asım'ı ilk getirdiği gün onu, harem tarafına sokmamış, doğrudan selamlıktaki kendi odasına götürmüştür ve harem kısmına Asım'ın geldiğine dair haber yollamıştır.

“Ferruh Bey, Asım'ı ilk götürdüğü gün, selamlıktaki kendi odasına sokmuş ve içeriye haber yollamıştı:

-Git Şehnaz Kalfa 'ya söyle, hanımefendiye haber versin, Sarayköy'den hanımefendinin merhum biraderinin oğlu gelmiş de. Anladın mı? Ne zaman emrederlerse bizim odadayız.

Paltolarını çıkarıp ikisi karşı karşıya birer koltuğa oturmuşlardı. Aradan biraz geçince haber geldi, Şehnaz Kalfa bizzat selamlık tarafına oda kapısına kadar gelmişti, bu hanımefendinin tembihi üzerine olacak, çünkü onun hareminden kimsenin selamlık tarafına geçtiği yoktu.” (Esendal, 2003)

Konakta belirli kaideler çerçevesinde önemli bir haber söz konusuysa harem ve selamlık birimleri arasında gidiş gelişin olabildiği, fakat bu durumun konak içersinde ilgi çekici bir hale sebebiyet verdiği belirtilmiştir. Hatta bu durum, konak halkınca merak edilen bir olay haline gelmiştir.

“Selamlığa bir erkek misafir geldiği, büyükhanımın yanına çıktığı hemen her odada çabucak duyuldu ve misafirin kim olduğunu en ziyade Müeddep Hanım merak etti. Zaten her nedense o eve gelen erkek misafirlere karşı lakayt değildi. Nermiye de haber aldı. Sonra, gelen beyin dayılarının oğlu olduğunu öğrendiler ve hepsi de görmek hevesine düştüler.” (Esendal, 2003)

“Müeddep Hanım, selamlığa inip kapıyı gözetlemek istiyordu, fakat yalnız cesaret edemedi. Nermiye’yi teşvik etti. Beraber indiler. Mabeyn aralığındaki kapıdan gözetlemek istiyorlardı. Fakat bir şey göremediler ve şayet Fıtnat Hanım duyarsa diye de korktuklarından hemen kaçtılar.”
(Esendal, 2003)

Harem ve selamlık arasındaki söz konusu merak, bölümlerin konağı idare eden bireyler tarafından sınırlarının belirgin bir şekilde çizilmiş olduğunun bir göstergesidir. Gerek korku, gerekse utanç hissiyatı, harem ve selamlık arasındaki sınırın erimesine engel teşkil etmektedir. Konağın idaresinden sorumlu şahsın, harem ve selamlık arasında bir geçişe tahammül etmediği ve müsamaha göstermediği açıktır.

Sonrasında Asım ile Ferruh Bey, selamlıktaki odada muhabbet ederken, gelen bir uşağın getirdiği haber ile Fıtnat Hanım’ın Asım’ı beklediğine vakıf olunmuştur. Böylelikle selamlıktan harem birimine doğru geçiş, Asım’ın gözünden anlatılmıştır.

“Aradan bir saate kadar yakın bir zaman geçtikten sonra bir uşak kapıyı açıp hanımefendinin misafiri beklediğini haber verdi. Ferruh Bey fesi çıkarmıştı, giydi. Koridora çıktılar, bir kapı bir salon, merdivenden yukarı, bir ufak koridor daha, ikinci bir salondan geçip kapısı perdeli bir odaya doğru yürüdüler. Asım’ın kalbinde bir ızdırap ve bir helecan vardı. Teşrifat, onu fena halde sıkıyordu. Kapıdan içeri evvela Ferruh Bey girdi. Asım’da onu takip etti.” (Esendal, 2003)

Asım halası ile yaptığı uzun sohbetin sonunda, Ferruh Bey ile birlikte tekrar selamlığa giderek sohbe devam etmiştir. Bu sefer sohbe Fıtnat Hanımın oğlu Cavit Bey de katılmıştır. Zaten Cavit Bey selamlıktan hiç çıkmayan, akli fikri kumarda olan bir şahıstır.

“Ekseri günler Cavit kalemden döndüğü vakit harem tarafına hiç uğramaz, gece geç vakte kadar selamlıkta kalır. Ancak yatmaya odasına çıkar, Saide

de onu beklemek lüzumunu hissetmeyerek çoktan uyumuş bulunurdu. Hatta bugün de kalemden gelince selamlığa, eniştesinin yanına gelmişti.” (Esendal, 2003)

Asım, selamlığın kaidelerinden ve düzeninden oldukça memnundur. Hatta konağın selamlık kısmını, en rahat ve en güzel mekân olarak tanımlamıştır. Selamlık birimindeki rahatlık, serbest tutum ve davranışlar, Asım’a harem biriminden çok daha cazip gelmiştir. Selamlık biriminde serbest konuşma ortamı, tütün içimindeki serbestlik ve oynanılan oyunlar selamlık biriminde rahat etmesine sebep olmuştur.

“Asım bu evde selamlık odası kadar rahat bir yer olmadığını zannediyordu. Burada merasim ve teşrifat yoktu. Burada serbestçe tütün içilebiliyor ve istediği gibi serbest oturup konuşmak ve oyun oynamak kabil oluyordu. Enver Bey’in hanımefendisin yanında tütün içilmiyordu. Ferruh Bey ve Cavit ya odalarında yahut selamlıkta tütün içebiliyorlardı. Aile hep bir yerde bulunduğu zamanlarda da Müeddep Hanım, hepsinden daha ziyade anasına babasına karşı serbest bulunuyordu.” (Esendal, 2003)

Selamlıktaki sohbetlerin ardından bir uşağın yemek vaktinin geldiğini haber vermesi üzerine, selamlıkta dört kişilik bir sofraya hazırlanmıştır. Asım küçük halasının konağında yediği yemeklerle diğerlerini karşılaştırmış, yediği yemeğin lezzetiyle, maddi refah arasında bir bağlantı kurmuştur. Ona göre, konak sahipleri ne kadar zengin ise, konağın gerek harem kısmında, gerek selamlık kısmındaki konuk ağırlayış kaideleri de zenginliğe paralel olarak değişmektedir.

“Artık akşam oluyordu. Bir uşak yemeğin hazır olduğunu haber verdi. Selamlıkta dört kişilik bir sofraya hazırlanmıştı. Yemeğe Ekrem Bey’in akrabasından Mesut isminde bir zat da iştirak etti ve yemekte, mütemadiyen kâğıt oyunundan bahsolundu. Asım söze iştirak edemiyor, yalnız yemeklerin çoluğuna ve lezzetine dikkat ediyordu. Bu yemek selamlıkta misafir oldukça verilmesi mutakat, alelade bir yemektir. Bu yemeği ne büyük halasının ne Şefik Bey’in evinde yemek mümkündür.” (Esendal, 2003)

Yemeğin ardından Ferruh Bey'in odasına tekrar dönülmüştür. Burada selamlıkta kurulan sohbetlerin içeriğine oldukça açık bir şekilde ulaşılmaktadır. Devlet, memleket ve padişahların konu olduğu selamlık sohbetleri, Asım'ın oldukça ilgisini çeken konular olmuştur. Ayrıca selamlık sohbetlerinde, sadece devlet meseleleri değil, çevrede bulunan itibarlı komşular hakkında da konuşulmuştur. Bu konuşmalara Hüsrev Bey denilen bir zat da dâhil olmuştur. Romanın devamında bu şahısın yaşadığı konaktan da söz edilmiştir.

Hüsrev bey konağındaki yaşayış koşullarına dair anlatımlar, bu çalışma kapsamında önemlidir. Romanın geçtiği devirler, cinsiyet örüntülerine bağlı ayrımın çok net yaşandığı dönemlerdir. Ancak Hüsrev Bey ve konağında bundan farklı bir yaşantı hâkimdir.

“Onun evinde hayat büsbütün başkaydı. Kadınlar tabanca taşırılar, kaçgöç bilinmez, Hüsrev Bey'in hanımı da kocası kadar politika işleriyle meşgul olduğu gibi kızları da meşgul olurlardı. Evlerine vakitli vakitsiz misafir gelir, rakı bulunursa oturur içer ve konuşurlardı. Orada her şeye, hassaten siyasete dair konuşmak mubahtı. Din ve siyaset hakkında uzun münakaşalar, hatta mücadeleler bile olurdu.” (Esendal, 2003)

Yukarıdaki kesit, kadın ve erkek cinsiyet temsillerine ait bir genelleme yapmanın doğru olmadığını anlatır. Konak yaşamında kadın cinsiyetine bağlı bazı temsillerin genel olarak aynı olduğu görülmekte, bu temsillere bağlı olarak ikili bir karşıtlık olduğu ve bu karşıtlık temel alınarak bazı normların oluşturulduğu söylenebilirse de söz konusu dönemde, herkesin aynı normlar çerçevesinde hareket ettiğini söylemek yanlıştır. Alışlagelmişin dışında olup, şaşkınlık yaratmasına rağmen normların dışında bir yaşantıya sahip bireylerin de olduğu açıktır. Nitekim Hüsrev Bey ve onun konağındaki yaşam da bu farklılıkların bir temsidir.

İçinde Hüsrev Paşa'nın da olduğu saatler süren selamlık sohbetinin ardından uyukular gelmiş ve herkes odasına dağılmıştır. Asım'ın uyuması için harem

tarafında bir oda hazırlanmıştır. Böylelikle Asım konağın asıl sahibelerinin arasında bulunmaya başlamıştır.

“İçeriye gönderdikleri uşak avdet etmişti. Yatağı harem tarafına yaptırmışlarmış Hanımefendi kardeşinin oğlunu selamlıkta yatırmak istememişlerdi. Köşkün harem tarafında alt katta, misafir kabul odasının yanındaki küçük odaya Asım’ın yatağını yapmışlardı. Çini sobayı akşamdan beri yakmışlardı. Asım, dar koridorlardan, soğuk salonlardan geçip bu ılık odaya girince birdenbire memnun oldu. Sobanın başına oturup kendi kendine bu gece gördüklerini, işittiklerini düşündü. Babası sağken buralara gelip sokulmadığına pişman oldu. Buralarda sıcak bir refah havası vardı. Her odada soba yanıyor, her odada bir oda takımı, ona göre perdeler, halılar, her köşe döşeli. Bunların içinde fakir kalan yalnız kendileriydi. Ve tekrar, babasının bu refahtan neden kaçtığını düşünmeye başladı. Buna ciddi ne sebep vardı. Bu bir merak, bir inatçılık mı acaba?” (Esendal, 2003)

Asım, artık konağın sahipleriyle birlikte harem biriminde kalmaya ve yemek yemeye başlamıştır. Tabi büyük halasıyla aralarındaki bağı koparmamak için de Sabit Paşa Yalısı’na gitmekten vazgeçmek istemez. Akrabalarının konakları arasında yapmış olduğu sık sık ziyaretlerle herkesin gönlünü kazanmıştır. Böylelikle miras davaları yüzünden dağılan aile bireyleri yeniden bütünleşmeye başlayacaklardır.

3.1.6. Muhabbet Tılsımı Romanında “Adnan Şemî Paşa Konağı”

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın 1928 yılında yazmış olduğu “Muhabbet Tılsımı” adlı romanında, toplumsal ve sosyal değişimlerin yaşandığı Meşrutiyet dönemi sonrasında büyük bir değişim geçiren Adnan Şemî Paşa Konağı anlatılmıştır. Sultan Hamit devri ricalinden olan Adnan Şemî Paşa, meşrutiyet öncesinde önemli bir devlet adamı olmasına rağmen, Meşrutiyet ile birlikte eski devrin adamları gibi gözden düşmüş, konakları ve köşkleri de dâhil olmak üzere el konulmuştur. Adnan Şemî Paşa, han ve apartmanlarının bir kısmını zevcesine, kalanlarını diğer akrabalarına bırakarak Avrupa’ya kaçmıştır. Paşa, soğuktan sonra sıcaklığın, fırtınadan sonra durgunluğun, faaliyetten sonra ataletin

geleceğini bilmiş ve tahmin ettiği gibi de olmuştur. Adnan Şemî Paşa, İstanbul'a dönmüş fakat artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını görmüştür. Paşa'nın zengin yaşantısından eser kalmamıştır. Ayrıca Paşa, gelenekselci bir yaşam sürdüğü konağında, alafrangalıklar ve yeniliklere karşı çıkmasına rağmen, konakta her şey o kadar hızlı değişmiştir ki, Paşa'nın kendisi söz konusu değişimlere uymak zorunda kalmıştır. Romanda ilk olarak Adnan Paşa'nın Konağı şöyle tasvir edilmiştir.

“Kabataş sırtlarında kısa bir yokuş çıktıktan sonra Güllü kadın aşı boyalı, iri kanatlı bir kapının ziline bastı Elinde meydan süpürgesiyle avluyu süpüren bir ayvaz, kanadı açtı. Adnan Şemi Paşanın geniş ikametgâhlı, ayvazlı, dönme dolaplı eski usulde bir konaktı. Methali setreden tahta paravanayı geçtikten sonra harem kapısını da çaldılar. Açıldı.” (Gürpınar, 2011)

Dönme dolaplı, eski usulde bir konak olarak tarif edilen Adnan Şemî Paşa'nın konağının harem ve selamlık birimlerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla harem ve selamlık arasındaki bağlantıyı sağlayan dönme dolap, romanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak anlatılacaktır.

Bir gün konağa hizmet etmesi için köyden alınmış Ali Bekir isminde bir çocuk getirilmiştir. Ali Bekir, temizlenip, kuşandırıldıktan sonra konağın terbiyesi ile büyütülüp yetiştirilmiştir. On altı, on yedi yaşlarına geldiğinde ise konağın harem kısmından men edilerek selamlık kısmına yerleştirilmiştir.

“Temizlendi. Giyindi. Kuşandı. Yedi. İçti. Ali Bekir'in hödüklüğü çabuk geçti. Herkese kendini sevdireyor, küçük beylerle beraber biraz ders de görüyordu. On altı-on yedi yaşına geldi. Hareme duhulü men edildi. Adnan Şemî Paşa'nın bu hususta taassubu ziyadeydi. Kızmış erkek kediyi bile odalıklarına ateşli bakar korkusuyla harem dairesine sokmak istemez, yakışıklı genç erkekleri konaktaki gözlerinden çok kıskanırdı. Hanımefendi genç kızların hasmıydı, Paşa da delikanlıların...” (Gürpınar, 2011)

Söz konusu kesitten konağın ihtiyaçlarını karşılayan hizmetlilerin, köylerden seçilip harem biriminde yetiştirildiği, daha sonra selamlık bölümüne hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Erkek çocuklar için on altı, on yedili yaşlar ergenliğin

başladığı zaman dilimine tekabül etmektedir. Konak sahiplerinin, bu vesile ile söz konusu yaşlarda harem kısmına yabancı erkek girmemesi konusunda net oldukları görülmektedir. Ali Bekir, harem dairesine girişinin yasak olmasına karşın, söz konusu birimde büyüüp yetiştiği için, harem içerisindeki tüm işleyişe hâkim olmuştur. Harem biriminde yaşamını idame ettiren yaşlı ve genç tüm kadınların sırlarına, huylarına ve zevklerine bir bir vakıf olmuştur. Henüz Ali Bekir için haremdeki güzel kadınlardan birine tahsis edilmiş bir aşk olmamasına karşın, haremdeki kadınlardan Ali Bekir için titreyenler olmuştur, fakat onun çocukluğuna vurup, henüz açılmamışlardır.

Selamlıkta konağın emeklilerinden Lala İshak Ağa, konağın ve ailenin çok kahrını çekmiş, münasebetsizliklere şahit olmuştur. Her işe karışan, her şeye itiraz eden ve her rast geldiğine münasebetli münasebetsiz nasihat vermeye kalkışan Lala İshak Ağa, bir gün konaktaki düzeni korumak amacıyla Ali Bekir'e de nasihat vermiştir.

“Bu muzır iptila sıhhati, zekayı, ahlakı her şeyi bozar, bitirir. Dikkat et oğlum... Şimdi senin gül gibi yeni açılmaya başlayan genç vücuduna arız birçok düşmanların, daha doğrusu yüzünde tecelli eden ayetullaha âşık, bin üftaden vardır. Onlardan kendini sakınmalısın. Bu konağın selamlığı bekâr uşaklarla, içerisi fingir fingir kaynaşan genç kızlarla doludur. Bunlardan birisinin iğvası düşerse hemen gel bana haber ver. Nasihatimi al... Ona göre hareket et... Gençliğin bin bir kazasından Allah seni saklasın... Sende kendi kendini korumayı bil... Haydi, göreyim seni oğlum Ali Bekir. Bu baba öğütlerimi daima aklına getir.” (Gürpınar, 2011)

Lala İshak Ağa harem ve selamlık arasındaki sınırları din vasıtasıyla korumaya çalışmıştır. Bu uyarının yapılmasının temelinde, daha önceleri harem ve selamlık mekânlarının arasında ihlal edilen sınırlar olduğu söylenebilir. Bu ihlale sebebiyet olarak cinsi münasebetler gösterilebilir. Nitekim Ali Bekir bir müddet sonra Lala İshak Ağa'nın uyarılarına ve ikazlarına rağmen cinsî dürtülerine yenik düşerek, harem bölümünün sınırlarını ihlal edecektir. Konağın plan tipolojisi gereği harem ve selamlık bölümleriyle kadın ve erkek cinsiyetlerini keskin bir biçimde ayırdığı için, bu sınırların ihlali, sanılanın aksine zorlu bir süreci beraberinde getirmiştir.

Ali Bekir, Lala İshak Ağa'nın uyarı ve ikazlarını dikkate almayarak harem dairesinde kadınlarla münasebet içerisine girmeye başlamıştır. Konaktaki en genç, en güzel kadınlar ihtiyar paşanın, beylerin hisselerine ayrılmıştı. Fakat Ali Bekir'in harem dairesindeki en güzel kadınlarla münasebet kurma hevesi konak içerisinde her geçen gün artmıştı.

"Bir gün bir şey söylemek için harem kapısına indi. Dönme dolaba vurdu. Yarım dakika sonra, kulakları kuş namesi gibi tatlılıkla okşayan nazik bir ses dolap arkasından cevap verdi.

"Ne istiyorsunuz?"

Bu cıvıltı Pervin'in ötüşüydü... Bu sedanın nevazişiyle Ali Bekir'in yüreği gıcıklandı. Zavallı çocuk söyleyeceğini, istediğini unuttu. Yutkunmalara hıçkırıklara tutuldu. Sesin dalgalarını göğsüyle eliyle bastıra bastıra mahza bir şey söylemiş olmak için:

"Sen misin Pervin?"

"Evet."

"İyi misin ne yapıyorsun?"

"Teşekkür ederim Ali Bey... Sen nasılsın?"

"Eh ne yapalım! Seni gördüm daha iyi oldum."

Pervin gevrek gevrek gülerek:

"Benim gördün mü ya! Yalnız dolap arkasından sesimi işittin."

"Evet... Fakat... Benim için o da büyük bir kârdır. Bir nimettir."

Pervin musiki tirilleri gibi sesinin bütün letafet-i ihtizazıyla uzunca güldü. O anda kadınla erkek perdesi arasında galiz kart boğmaklı bir tevbih sedası işitildi.

"Pervin, kız ne yapıyorsun orada? Nedir o fingirtı?"

"Dolapta konuşuyorum."

"Özrü kabahatinden büyük. Dolaba gitmeyeceksin diye sana kaç defa tembih ettim!"

"Buradan geçiyordum dolabın vurulduğunu duydum. Gittim. Ne olmuş. Cinayet mi işledik?"

“Bir söz söyle bin cevap işit... Ne saygı kaldı, ne usul, ne erkân... Ne küçük belli, ne büyük... Sen sen, ben ben. Vaktiyle kalfalarımız bize söz söylerken göbeğimize kadar kızararak önümüze bakardık. Şimdi iş tersine döndü. Küçükler büyükleri korkutup terbiyeye kalkışıyorlar.”

Pervin çekildi gitti. Kalfa Hanım takdirini şimdi dolabın arkasına tevcihle:

“Kimdir oradaki?”

“Benim Kalfa Hanım...”

“Ali Bekir?”

“Evet...”

“Senin dolapta ne işin var kuzum? Söylesene bana...”

“Selamlıktaki kanaryaların yemleri bitmiş de...”

“Fesuphanallah, Selamlıktaki kanaryaların yemleri senden mi sorulur? Dışarıda ki kuşlara Dilaver bakar. Yem içerde kilerde durur. Buna da kilerci şehnaz karışır. Bu işin katiyen seninle Pervin’e aidiyeti yok. Anlıyor musun? Dolaba Lala İshak Ağa gelecek, Dilaver gelecek, ayvaz gelecek... İşitmedim deme. İşte bir daha tembih ediyorum. Dolap eğlence fındığı yeri değildir. Haydi bakalım işine Ali Bekir.” (Gürpınar, 2011)

Ali Bekir, harem ve selamlık arasındaki bağlantı olarak dönme dolabı kullanmıştır. Nitekim birimler arası geçişlere izin verilmemektedir. Dönme dolap iki bölüm arasındaki ihtiyaçların giderilmesi amacıyla oluşturulmuş bir düzenektir. Fakat yukarıda görüldüğü üzere, ihtiyaçların giderilmesinin yanında, cinsi münasebetlerin kurulmasına yardımcı olan bir düzenek haline gelmiştir.

Ali Bekir’e göre, kalfa kadının söylediğinin aksine dönme dolaba dışarıdan her uşak gelebilmiş ve içeriden istediği hizmetçiyi, halayığı çağırarak konuşabilmiştir. Ali Bekir ne zaman Pervin ile konuşmaya çalışsa, Kalfa Hanım akrep kesilmiş, her işe karışarak harem biriminin düzenini sağlamaya çalışmıştır. Ali Bekir’in, Kalfa Hanım’ı kandırmadan Pervin ile konuşma şansı kalmamıştır.

Bir gün selamlık sohbetlerinin birinde İlyas Ağa, kendisine bütün kadınların aşık olmasını sağlayacak bir tılsımdan bahsetmiştir. İlyas Ağa kendi gençliğinden örnek vererek tılsımın gerçekten tesirli olduğuna inandırmaya çalışmıştır.

“Çocukluğumda ben Hatemi Paşanın konağında ahretliktim. Haremde kadınların dizleri dibinde büyüyordum. Vakta ki yaşımla ilerledi. İlk meyvesini idrak eden bir fidan gibi damarlarıma su yürüdü. Sesim kalınlaştı. Gözlerim ateşlendi. Tüylerim püskürdü. Haydi, beni selamlığa attılar... İşte o zaman yetimliğimi anladım. İçeride bir Hüsnamelek vardı. Körpecik bir cariye... Emsalsiz bir afet... İşte onun için yanıp tutuşuyordum. Fakat Hüsnamelek Paşanın oğlu Hürrem Bey için odalık yetiştiriliyor, binaenaleyh kâfir kız, bana hiç ehemmiyet vermiyordu.” (Gürpınar, 2011)

Bir kez daha harem biriminde yetiştirilen erkek çocukların, ergenlik çağına girdiklerinde harem biriminden selamlık birimine geçiş yaptığı görülür. Selamlık tarafına geçiş yapan İlyas Ağa, tılsımı kullanarak harem biriminde yaşayan Hüsnamelek’ten başlayarak tüm kadınların kalbini fethetmiştir. Ali Bekir, İlyas Ağa’nın anlattıklarından sonra bu tılsıma merak sarmış ve tılsımı oluşturmak için gerekli tüm görevleri yerine getirmiştir. En sonunda Ali Bekir, muhabbet tılsımına erişerek haremdeki kadınlara ulaşma yolunu açmıştır. Ali Bekir, tılsımın tesirini deneyimlemek için dönme dolaba inmiş ve Pervin’e ulaşmaya çalışmıştır.

“Ali Bekir, dönme dolaba indi. Güm güm vurarak Pervin’i çağırdı. Lakin Pervin’in yerine kalfa hanım geldi. Sordu.

“Kimdir o?”

“Benim... Ali...”

“Sen misin Aliciğim?”

“Benim kalfacığım...” (Gürpınar, 2011)

Ali Bekir, Pervin'e ulaşması için öncelikli olarak harem biriminin düzenini sağlayan kalfa hanımı kandırması gerektiğini anlamıştır. Bu sebeple tılsımı ilk olarak kalfa hanım üzerinde kullanmıştır.

"Ne istiyorsun güzelim?"

"Ne mi istiyorum? Ah... Şey..."

"Ne?"

"Bir parça yüzünü görmek istiyorum." Kalfa hanım orta kapıyı aralayarak:

"Yüzümü mü görmek istiyorsun?"

"Ah evet."

Kalfa biraz istiğrapla:

"Bu neden icap etti?"

"Şimdi burada söylenmez."

"Benzin uçuyor, gözlerin süzülüyor, dudakların titriyor. Ne oluyorsun Ali?"

"Ah ne olduğumu biliyor muyum?"(Gürpınar, 2011)

"Ali Bekir selamlık avlusuyla harem taşığının o andaki kimsesizliğinden istifadeyle kalfanın zayıf vücuduna sarıldı. İhtiyar halayık, şeytanın tatlı iğvasına uyduğu bu zelle dakikasının bir şahidi bulunup bulunmadığını anlamak için bir kere etrafına bakındı." (Gürpınar, 2011)

Dönme dolabın yanında bulunan kapının, selamlık avlusuyla harem taşığı arasında olduğu yukarıdaki kesitten anlaşılmaktadır. Harem taşığının da harem birimine hizmet eden hizmetlilerin bulunduğu yere açılan bölüm olduğu daha önceden anlatılmıştır. Bu durumda harem ve selamlık avlularının da birbirinden görsel teması kesecek şekilde ayrıldığı söylenebilir.

Ali Bekir, harem ile arasındaki sınır olarak gördüğü kalfa hanım kandırması olmasına rağmen, hala Pervin ile bir münasebet kuramamıştır. Çünkü ne zaman dönme dolaba gitse kalfa hatun Ali Bekir'i yakalamış, tılsımın kuvvetini kalfa hanımda görmüştür. Ali Bekir harem biriminde olan Pervin'e ulaşmak için yeni yollar aramış ve konakta yaşayan bir Van kedisi ile münasebet kurmaya çalışmıştır. Nitekim bu hayvan Pervin'in dostu ve en büyük eğlencesidir. Adı

Sincap olan bu kedi, Pervin'in kucağından kalkmış, selamlığa Ali'nin yanına gelmiştir. Ali Bekir, Sincap'ın, harem ve selamlık daireleri arasında sürekli gel git yaptığını gözlemlemiştir. Ali Bekir'in aklına bir fikir gelmiştir. *“Her ikisinin de yar-ı sadığı bu güzel kedi aralarında postacılık hizmeti göremez miydi? Kendisine böyle bir vazife tevzi olunursa bunu pek mahremane ifa edeceğine şüphe yoktu.”* (Gürpınar, 2011) Bu sebeple Ali Bekir kediye kullanarak harem tarafında bulunan Pervin'e ince bir kâğıdın üzerine şu satırları yazarak münasebet kurmaya çalışmıştır.

““Sevgili Pervin'im, Sana pek mühim şeyler söyleyeceğim. Harem dairesinin en üst katında, selamlık bahçesindeki büyük fıstık ağacının tam hizasında bir boş oda var. Bu gece herkes yatıp ta el ayak çekildikten sonra beni orada bekle... Fıstık ağacına tırmanarak oraya kadar çıkacağım. Bu mektubumu alınca hemen cevabını yaz. Yine bu posta kutusunun için koy. Kediye selamlığa salıver. Çok hele candayım. Beni çok uzun süre bu yürek çarpıntısında bırakma... Ölüyorum Pervin'im, Gizli Üftaden, Ali Bekir...(Gürpınar, 2011)

Bu noktadan hareketle, selamlık biriminden, harem dairesine geçişin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Selamlık bahçesinde var olan fıstık ağacı ile harem ve selamlık sınırlarının ihlal edildiği görülmektedir.

“Kediye salıvereli henüz on beş yirmi dakika olmuş olmamıştı. Lakin bu müddetin beher dakikası kendine saatten uzun geliyordu. Nihayet haremde bir bölme duvarı üzerinden selamlık bahçesine bakan pencerelerinden birinin sessizce kafesi sürüldü. Sincap duvarın üzerine salıverildi. (Gürpınar, 2011)

Ali Bekir gece yarısını odasında beklerken odasının kapısı tıklanmıştır. Gelen kalfa hanımdır. Ali Bekir, harem biriminden çıkıp selamlık birimine gelen kalfa hanımın cüreti karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir.

“Bu kalfaya ne olmuş konağın selamlığında bulunduğunu unutuyor. Ağzından çıkan kulakları işitmiyor muydu? Ne sağını seçiyor, ne solunu... Ne önünü, ne arkasını... Bir işiten olursa...” (Gürpınar, 2011)

Kalfa hanım, Ali Bekir ile Pervin arasındaki münasebeti anlamış bir gözü Pervin’de, diğer gözü Ali Bekir’de olacak şekilde ikisini de gözetlemiştir. Kalfa hanım, harem bölümünün çatı katındaki odanın içinde bulunan yüklüğün içine girip, olan bitene şahit olmak amacıyla bütün gizli münasebetleri dinlemek istemiştir. Ali Bekir, selamlık bahçesindeki fıstık ağacına tırmanarak harem birimindeki odaya ulaşmıştır. Kendisini Pervin beklemektedir. Nihayet Pervin ile birlikte baş başa bir odada kaldıklarını sanırken, kalfa hanım yüklükten inerek Ali Bekir ile Pervin’i basmıştır. Ali Bekir ikisinin de gönlünü avutmaya çalışırken, bir yandan da kaçmaya çalışmıştır. Nitekim tekrar fıstık ağacına ulaşarak bulunduğu yeri terk etmiştir. Ali Bekir, ertesi gün konakta kıyametlerin kopacağını beklerken, konak sahipleri sessiz sakin yaşantılarına devam etmiştir. Harem ve selamlık birimlerinde dilden dile dolaşan muhabbet tılsımı, Ali Bekir’den çalınarak konağın vekilharçına geçmiştir. Ali Bekir hem söz konusu tılsımı geri alma hevesine düşmüş, hem de konağın Paşa’sının oğlu için ayrılan Pervin’e ulaşmaya çalışmıştır. Nitekim Paşa’nın oğlu için ayrılan Pervin’i, Paşa’nın kendisi istemiştir. Paşa’nın kendi eşi, başka bir konağa misafirliğe gittiği bir gece kalfa hanım, Pervin’i Paşa’nın odasına getirmiştir. Fakat Pervin, Paşa’yı kabul etmeyerek konağın öbür ucuna doğru kaçmıştır. Bu olaydan sonra kalfa hanım, Pervin’i konağın bir köşesinde pencereleri demir parmaklıklı, kalın duvarlı loş bir taş odaya kilitlemiştir. Taş oda, genellikle konaklarda yangına dayanıklı olarak inşa edilmiştir. Eldem’in deyişiyle (1986) bu odalara hazine veya meşkhane de denilmiştir. Çoğunlukla üst katta, bir dehlize açılan ve kendine ait helası bulunun bu oda romanda geçtiği üzere alt katta da olabilmektedir. Alt katta olduğu zaman, üstü tonoz örtülü bir taşlık şeklinde kullanılmıştır.

Ali Bekir konağın içinde yaşayan Aziz Sakıp beyle bir olup tılsımı vekilharçdan çalmışlardır. Tılsımın tesirini merak eden Aziz Sakıp Bey, tılsımı harem dairesinde bulunan Gülizar adlı bir kız üzerinde denemeye kalkışmıştır. Gülizar

konağın Paşa'sının odalığında olan bir kız olmasına rağmen, tılsımın etkisiyle Aziz Sakıp Bey'le bir olmuş ve ikisi Paşa'yı uyutarak birlikte olmuşlardır. Romanda Aziz Sakıp Bey'in selamlık biriminden harem birimine gelişi şöyle anlatılmıştır.

“Aziz Sakıp Bey eczacılıkla beraber sporda, canbazlıkta da mahirmiş. Selamlığın üçüncü kat sofasının beşinci penceresinden çıkarak, kaplamalara oluklara pencerelere tutuna tutuna binanın kat arası bölme pervazı üzerinden pek tehlikeli bir cambaz yolu takip ettikten sonra Paşa'nın yatak odasına bitişik istirahat salonunun penceresi hizasına gelince içeriden uzanan nazik nermin bir elin nevazişke yardımıyla bezmgâha giriyormuş.” (Gürpınar, 2011)

Bu durumda, harem ve selamlık birimlerinin yan yana konumlandığını ve kat silmelerinin bulunduğu açıkça belirtilmektedir. Söz konusu kat silmelerinin her katta var olduğunu söylemek de mümkündür. Nitekim harem ve selamlık birimlerinin, bitişik binalar olması sebebiyle kat silmelerinin tüm konağı çevrelediği söylenebilir. Nitekim *“Kaplamanın cidarına yapışa yapışa yürüdü. İri su borusuna tutunarak köşeyi döndü.”* gibi daha sonra yapılmış olan tasvirler bu yargıyı destekler niteliktedir.

Kat silmelerini kullanarak harem ve selamlık arasındaki sınırı ihlal eden Aziz Sakıp Bey'i yakalamak için, Cazim Bey, Paşa'ya mektup yazmıştır. Paşa'ya yazılan mektupta:

“Bu yaz günlerinde havasının serinliği bahanesiyle hanımefendi valideniz mabeyn odasının ittisalindeki daireye çekildi. Mabeyn geçidinin selamlık cihadı köşesinde herhangi bir gece nısf-ül-leylden sonra bir mevki-i tarassud alırsanız gizli zairin hatt-ıricatını kesebilirsiniz. Binanın silme pervazından yürüyerek yatak odasının penceresine kadar gitmeye cesaretiniz varsa dünyadaki cürmümeşhutların elimine şahit olursunuz.” (Gürpınar, 2011)

Câzim Bey, konakta var olan tüm karmaşıklığı gidermek üzeri gece büyük konak içerisinde dolaşmaya başlamıştır. Câzim Bey konağın en mahrem yerlerinin rezalete çevrildiğini görmüş, gördükleri ve işittikleri karşısında hayrete düşmüştür.

“Gece yarısını bekledi Odasından hırsız gibi çıktı. Mabeyn geçidinin selamlık ciheti köşesine koyu karanlığına gömüldü. Selamlıktan hareme geçen koridorun önünde paravana hizmetini gören camları buzlu bir bölme vardı. Selamlıktan biri gelirse bu bölmenin harem tarafı cidarına sokulacak, harem cihetinden gelen olursa aksi tarafa saklanacaktı. Câzim bey tarassut mevkiinde çok beklemedi. Harem sofasında, cam dolap içinde, müsavi fasıllarla rakkası zamanı sayan büyük yerli saat nezleli bir göğüs gibi ince hareketlerle nısf-ülleylden sonra henüz biri çalmıştı. Sofanın yan taraf kapılarından biri açıldı. Hafif bir mumışığı peyda oldu. Aydınlık gittikçe koridorda yaklaşıyor, o yaklaştıkça Câzim bey camlı bölmenin arkasına siniyordu. Nihayet elinde fiske şamdanla bu geleni tanıdı. Validesinin hususi cariyesi Bahtnev idi. Halayık yürüdü. Koridordan geçti. Tam mabeyn kapısının önünde durdu. Kulağıyla dışarıyı dinler gibi mutarassıt bir tavır aldı. İş o kadar saat gibi tıkırındaydı ki az bir müddet sonra dışarıdan kapıya muhteriz, ince bir fiske vuruldu. Bahtnev aynı ihtirazlı sedayla sordu:

“Kimdir o?”

“Tilki...”

“Ne tilkisi?”

“Haramidere...”

“Ananın adı?”

“Kavacık...”

“Gir içeri kapı açık...”

Besbelli bir nevi parolaydı. Kapı açıldı... Bahtnev önde, Haramidere tilkisi arkada koridoru geçtiler. Hanımefendinin dairesi tarafına yürüdüler.”
(Gürpınar, 2011)

Görüldüğü üzere, harem ve selamlık biimleri arasında münasebet kurulabilmesi için şahıslar, kendi aralarında parolalar oluşturmuşlardır. Bu durum, harem ve selamlık birimleri arasındaki sınırın, bir parola ile kolayca eriyebildiğinin bir göstergesidir. Câzim bey olaya şahit olduktan sonra yine mabeyn kapısının önünde beklemeye devam etmiştir. Çok geçmeden kapı yine dışardan mahremane fiskelerle vurulmuş yeni parolalar söylenmeye başlamıştır. Câzim bey, harem ve selamlık arasındaki kapının bu kadar işlek bir hale gelmesinden ötürü şaşkın bir halde, olan bitene şahit olmaktadır.

“Zavallı bey nasıl şaşmasın! Nasıl kızmasın! Paşa efendimiz konağın ırz ve namusunu müteallik kilit yüreğine o kadar meraklıdır ki, içerden dışarıya, dışarıdan içeriye gece vakti kuş uçurtmak istemezler. Her gece uyku vaktinden birkaç saat evvel, harem avludaki büyük kapısı bir iki piştov kadar büyük, koskocaman bir anahtarla kilitlenir. Her kattaki mabeyn kapıları keza aynı ihtinayla kapalı. Mecmuu birkaç okkalık bir demir yığını teşkil eden bu anahtarlar bir ipe dizilerek paşanın odasına getirilir. Onun gözü önünde bir çiviye asılır. Ertesi sabah kapıların açılma zamanı gelmedikçe ve paşanın emri olmadıkça çivideki bu anahtar dizisine kimse el uzatamaz. Meğerse bunlar ne beyhude yere ihtiyar olunan zahmetlermiş. Bu anahtarların birer çifti mi yaptırılmış? Yoksa diğer kapılarınkiler bunlara mı uyuyor? Bu rezalet nedir? paşa bu anahtar dizisi karşısında haremle selamlığın irtibatı kesilmiş olduğundan emin, büyük bir kalp rahatlığıyla uyuyor. Fakat içten içe konağın içinde ne kepezelik anaforları dönüyor.” (Gürpınar, 2011)

“Her kattaki mabeyn kapıları”nın betimlemesi, her kadın birbiriyle ilişkisi olduğunu anlatmaktadır. Nitekim bu geçişlerin hepsinin özenle kilitlendiği ve geçişin güya mümkün olmadığı vurgulanmıştır.

“Bekledi. Ferdi ile giden Bahtnev avdet etmedi. Karanlıkta mabeyn kapısına kadar yürüdü. Eliyle yokladı. Açıldıktan sonra kapı kilitlenmiş, anahtar üzerinden alınmıştı. Paşa babasının odasından asıl anahtarı almadıkça selamlığa çıkamayacağını anladı. İki şahid-i adilin ihbarnamesindeki şu

ibare yine aklına geldi: “Binanın silme pervazlarından yürüyerek ta yatak odasının penceresine kadar gitmeye cesaretin varsa...”(Gürpınar, 2011)

“Evet...evet.... Bu adil şahitler doğru söylüyordu. Onlarda bu panoramayı pencereden seyretmişe benziyorlardı. Anasının vekilharca vuslatgâh olan odasına kapıya tercihen pencerelerden hücum etmek birkaç noktainazardan daha muvafık düşecekti. Koridorun yandn bir penceresi vardı. Onun önünde durdu. Ağır ağı camı sürdü. Panjurun tek kanadını açtı. İhtiyatla bir ayağını dışarıya attı. Silme pervazının arzıyla metanetini tecrübe etti. Onu üzerinde yürünebilecek kadar enli ve kendi sıkletinden fazlasına tahammül edecek bir sağlamlıkta buldu. Kaplamanın cidarına yapışa yapışa yürüdü. İri su borusuna tutunarak köşeyi döndü. Aynı ihtiyatla yürüdü. Birinci odanın iki penceresi vardı. Onlardan sonra validesinin odası geliyordu. İki eliyle sıkı sıkıya kavradığı panjurlar bu hatar-nak yolunu hayli kolaylaştırdı. Tastamam validesinin penceresi önüne geldi. Panjurun yaprakları örtülüydü. Bunları hafif hafif araladı. Hanımefendi, kandil ziyasını pek loş bulduğu ve petrol lambasından göğsü için korktuğu cihetle bu visal gecesini aynanın önünde yanan bir üçüzlü ispermeçet fanusuyla nurlandırmıştı.” (Gürpınar, 2011)

Romanın sonunda Câzir, validesi ile vekilharcı yakalamıştır. Gülizar, Paşa'yı bırakarak Aziz Sarkıp Bey ile kaçmıştır. Pervin ise, Paşa'nın oğlu için ayrılan odalıktan ziyade Ali Bekir ile kurduğu bir hayatı tercih etmiştir. Romanda Paşa'nın oğlu için ayrılan Pervin Hanım'ın dilinden, o zamana ait konaktaki odalığa ayrılan kızların tanımı yapılmıştır. Söz konusu tanım, Meşrutiyet Dönemi'nde zevcelik ve odalığın arasındaki farkların anlaşılmasını sağlamıştır.

“Bu lâfzi düğümle ikimizi birbirimize bağlarlarken benim muvafakatimi sormamışlardı. Bilmem şimdi nasıl bir nisyan ve sonradan peyda olma bir hüsnüniyetle zevce tabirini kullanıyorsunuz. Ben sizin zevceniz değil, odalığınız olacaktım. Bu iki kelime arasındaki mesafeyi düşününüz. Odalığınız yani adi bir oyuncağınız... Döşek halayığınız... Benim zevcim, efendim, sahibim, amirim, hâkimim, hadsiz hesapsız bir galibiyetle, her

şeyim olmanıza mukabil benim size karşı istimal edebilecek en ufak bir zevcelik hakkım bile olmayacaktı. Beni istediğiniz dakikada konağınızdan, odanızdan, döşeğinizden, gönlünüzden tart edebilecektiniz. Çocuklarımız doğmuş olsaydı bile bir inek gibi, bir koyun gibi, bir keçi gibi onlardan ayırabilecektiniz. Bu acı hakikatleri bana söyletmeye ne lüzum var beyefendi! Konağınızla servetinizle devletinizle daim olunuz. Bu şartlarda size yatak hizmetçiliği edecek başka kızlar bulabilirsiniz. Biz Ali'yle birbirimizi sevdik. Birbirimizin olduk ve daima böyle kalacağız.” (Gürpınar, 2011)

Eserin bütününde konak ve konak hayatı tüm olumsuzlukları ile gözler önüne serilmiştir. Bunun sebebi olarak Abdülhamit'in hafiyeliğini yapan Adnan Şemî Paşa'nın haksız kazanç getirmesi ile başlamıştır. Bunu takiben konağa alınan hayırsız şahıslar gayri ahlaki münasebetler çıkartarak konağın düzenini bozmuş ve konağı bir çöküşe doğru götürmüşlerdir.

3.1.7. Konak Romanında “Mustafa Paşa Konağı”

Samipaşazadei Sezai'nin hayatının son devresinde (1934-1935), Konak adını vermeyi düşünerek bir roman yazmaya başladığı, fakat yayınlanmamış bir müsvedde halinde kalmış bu roman ancak otuz iki sayfa sürmüştür. Yüksek Kaldırım'daki bir konağın yaşayışının, harem ve selamlıktaki eğlencelerin, gece sohbetlerinin, düzenlenen toplantıların, Ramazan ayı ile ilgili geleneklerin anlatıldığı yarım kalmış bir romandır. Bir örf ve âdet romanı olarak sayılabilecek Konak romanı geçmiş yaşantılara ve dağılıp giden konak hayatına duyulan özlemi açıkça ortaya koymaktadır.

Konağın sahibesi, Mustafa Paşa ve haremi Haver Hanım'ın ikisi erkek, biri kız olmak üzere üç evladı vardır. Roman, konağın, harem tarafındaki yatak odasında uyuyan Mustafa Paşa'nın küçük oğlu Süleyman Bey'in, dadısı tarafından uyandırılmasıyla başlamıştır. Söz konusu konaktaki harem birimine, konağın var oluşundan beri yabancı erkekler tarafından girilmediği anlatılmış ve sonrasında Süleyman Bey'in yatak odası tasvir edilmiştir.

“Yüksek Kaldırım mahallesinde büyük bir konağın harem dairesindeki yatak odasında, yaşlıca bir kadının hürmet ve şefkatle memlû sesi:

-Hadi kalk beyim, mektep vakti geldi. Saat ikiyi çalıyor, dedi. Bak, başucunuzdaki sevgili kanaryanız tan yeri ağardıktan beri ötüyor, nasıl sizi uyandırmadı?” (Sezai, 2003)

“Bina edildiği zamandan belki bir asırdan beri, ev sahipleriyle oğullarından başka bir erkek ayağı basmamış bu harem dairesindeki şu sade döşenmiş yatak odasının her tarafı hissediliyordu ki, bir hanım eliyle tanzim ve tertip edilmiş, her tarafı nazik ve hafif surette muattar idi. Yerde yayılmış ekser vakit pamukları atılı üç geniş şilteli alçak bir karyola kadar yüksek bir yatak, ince ve müteaddit yastıklar üzerinde hâb-ı hayale dalan genç başı okşar bir elle konulmuş çarşaflarda, yorganlarda hususî bir itina, başucunda hatta tâne yazılmış Âyet-i Kerîme’yi muhtevî levhada büyük bir tevekkül ve rikkat görünüyordu. Bütün cariyeler hatta hanımefendiler sabahleyin namaz vakti uyanmış, yataklarından çıkmış oldukları halde konak yine sükût içinde idi. Aşağı katta iş görenler sessiz, yukarı katta dolaşanların ayak sesleri sofaların, odaların zeminine döşenmiş büyük tüylü halıların içinde kayboluyordu.” (Sezai, 2003)

Süleyman Bey’in harem birimin de bulunan yatak odasının, yapılan tasvirler sonucu geleneksel tarzda döşendiği öne çıkmaktadır. Konağın harem birimine ait odaların tertip ve düzeni, konağa hizmet eden cariyeler ve kalfalar tarafından sağlanmaktadır. İki katlı olarak tasvir edilen konağın, alt katı “iş görenler” olarak tanımlanmıştır. Söz konusu kat, konağın günlük işlerinden sorumlu şahısların yer aldığı ve hizmet birimlerinin olduğu bölümdür. Yukarı kat ise, konağın asıl sahibelerinin yaşadığı birimdir. Fakat burada, evin bekâr erkeklerinin de “yüksek yüksek duvarlar arasında uyuyan harem dairesi”nde kaldığı görülmektedir. Burada tekrarlama ile yapılan vurgu, harem dairesinin mahremiyetinin önemine işaret etmektedir.

Konak romanı, Ramazan ayının başlamasıyla değişen konak yaşantısı anlatımı ile devam etmiştir. Konağın her bir yanında duyulan ezan sesleri ve sürekli

dolaşım halinde olan misafirler, Ramazan boyunca hiç eksik olmamıştır. Konağın hem selamlık, hem de harem biriminde misafirleri ağırlayan konak sahipleri, bu iki birim arasında misafirleri kendilerine mahsus bir şekilde kabul etmişlerdir.

“Selâmlıktan mevcudiyeti mahsûs, fakat örtündükleri perde-i serâirde periler gibi görünmeyen harem dairesi de kendisine mahsus bir revnak ve ihtişam içinde misafirler kabul ediyordu. Konağın bu aydaki şekil ve hâli garplılar nezdinde bir manastır hayatı addolunursa da Katolikliğin bir melce-i uhrevî veya dünyada ahiret evi olan manastırlara verdiği mezarî bir hüzne bedel birçok noktada dinlerin en sade, en müsamahakârı olan İslâmiyet burada bir ıyd-i bârî gibi tecelli ediyordu. Türk aşılığının güzel sanat derecesine çıkardığı müntehab yemekler, sabahtan beri aç kalan midelere bir ziyafet veriyor, avizeler her tarafa ziya serpiyor, yüksek sesle Kur’an okuyan hâfızların sesleri ise ulûhiyete âşına ruhlara dökölüyordu.” (Sezai, 2003)

“Paşanın ve diğerlerinin sofralarında ziyade konuşulmuyor, etvar ve harekâtta, simalarda dinî bir istiğrak âsârı gösteriliyor, yalnız ara sıra birbirinin orucundan şüpheye dair ima ve kinayelerle “şetâret-i sûfiye” ibraz olunuyordu.” (Sezai, 2003)

“İftardan sonra Paşa misafirleriyle beraber büyük, etrafı geniş sedirli odasına geçtikten sonra çubuklar ikram olunuyor ve vükelâya mahsus olanların imâmeleri elmaslı bulunuyordu. Vükelâdan bazılarının dalgın ve mütehayyil nazarları, meclisin sükût-ı dini, vakarı ve çubuklarının dumanları, Osmanlı saltanatının azametini ve serâir-âlûd istikbaline mün’atıf ve müstağrak görünüyordu.” (Sezai, 2003)

“Haremde iftar nihayet bulmuş, bir halayık elinde bir gümüş tepsisi, tepsinin üstünde kenarlarını iki eliyle tuttuğu üzeri incilerle işlenmiş mavi kadifeden bir kahve örtüsü, yanında diğer bir halayık gümüşten bir kahve cezvesi tutuyor, hüsünleri, endamlarıyla temâyüz eden iki cariye kahve

dağıtıyor. O hanımefendiler ki bazılarının taktıkları mücevherât orta hâlli bir ailenin mâîşetini daimî tayin edecek kadar kıymetli idi.” (Sezai, 2003)

Konakta, kalabalık misafirlerin olduğu iftar sofraları açılıp, çubuk ve kahve ikramı yapıldıktan sonra yatsı namazıyla birlikte sofalarda teravih namazı kılınmıştır. Konak bu yönüyle dini vecibelerin yerine getirildiği alan olarak tanımlanabilir. Ayrıca konakta bulunan cami odasında, Ramazan ayına özel getirilen Mısır ve Şam hafızların eşliği ile Kur’anlar okunmaya devam edilmiştir.

“Şimdi bütün konak teravih namazı için kıyam ediyor, İstanbul camilerinin yüzlerce minarelerinden, ufkun kenarında semaya nâ-mütenahi bir huzur ve sükûn veren, hilâle yükselen müezzinlerin ezanına, konağın sofasındaki açık büyük pencereden Mısır’ın, Şam’ın hâfızları cevap veriyor, konağın misafirleriyle otuz beş kırk arasında olan itbâi cami odasına girerken Süleyman Beyle bir iki mektep arkadaşı ve paşanın imtiyazlı ağalarından birinin mahdumu Tahir Efendi, Recaizade Ekrem’in Vuslat veya Süreksiz Sevinç’ini temsil edecek olan Gedik Paşa’daki tiyatroya gitmek üzere hazırlanıyorlardı. Yatsı ezanı misafirlerle bütün konak halkını camilere celbederken, Recaizade Ekrem’in genç ruhlara ezanı, onları mabed-i zekâya çağırıyordu.” (Sezai, 2003)

Süleyman Bey ve mektepten üç dört arkadaşı konağın dini vecibelerine katılmadan, sessiz sedasız tiyatroya gitmek için gecenin karanlığında yürümüşlerdir. Bu durum, Süleyman Bey’in, konak yaşamının geleneksel vecibelerine katılmayan ve yine okulda gördüğü geleneksel tarzdaki eğitimden sıkılmış birisi olduğunu göstermektedir. Geç saate kadar tiyatroda kalan Süleyman Bey, konağa geldiğinde tüm birimlerin ve odaların sessiz sedasız olduğunu ve misafirlerin gitmiş olduğunu görmüştür. Konakta bu saatte yalnız Hariciye Nazırı ile Mustafa Paşa’nın baş başa, Osmanlı devleti hakkında derinlemesine sohbet içerisinde olduğu anlatılmıştır. Dolayısıyla, konağın selamlık kısmını, politik meselelerin görüşüldüğü bir yer olarak tanımlamak mümkün olmuştur. Ayrıca selamlık sohbetlerinin her daim aynı düşünce ve fikirlere sahip şahıslar tarafından yapılan sohbetler çerçevesinde geliştiğini

söylemek zordur. Söz konusu sohbet esnasında fikir ayrılıkları, eleştiriler, zıt görüşler, konuşulabilmektedir.

“Görüyorum ki bu gece anlaşılamayacağız. Vakit ilerliyor, bahis geriliyor. O bahse tekrar başlamayı başka güne bırakarak gitmek için müsaadenizi isteyeceğim.” (Sezai, 2003)

Mustafa paşa, konakta kalan son misafiri Hariciye Nazırını hürmetle yolcu ettikten sonra, selamlık biriminden harem birimine doğru geçmiştir. Bu güzergâhında ona eşlik eden güzel bir cariye olmuştur.

“Mustafa Paşa hariciye nâzırını kemal-i hütmetle teşyi ettikten sonra haremın büyük kapısından içeri girdi. Kapı itina ile kilitlendikten sonra güzel bir cariye, elinde üç mumlu bir şamdan önde gidiyor, paşa uzun, karanlık bir dehlizden Köprülü, Sokullu vakarıyla yavaş yavaş yürüyerek onu takip ediyordu. Bu genç kızdan intişar eden şu’leler.... mazinin derinliğine nüfuz ederek, birikmiş senelerin gölgesi altından yürüyen bu ihtiyarın yüzünde, zamanın müstehzi bir tebessümü gibi dolaşıyordu..... kadar nüfuz ederek birikmiş bütün hüznüyle bütün garipliğiyle ufuklarına (?) ve âfâkına akşamının indiği bu piri, önünde genç, güzel bir kız yolunu tenvir ederek götürdüğünü uzaktan gören bir adam, karanlıkta gezen bir peri, mazinin zalâmından alarak, aşkın kendi gibi ter ü taze bir sabahına çıkarıyor, derdi. Kudret ve azameti ile bütün saltanata hükmeden bu paşa, şafağın ziyasından kaçan bir yarasa gibi, aşkın huzur-ı nuruna çıkmaktan korkarak, hızlı hızlı adımlarıyla odasının kapısından girmek üzereyken, birdenbire durdu. Bu genç kıza gayet yavaş, gizli bir şeyler söylüyor, galiba mazinin bir sırrını istikbale tavdi ediyor ve tabiata emir vermek istiyordu. Tabiata verdiği emre itaat etmiş olacak ki, bu güzel ser-firaz da paşayı takiple odaya girerek kapıyı kapadı. (Sezai, 2003)

“İçinde oturanlar elli altmış kişiden az olmayan bu konaklarda küçük bir duvar, haremle selâmlığı ayırdığı gibi, zamanı da hayatı da ikiye bölerdi. Onun için selâmlık ile haremlik birbirine benzemez iki dünya, vadileri, güzergâhları, mansabları başka iki cereyan-ı hayat idi. Yalnız

Boğaziçi'ndeki yalıya naklolunurken konaktan sokağa çıkan kızların küre-i arza ait fikirleri aksâ-yı memâlik addettikleri o yalıdan, o huduttan ileri gidemezdi. Haftada iki kere gelen bir Fransız hocası paşanın iki mahdumuna o zaman Buffon'dan tarih-i tabîî dersi verirken, duvarın öte tarafında bir hoca hanım, hayretten biraz ağızları açılmış genç kızlara "zümrüd-i anka" kuşunun sergüzeşt-i semavîsini anlatırdı." (Sezai, 2003)

Bu noktadan hareketle, harem ve selamlık birimlerinin konak sahipleri için birbirinden çok farklı şekillerde algılandıkları söylenebilir. Yazar, konağın selamlık kısmının düşünce ve fikir açısından dışarıya açık olduğunu, harem kısmının ise bir o kadar kapalı olduğunu belirtmektedir. Söz gelimi, yüksek tahsilli hocaların eğitim vermek amacıyla hem selamlık, hem de harem kısmına geldiği doğrudur. Fakat romanda okunduğu gibi, verilen eğitimlerin niteliği de söz konusu birimlere göre farklılaşmaktadır. Burada kadın ve erkek cinsiyetlerine ait toplumsal cinsiyet kavramı devreye girmiştir. Cinsiyet örüntülerine ilişkin nitelikli eğitimlerin verilmesi, bu mekânların toplumsal cinsiyet temsilleriyle ilgili bir ayrımı da teşkil ettiği açıktır.

"Konağın selâmlık dairesine Fransa'dan, nadir olarak İngiltere'den seyahatin pek güç olduğu o zamanlarda Hint'ten, Semerkant'tan, Afgan'dan, İran'dan misafirler gelirdi. Ara sıra Orta Asya ile garp İstanbul'da buluşurlardı. Her biri memleketinin hicranını, efkâr ve havasını beraber getirirdi. Denilebilir ki, Avrupalılar Tanzimat'ın, Asyalılar eski vatan âşinalığının davetlileri idi. Duvarın öte tarafına gelen en yaşlı, en büyük seyyah ekseriyetle köprüden öte tarafını bilmez ve bir masal gibi işittiği Bağdat'ı dünyanın son hududu zannederdi. Yalnız hoca hanım genç kızlara ders verirken, Frengistan'da bir yer varmış ki, dünya orada biter, orada gurub ederken, güneşin sesi işitildiğini, birtakım gürültüler duyulduğunu söylerdi." (Sezai, 2003)

"Duvarın öte tarafında, selâmlıkta ağalar, arabacılar, kapıcı, aşçıbaşı, dışarıdan onlara gelen misafirleri kahve ocağında toplanır, şuradan buradan ve ekseriyetle muharebelerden konuşurlardı. Mütefâvit yaşlardaki

her nesil bulundukları muharebeleri hikâye ve ekserinde yara nişaneleri olduğu hâlde hücumlarını, müdafaalarını mahviyetle ve ırklarına mahsus sükûnet ve metanetle, bir çeşmeden su içmek, bir çınarın gölgesinde oturmak gibi sade bir surette nakleder, hepsi harp ve darptan, maddî kuvvetlerden, maddî çalışmalarından bahsederken, duvarın öbür tarafında bir genç kız, yıldızların ihtizâzâtı işitilecek derece sükûnet içindeki gece yarılarında konağın sofalarında dolaşan bir hayal-i leylîyi severek, onun derd-i aşkıyla verem olurdu.” (Sezai, 2003)

Harem ve selamlık birimlerinde yaşayış, fikir ve düşünce farklılığı olduğu gibi eşyalar da birbirlerine göre farklılık göstermektedir. Nitekim Mustafa Paşa Konağı’nın selamlığına batı üslubunda eşyalar getirilmiş ve selamlık kısmı yavaş yavaş alafrangalaşmaya başlamıştır. Selamlık kısmına ait bir odadan bahsedilirken, “*garptan gelerek yavaş yavaş konaklara girmeye başlayan alafranga eşyadan birkaç koltuk, bir kanepa, ortada On Beşinci Louis zevkine mensup bir masa*” olarak tasvir edilen bir kesit bulunmaktadır. (Sezai, 2003) Harem kısmından önce, selamlık kısmına bu eşyaların girmesi aslında şaşırtıcı bir durum değildir. Çünkü harem kısmı zaten konağın dışarıya kapalı ve dışarı ile ilişkisi olmayan bir birimdir. Bu sebeple yeniliklerin ve değişimlerin en son konağın harem birimde ortaya çıkması beklenen bir durumdur.

3.1.8. Sinekli Bakkal Romanında “Selim Paşa Konağı”

Halide Edip Adıvar’ın ilk kez 1935 yılında basılmış olan Sinekli Bakkal romanı, Türk Edebiyatında İstanbul’un konakları ve konak yaşantısı bağlamında yazılmış olan en önemli romanlardan birisidir. Roman, Aksaray’da bulunan II. Abdülhamid’in zaptiye nâzırı Selim Paşa’nın konağında geçmektedir. Roman, Selim Paşa’nın karısı olan Sabiha Hanım’ın romanın ana karakteri olan Rabia’yı mukabele okurken görmesi üzerine, Rabia’nın konağa gelmesiyle başlamıştır. Rabia, Selim Paşa Konağı’na giderken ilk olarak, konağın içinde bulunduğu mahalleyi, sokakları ve insanları anlatmıştır.

“Evler hep ahşap ve iki katlı. Köhne çatılar; karşıdan karşıya birbirinin üstüne abanır gibi uzanmış eski zaman saçakları. Ortada baştanbaşa

uzanan bir aralık kalmış olmasa, sokak üstü kemerli karanlık bir geçit olacak. Doğuda batıda, bu aralık, renkten renge giren bir ışık yolu olur. Fakat sokağın yanlarını her zaman serin ve loştur.”(Adivar, 2007)

“Sürülü kafeslerin arkasında kocakarı başları dizili. Arada dikişlerini bırakır pencereden bağıra bağıra dedikodu yaparlar. Sokakta ayağı takunyalı, başı yazma örtülü, eli bakraçlı kadınlar çeşmeye gider gelirler. Saçları iki örgülü kız çocukları kapı eşiklerinde sakız çiğner; çakşırı(bir çeşit erkek şalvarı) yırtık, yalınayak, başıkabak oğlanlar kırık taşlar arasındaki su birikintileri etrafında çömelmiş kâğıttan gemi yüzdürürler.” (Adivar, 2007)

Rabia'nın tanımlamış olduğu “sürülü kafeslerin ardında koca karı başları”, İstanbul konaklarının harem biriminin pencerelerinde bulunan bir çeşit mahremiyet gereksinimini sağlayan objelerin tanımıdır.

“Sinekli Bakkal sokağının bozuk kaldırımlarında seke seke Şevket Ağa'nın fenerini takip eden Rabia, Selim Paşa Konağı'nın geniş caddesine çıkınca yeni bir dünya keşfetmiş gibi sevindi. İki tarafı büyük bahçeler içinde, bahçe ortalarında konaklar, her kapının üstünde büyük bir fener... Kapılardan birine uşağın ardı sıra girdi. Hanımelleri, yasemin ve akasya kokuları, fiskiye'nin şırıltısı... Bunlar çocuğun yüreğine tatlı bir çarpıntı verdi.” (Adivar, 2007)

“Kâhya kadın taşlıkta bekliyordu. Rabia kadının peşinde çifte merdivenlerin tırabzanlarını tuta tuta çıktı. Küçük kafasında kendini çağırtan ihtiyar kadının hayalini canlandırmaya çalışıyor. Buraya onu niçin çağırmışlardı? Annesinin koltuğuna sıkıştırdığı ağır cilt ona bu beklenilmeyen davetin sebebini hatırlatıyor. Kur'an okuyacak, belki de ilahi okuyacak. Nereden baksa, bu acayip konağa gelişinin dini bir cephesi var. Fakat etrafındaki hava hiç de ahret havası değil... Birinci katta ayakları yumuşak halılara gömüldü. Tavanlarda ışık hevenkleri gibi asılı duran avizelerin aksettiği uzun aynalarda sıra sıra Rabialar beliriyor, kayboluyor. Bir kapının arkasında tef çalınıyor, ziller şakırdıyor, oynayan ayak sesleri. Bunların Kur'an'la, Muhammediye ile ne münasebeti var?” (Adivar, 2007)

Rabia konağa girdiğinde, onu harem birimine götürecektir olan Kahya kadının taşlıkta beklediği anlatılmıştır. Diğer romanlarda olduğu gibi, burada da konağa misafir olarak gelen kişilerin konağın hizmetlileri tarafından karşılandığı görülmektedir. Ayrıca dini bir amaç için konağa geldiğini sanan Rabia, harem birimindeki tefleri, zilleri ve oynanan ayak oyunlarını duymasıyla, şaşkınlığını dile getirmiştir. Konağın sahibi Selim Paşa'nın, Rabia'nın mukabele okuyuşunu çok beğenmesi üzerine, konakta musiki tahsili görmesini istemiş ve bu noktada Rabia devamlı olarak konakta bulunarak, buradaki hayatı gözlemleme fırsatı bulmuştur.

Romanın devamında konakta yaşayan karakterlerin bir zıtlık teşkil ettiği görülmektedir. Selim Paşa'nın, Abdülhamid'in en sadık nazırlarından biri olmasına rağmen, bir jöntürk olarak padişahın ve babası Selim Paşa'dan nefret eden oğlu Hilmi, konakta adeta bir muhalefet içerisinde yaşar. Ayrıca gerek Türk kadınlarını gerek ise Türk musikisini oldukça fazla eleştirir.

"-Garbı garp yapan musikileri... Onlarda hayat var, fen var..."

-Bizimkinin ne kusuru var?

-Halkın tembelliği, uyuşturucu kanaati, yüksek sınıfların boş ve düşük bir sefahate dalmaları hep bu bizim inleyen, ağlayan musikimizin tesirinden.

Kadınlarımızın kafasızlığı, zilleti...

-Kadınları bu bahse sokma. Bizimkiler, herhalde frenk karılarından daha edepli, daha hanım... Onların erkeğinde de karısında da ben yüzsüzlükten, açgözlülükten başka bir şey görmedim." (Adivar, 2007)

Hilmi babasıyla tartıştıktan sonra, kadın bahsi açıldığında annesi ile de münakaşaya girmiştir. Kadın cinsiyet örüntülerine ilişkin bu tartışma, dönemin kadınlara bakış açısının dile getirildiği bir temsildir. Hilmi, bu temsilde kadınların modernleşme ile değişimlerini destekleyen, modernist düşünceye sahip bir karakterken, annesi ve babası kadın cinsiyetlerine gelenekselci bir tarzla yaklaşan şahıslardır. Böylelikle kadın ve erkek cinsiyetlerine ait ikili zıtlığın nasıl oluştuğu ve kolektif belleğe nasıl işlediği görülmektedir. Geleneksel yaşam tarzını benimseyen bireyler için harem ve selamlık ayrımı, kadının ve

erkeğin sorumlulukları çerçevesinde yaşamasını sağlayan mekanlar olmuştur, Modern bir yaşam tarzını benimseyen bireyler için ise, böyle ikili karşılık oluşturabilecek mekanlara ihtiyaç duyulmadığı görülmektedir.

“Hilmi içinden: “Annemin bütün derdi, başına dalkavuk toplamak, elmas satın almak, parayı sokağa atmak... Babam gibi zalimleri bu kadınların çılgın israfı yaratıyor.” dedi.” (Adivar, 2007)

“-Devleti çeviren çarklar sakat; cemmat hayatı çürümüş, kadınlarımız... Annesi sözünü kesti.

-Kadınlara neden bidüziye hücum ediyorsun?

-Niçin etmeyeyim? Sade zevke, çocuk doğurmaya mahsus birer alet... Hangisine insan diyebiliriz? Zincirleri altın bile olsa, kendileri birer esir...

-Amma yaptın ha! Senin şu meşhur Avrupa’nda çocuğu erkekler doğurmaz ya... Onların da ya karıları ya kapatmaları doğurur. Sen biraz daha horoz yumurtlasın diyeceksin.

-Kadın lakırdısı olunca hep böyle çileden çıkıyor, saçma söylüyorsun. Kadın sana ne yaptı? Dürdev...

-Dürdev, Dürdev O da kafasız, o da cins makinesi. Odamız kadın panayırına döndü. Sabah akşam kalçasını göbeğini sallayan dişilerle dolu. Bana bak anne! Sen şu Çerkez kızını bir ayak evvel Saray’a mı yollayacaksın, ne yapacaksın...” (Adivar, 2007)

Hilmi’nin kadın cinsiyetine karşı bu yaklaşımı konağın harem ve selamlık mekânlarına dair eleştirileri de içinde barındırır. Nitekim Hilmi, konağın harem biriminde yapılan etkinlikleri ve gündelik hayatı dolaylı yoldan eleştirmiştir. Bununla birlikte Hilmi’nin babası Selim Paşa’nın da kadın cinsiyeti hakkındaki görüşleri oldukça önemlidir.

“Kadınlar... Kadınlar isabet ki devlet işlerine girmiyorlar. Çünkü hiçbiri bu hikmeti anlayamaz. Akıl eksikliğinden değil ha. O kadar perde arkasından icra-yı hükümet eden kadın geldi geçti. Hepsinde bizim Tevfik gibi hissine mağlup olan bir şey var. Mesela Tevfik adi bir soytarı olsa çoktan itiraf ederdi. Kuvvetli bir erkek olsa kadın igbi ağlamazdı. İkisi de değil. Göz

Patlatan'ın yumruklarına dayanıyor, ağlıyor, kendinden geçiyor gene sevdiği bir adamın sırrını ele vermiyor. Kadınlar da böyle. Mesela bizim hanımı alın. Sadrazam oldu farz edin. Emin olun bugünkü sadrazamdan daha dirayetle idare eder. Fakat bir de vazifesiyle analık hissi karşı karşıya gelsin, değil idare ettiği devleti, kâinatın bütün devletlerini eliyle yıkar.”
(Adivar, 2007)

Hilmi'nin ve babası Selim Paşa'nın, kadın cinsiyetine ait düşüncelerinin aktarılmasından sonra, Sabiha Hanım'ın verdiği bir ziyafetten bahsedilmiştir. Bu ziyafette, salonun bütün avizeleri yanmış, herkes uzun etekli ipek entariler giymiş ve sofalarda ipek fişlısından geçilememiştir. Saz takımı salonun perde arkasında konumlanmıştır. Önemli misafirler için yüksek bir platform yapılmış ve üzerine yaldızlı bir koltuk konulmuştur. Böylelikle bir hiyerarşik düzen oluşturulmuştur. Yaşlı kalfalar platformun aşağısında, gençler kapı aralıklarında ve sofalarda bulunmaktadır. Dans, saz ve söz nihayet son bulunca misafirler konaktan ayrılmışlardır. Bu noktada misafirleri uğurlamak için herkes taşlığa inmiştir.

“Herkes misafirleri teşyi için taşlığa inmişti. Kapının aralığından bahçenin dış kapısı görölüyordu. Rabia siyah setreli harem ağalarının, süslü renkli üniformalı seyislerin araba kapılarını açtığını gördü. Saraylı kafilesini, siyah kupa arabaları yuttu. Rabia'nın gözlerimde bu sarışın kadın alayının son geçişiydi.” (Adivar, 2007)

Konağın taşlığında misafirlerin karşılanarak ilgili bölüme götürüldüğü diğer romanlarda da okunmuştur. Fakat burada farklı olarak, misafirlerin taşlığa kadar inilip yolcu edildiğinin anlatılması olmuştur. Romanda geçen bir diğer merasim Rabia ve Osman'ının nikâh merasimidir. Geleneksel tarzda yapılan bu merasime bütün mahalle davet edilmiştir.

“O akşam konak, kıyamet gibi kalabalıktı. Haremde kadınlara, Sabiha Hanım akşam yemeği verdi. Selamlıkta da sofralar kurulmuştu. Sinekli Bakkal'ın bütün erkekleri davetliydi. Paşa bir tarafına Osman'ı bir tarafına eskici Fehmi Efendi'yi

aldı. Ağabey'le Rakım Paşa'nın karşısına oturdular. Vehbi Efendi ayrı bir sofraya riyaset etti. O, kızın babası rolünü yapıyordu.” (Adivar, 2007)

Romanın devamında politik nedenlerden ötürü Selim Paşa'nın gözden düşmesi anlatılır. Bu olayın paralelinde maddi sıkıntılar yaşayan Selim Paşa, konağı idame ettirebilmek için gayrimenkullerini satmış ve konağın eski debdebe ve ihtişamını korumaya çalışmıştır. Fakat Selim Paşa'nın oğlu Hilmi Bey'in, aleni olarak bir jöntürk olduğu ortaya çıkmasıyla konağa yıkıcı bir darbe daha gelmiştir. Bu noktada, Paşa istifa ettikten sonra konağında bazı değişiklikler yaparak selamlığı kapatmış ve eşyalarını satmıştır. Konağa hizmet eden tüm hizmetlileri konaktan göndermiştir.

“Şam'a giderken evimi, ailemi emanet edecek bir dosta ihtiyacım var. Dededen daha emniyetli bir dost bulmak kabil mi? (Güldü). Bugünlerde biz geçmiş günlerin debdebe ve daratını tasfiye etmekle meşgulüz. Selâmlığı kapıyorum. Eşyasını satıyorum. Münasip bir kiracı bulunca kiraya vereceğim. Kâhya Şevketten ve bir tek bahçivandan başka uşakları da saviyorum. Bostanı da kiraya verdim. Kiracıdan para almayacağım amma, evin sebzesini ve yemişini bedava verecek. Arabayı... İkisini de, ve atları da sattık... İçini çekti. Atlarını evlât gibi severdi.

-Konaktaki cariyelerinizi ne yapacaksınız?

-Hepsini azat ettim. Hepsinin esasen birikmiş birkaç parası var. Ekserisi tahsil gördü ve musikişinastır. Şimdiden bütün İstanbul onlara mürebbiye diye, musiki hocası diye talip. Hanım, iki yaşlı azatlısını yanında alıkoyacak.

-Artık bol bol misafir kabul eder, tatlı tatlı sohbet edersiniz, Paşa. Selim Paşa'nın dudakları büzüldü, gözleri gülüyordu.

-Bizim vaktimiz ve arzumuz uzun sohbeta müsait ama eski yarandan kimsenin kapımızı açtığı yok. Konağın bahçesine arada giren bir tek konak arabası, Nejat Efendi'nin hanımının. Fakat ben artık Sinekli Bakkal sokağındaki komşularla ülfet etmeye çalışacağım.” (Adivar, 2007)

Yarı yarıya boş bir konak, İstanbul konak hayatının çöküşünü temsil etmektedir. Ayrıca selamlık kısmının kiraya verilmesi, selamlık biriminin başka bir aileyi barındıracak kadar büyüklükte olduğunu göstermektedir. Konaktan gönderilecek olan cariyelerin de hayatlarını kazanabileceğinin anlatılması, harem biriminde verilen eğitimlerin bir anlamı olduğunun göstergesidir.

Romanın ana karakteri Rabia, sonradan Müslüman olup Osman adını alan piyano hocası Peregrini ile evlenmiş, Selim Paşa Konağı'nın bu duruma gelmesine oldukça üzülmüştür. Osman, Selim Paşa Konağı'nın kiralanacak selamlığında bulunan piyanoyu görmek istemesi üzerine Rabia ile Selim Paşa Konağı'na gelmiştir. Osman, Rabia'nın duyduğu üzüntü karşısında mutlu olacağını düşünerek, selamlığı kiralamak istediğini söylemiştir. Fakat Rabia bunun Selim Paşa'ya yapılan çok büyük bir saygısızlık olarak görmüş ve teklifi reddetmiştir. Yazar burada eserin bütününde ele aldığı karakterlerin doğu ve batı üzerindeki çatışmasını konağı kullanarak anlatmıştır.

Konağın bir kısmının kiraya verilmesi durumu, incelenen romanların dışında da ele alınan bir konu olmuştur. (Dere, 2014) Söz gelimi Ahmet Mithat Efendi'nin **"Jöntürk"** adlı romanında konağın harem kısmı kiraya verilmiştir. Halide Edip Adıvar'ın **"Âkile Hanım Sokağı"** romanında da maddi yetersizlikler sebebiyle selamlığın eşyalarının satılması ve buranın kiraya verilmesi durumu vardır. Bu durum büyük aile yaşantısından çekirdek aileye dönüşün yaşandığı bir eşiği temsil etmektedir. Ayrıca böyle bir kiralamanın altında yatan en büyük sebep, harem ve selamlık uygulamasının bir ihtiyaç olmaktan çıkmasıyla ortadan kalkmasıdır. Fakat bu konu, tez kapsamında ele alınmayacak olduğu için söz konusu romanlar incelenmemiştir.

"Rabia burnunu cama yapıştırdı. Osman'ın teklifini düşündü. Onu tanıdı tanıyalı bu kadar yabancı hissetmemiştii. Selim Paşa'nın hakkı vardı. Avrupalı demek maddi şeylere bağlı olmak demek... O zamanda paşanın selamlığını kiralamanın nasıl saygısızlık olacağını düşünemiyor muydu? Güya bir de memleketinde asil bir ailenin evladı imiş. Bir defa Paşa onlardan belki kira almayacak, bedava vermeye kalkacak. Sonra onlar

Paşa'nın eski debdebesine göz dikmiş, yeniden görme insanlar vaziyetine düşecekler. Rabia adeta Sinekli Bakkal kadınlarının dedikodularını işitiyor gibi: 'Rabia'ya ne oldu? Paralı kocaya varır varmaz konak, halayık sevdasına düştü. Bari bir de haremağası tutsa! Halayık onun neresine? Eli ayağı tutmuyor mu?' (Adivar, 2007)

Bu durumda haremağası, halayık gibi konağın hizmetlilerinden sorumlu görevlilerin tutulması, sadece üst seviyeli gelir grubuna sahip insanların yapabileceği bir lüks olarak görüldüğü söylenebilir. Romanda Selim Paşa Konağı'ndan farklı olarak 2 konaktan daha bahsedilmiştir. Bu konakların tasvir ve betimlemesi de roman içerisinde mevcuttur. Fakat harem ve selamlık mekânlarına dair bulgulara rastlanmadığı için o konutlar anlatılmamıştır.

3.1.9. Mahur Beste Romanında “Necip Paşa Yalısı'nın Harem Birimi”

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1944 yılında kaleme almış olduğu ilk romanı Mahur Beste, konak, köşk ve yalı hayatına dair önemli izlerin bulunduğu bir eserdir. Romanın başkahramanı olan Behçet Bey, mazi düşüncesine saplanıp kalmış bir adam olarak anlatılmış ve köşkü dolduran eşyalar ile mazi arasında oldukça sıkı bir ilişki kurmuştur. Romanın ilk bölümleri, Behçet Bey'i ve onu mazide yaşatan eşyalarını anlatmak üzeri yazılmıştır.

Arnavutköy'de bulunan Necip Paşa Yalısı ile Behçet Bey'in babası İsmail Molla'nın Yalısı birbirlerine komşu yalılar olmasına rağmen, İsmail Molla ile Necip Paşa'nın karısı Târidil Hanımefendi arasında çıkan aşk dedikoduları, bu iki komşunun arasının bozulmasına neden olmuştur. Böylelikle İsmail Molla Bey, kendi yalısında Necip Paşa yalısına gidip gelmenin ötesinde, yalı hakkında konuşulmasını bile yasaklamıştır. Bu noktada Târidil Hanımefendi'nin ve onun harem birimindeki yaşayışı hakkında az da olsa bilgi sahibi olunmuştur.

“Abdülmecid'in ölümü üzerine dışarıya çırağ edilmiş saraylılardan olan Necip Paşa'nın karısı Târidil hanımefendi, bu 1310 seneleri İstanbul'unun zevk ve moda itibarıyla en meşhur çehrelerinden biriydi. Ayrıca bizim musikiyi çok sever ve anlardı. Selamlığında kendi havasınca yaşayan Necip

Paşa'ya mukabil o da her akşam haremde seçilmiş birkaç ahababı ve seneden seneye kadrosu yenileşen cariyeleriyle erkek tecessüsünün hiç bir tarafından sızmadığı bir mahremiyet içinde yaşardı. Hem de saz ve musiki olmadığı gece hemen yoktu. Doğrusu istenirse Necip Paşa'nın evi o yıllar içinde alaturka musikinin en iyi tanındığı merkezlerden biriydi. Öyle ki soylarında pazardan alınmış kadın bulunmamasını bir gurur meselesi telakki eden bazı ikbale yeni ermiş taassuplu aileler bile daha ziya de Anadolulu ve Rumelili zengin arazi sahipleri ve orta sınıftan İstanbullular, Târıdil hanımefendinin yetiştirdiği, okutup yazdırdığı, hoca tutup musiki öğrettiği bu cariyeleri evlatlarına almağı isterler ve nasıl herhangi bir düğünde, bir bayram ziyaretinde, yahut gezintide Hanımefendinin veya bu kızların üstünde gördükleri yeni mevsim modası elbisenin baş tuvaletinin, çarçaf veya feracenin, uzun uzun bahsi yapılırsa, üç beş sene evvel satın alıp kendi gözü önünde, öz kızıymış gibi itina ederek yetiştirdiği bu cariyelerin terbiyelerinden, seslerinden ve sazdaki ustalıklarından, güzelliklerinden öylece bahsedilirdi. İzdivaca kadın gözünün ve zevkinin hâkim olduğu, kadınların biribirleri hakkında cinsi kıskançlığın dışında hüküm verebildikleri bu devirde bu konak bir nevi bedii mektep gibi kabul edilmişti. Doğrusu da bu idi. Cariyeleri Târıdil hanımefendi için bir yetiştirme ve zevk gururu idiler. Onları sever, onlarla iftihar eder ve bir kere şu veya bu şekilde evlendirdikten sonra, zaten evinde iken pek o kadar duyurmadığı mevki farkını büsbütün ortadan kaldırarak kapısını ve sofrasını, her hangi bir ahababına ve akrabasına basına açtığı gibi, ona ve bütün etrafındakilere gerçekten garip bir cümertlikle açardı. Bu suretle bu büyük ev, değişen zamanın içinde, tasfiye edilmiş zevk ve adetleriyle, artık son günlerini yaşıyan bir ırkın adeta devamı için çalışırdı.” (Tanpınar, 1979)

Târıdil Hanımefendi'nin harem dairesini nasıl bir eğitim birimine çevirdiği yukarıdaki kesitte anlatılmıştır. Bu durumda konağın günlük işleriyle ilgilenen cariyelerin, aynı zamanda sosyal ve kültürel anlamda kendilerini yetiştirdikleri harem biriminde sadece bir köle olarak görülmediği açıktır. Aynı zamanda Necip Paşa Yalısı'nda haremde ve selamlıktaki yaşantılar birbirlerine

benzememekte ve kendi içlerinde bir bütünlük teşkil etmektedir. Nitekim hemen her gece harem kısmında saz ve eğlencelerin düzenlendiği ve bu eğlencelere erkek cinsiyetine mensup hiç kimsenin olmadığı anlatılmıştır. Bu durumda iki birim arasında derin bir mahremiyet sınırının olduğu ve her birimin birbirlerine karşı korunan mekânlar olduğu söylenilebilir.

Bir gün Necip Paşa Yalısı'nın haremde siyasi içeriği bulunan bir şarkının çalınması, saray mensuplarının kulağına gitmiş ve Necip Paşa İstanbul'dan ilelebet uzaklaştırılmıştır.

“Büyükkada'da öldürülen Aziz adında bir Tıbbiyeli genç için yakılan bu türkü, Sultan Aziz'i hatırlattığından yıllardır İstanbul'da yasak edilmişti. Hatta Necip Paşa ailesinin asıl felaketi de bu yüzdendi. Bir gün Hanımefendinin cariyelerinden biri bu türküyü söylerken bir "muhibir sadık, nasılsa işitmiş," Necip Paşa hazretleri yalılarında sabah akşam Sultan Aziz için şarkı söylüyorlar, matem tutuyorlar, diye jurnal etmişti. Gerçi Sultan Aziz ölmüştü, fakat Necip Paşa da, Sultan Murat da henüz yaşıyorlardı. Ya adamcağızın aklına günün birinde kalbinde ölüye ayırdığı yere diriye geçirmek gelirse...”(Tanpınar, 1979)

Necip Paşa'nın haremde söylenen bu şarkının, saray mensuplarının kulağına gitmesi mahremiyetin ne ölçüde sağlandığının bir başka boyutudur. Her birimin kendi içinde oluşturduğu mahremiyet duvarlarının aslında bir o kadar da şeffaf olabildiğinin bir işareti olabilir.

Behçet Bey'in babası İsmail Molla Bey, konak yaşamına ve her daim konağa gelen misafirlere doymuş olan ve artık toplumdan kaçarak tek başına yaşam sürmek isteyen bir şahıstır. Devletin belli bir kademesinde yer alan İsmail Molla Bey'in bu tavır ve tutumu, saraylılar tarafından da fark edilmiş hatta ikaz edilmiştir. Tüm bu ikazlara kulak aldırmayan İsmail Molla Bey, bir gün “*Selâmlığımı o lüzumsuz misafir kalabalığından temizlemek için tam altı yıl çalıştım; rahatımı bozamam*” (Tanpınar, 1979) demesi üzerine, bunu duyan Sultan Abdülhamit, İsmail Molla'yı sürgün ederek İstanbul'dan uzaklaştırmıştır.

Bu durum, selamlıktaki misafirlerin, söz konusu dönem için ne denli önemli olduğunun bir işaretidir. Söz konusu dönemde, selamlıkta misafir kabul etmek, devlet yönetiminde olan şahıslar için yapılması elzem olan vaziyetlerdendir.

İsmail Molla ve eşi Şefika Hanımefendi'nin Mısır'a gitmesi üzerine Behçey Bey İstanbul'da kalmış, bu süre zarfında Şurayı Devlet'te aza mülazımlığına tayin edilmiştir. Onun bu gayreti sonucunda İsmail Molla eski vazifesine iade edilerek İstanbul'a geri dönmüştür. Bu esnada Behçet Bey, Sultan Abdülhamit'in arzusu ile Ata Molla'nın kızı Atiye Hanım ile evlenmiştir. Ata Molla, konağında sonu gelmez eğlencelere ve eksilmeyen misafirlere ev sahipliği yapmıştır. İktisadi açıdan sorunlar yaşamış olması, onun "zevkli ve debdebeli" yaşantısından vazgeçirmemiştir.

"Molla Bey'in ömrü her akşam selamlığında verdiği ziyafetler, parlak iftarlarla, ertesi gün en basit ihtiyaçları karşılayacak paranın düşüncesi arasında geçerdi." (Tanpınar, 1979)

"Bir zamanlar bir sürü çocuğun gürültüsüyle arı kovarı gibi uğuldayan, haftada bir iki defa ziyafetler verilen, yarı gizli bile olsa, saz ve içki âlemleri yapılan ev şimdi ıssızdı. Harem tarafında yarı yatalak bir kalfa ile iki hizmetçi kalmıştı. Bütün odaların perdeleri inik, kapıları kapalıydı. Yalnız selâmlık tarafından, Mollanın her zaman oturduğu kütüphanenin ışıkları gece geç vakte kadar yanardı. Burada efendiyle uşak, sonsuz satranç partileri yaparlardı, sonunda artık dayanamayacağını anlayan Ata Molla taşları karıştırır, Hüseyin, elinde büyük bir lamba, efendisini yatak odasına kadar götürür ve Molla Bey, içinde şahla kraliçeyi esir vermemek için saatlerce tepindiği bir uykuya kendini bırakırdı." (Tanpınar, 1979)

Tanpınar romanının, "Eski Bir Konak" başlığını taşıyan bölümünde, farklı konakları ve konağa sahip olan farklı şahısları, her biri farklı bir hikâyeye kahraman olmak üzeri anlatmıştır. Burada konak ve konağı dolduran eşyalar ile ilgili tasvirler yapılmış olsa da, harem ve selamlık okumaları üzerine değerli herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

3.1.10. Çamlıca'daki Eniştemiz Romanında “Vâmık Bey'in Köşkü”

Abdülhak Şinasi Hisar'ın 1944 yılında basılmış olan Çamlıca'daki Eniştemiz adlı romanında, halasının kocası Vâmık Bey'in Çamlıca'daki köşkü ve buradaki yaşantısı anlatılmıştır. Vâmık Bey'in köşkü eski bir görünüme sahip olmakla birlikte, mimari anlamda içinde bulunduğu dönemin ihtişamlı yapılarından birisi olduğu yazar tarafından belirtilmiştir.

“Her zaman serin gönlünü duyduğum köşkün harem kapısından girince, ötesi berisi aşınmış, hasır döşeli alçarak tavanlı alt sofası, açılmış kollara benzeyen çifte basık merdivenlerle kolayca çıkılıveren üst katı insana ilk görünüşte biraz boşluk ve yalnızlık hissi verirdi. Bu geniş odalı ve sofalı ve ilk katından itibaren yüksek tavanlı, bütün kapıları ikişer kanatlı ve billur topuzlu, duvarları nakışlı, eski zamanın saffetli bir tarzda gösterişli evlerinden biriydi. (Hisar, 1978)

“Harem kapısından girince” ifadesi ile köşkün harem ve selamlıklı bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Akabinde alçak tavanlı sofalardan sonra bir merdivenle, yüksek tavanlı sofaların bulunduğu kata çıkılmaktadır. Köşkün tasvirinden sonra anlatıcı, konak sahiplerinden ve konakta yaşayan hizmetlilerden bahsetmiştir.

“Burada Eniştemiz, halam, değişmeyen Arap naile bacı ve hep değişen hizmetçiler, değişmeyen aşçıbaşı ve hep değişen aşçı yamakları, bir bahçıvan ve bir aralık türeyen bir seyis, o zamanlarda böyle evlerdeki bol ve yavaş, mütevekkile uysal hayat ahengiyle yaşarlardı. Bütün odaları doldurulamayan ve tekmil hayatının uyanması için daha kalabalığa lüzum olan bu binadan lafazan eniştemize rağmen büyük bir sukut yayılıyor, duyuluyor gibiydi.” (Hisar, 1978)

Burada konağa hizmet eden hizmetlilerin, belli bir dereceye sahip olanlarının değişmediğinden, fakat diğerlerinin sürekli değiştiğinden bahsedilmiştir. Söz gelimi, köşkün yemek işiyle uğraşan aşçıbaşı hep aynı kalmış, fakat aşçı yamakları sürekli değişmiştir. Bununla birlikte, köşte dikkati çeken bir diğer husus mutfak bölümüdür. Mutfak, selamlık tarafında aşçıların sorumluluğunda olan bir mekân olmuş olsa da, Vâmık Bey'in yemek yapmaya çok düşkün olması

sebebiyle, köşkün hizmetlilere ait alt katı, tamamıyla gösterişli bir mutfak haline dönüştürülmüştür. Köşkte bir katın tamamıyla mutfağa ayrılması ve burada çalışan pek çok hizmetlinin bulunmasına rağmen, Vâmık Bey'in isteklerine yetişilememiş olması, onun karakterinin doyumsuzluğu ile ilgili bir durumdur.

“Fakat mutfak daha apartmanların her şeyi aynı katın seviyesinde tutarak birleştiriveren laubaliliğine girmemiş ve evin bir nevi müstemlekesine benzeyen uzak selamlıkta aşçılara terkedilmiş bir yerdi. Bundan dolayı o zamanların hanımları ve beyleri arasında yemekle doğrudan doğruya meşgul olanların sayısı pek azdı.” (Hisar, 1978)

“Deli eniştemizin Çamlıca'daki köşkünün hemen bütün alt katı ise bir nevi tel kafesi ve gösterişli kilere ve mutfağa dönmüştü.” (Hisar, 1978)

Ayrıca köşke getirilen hizmetlilerden bahsedildiğinde, İstanbul konaklarının genelinde hizmetli kadrosunun nasıl oluşturulduğu, bu kadrolara hangi isimlerin verildiği ve nasıl yetiştirildikleri anlatılmıştır.

“Bu tamimleri yazıldığı konakları harem ağaları ve cariyeler dolduruyordu. Çamlıca'daki eniştemizin ikide bir gidip geldiği Arabistan'ın nice köşesinde bucağında köle ve cariye alım satımı hala devam ediyor. Yemen iskelesine gidip gelen vapurlarla orada ucuz satın alınan Sudanlı Habeşistanlı zengin kızları ve çocukları getiriliyor. Hatta bu memnu ticaret zencileri inhisar etmeyerek esirciler tarafından çalınmış küçük çerkes kızlarının da bir nevi “höcçet”le güya kimsesizlermiş de uzaktan akrabalarının rızasıyla bir nevi satış mukavelesiyle sahip olunuyordu.” (Hisar, 1978)

“Bütün bunlar için evlatlık ahretlik besleme halayık kalfa gibi tabirler kullanılır. Bu kelimeler herkesin kolayca anladığı ve kabul ettiği manalara gelirdi. Padişah şehzade ve sultan saraylarında ancak esir olan halayıklar kalfalar hizmet ettikleri gibi orta halli evlerde ahretlikler, beslemeler bulunur, bunların bazısı “evlad-ı manevi” olur. Bazen de bunun manası nedir biliriz diyenler bulunur. Ve evladı maneviler, bazen yine pek mustemel bir tabirle evlatlık olurlar, sonra azadedilirler, çırak edilir, evlendirilir ve yine bazan da nikâh edilirdi. Hatta bazı evlerde gözde odalık hikâyeleri duyulur. Hizmetçi odalarında türeyen odaklıklar, hanımlarına

rakip kesilen halayıklar olur, bazı kalfalar bazen çocuk düşürür yahut doğururlar ve o zaman bazanda kendilerine izdivaç kapıları açılır onlar hanımlarına ortak olarak ikinci hanım olurlardı. Ve böylece nice fecaatli ortaklık hikâyeleri duyulurdu.” (Hisar, 1978)

Hizmetli kadrosunun nasıl oluştuğu anlatıldıktan sonra, romanın devamında Çamlıca’da yemek saatinde kimselerin dışarda olmadığından bahsedilmiş ve köşkün alt katında bulunan hizmetlilerin, köşkün sahiplerine yemekler götürdüğü anlatılmıştır. Ayrıca bazı köşklere mutfağın köşkten tamamen ayrı olduğu ve burada yapılan yemeklerin bahçelerin içinden geçilerek köşk sahiplerine götürüldüğü dikkati çekmektedir.

“Çamlıca’da yemek saatlerinde yolda kimseler kalmaz. Herkes yanmış lambaların etrafında toplanır ve bütün sesler susardı. Bütün yollar güya terkedilmiş bir şehrin kendi hallerine bırakılmış yollarına döner ve üstlerinde tüten sükût gönüllere sinerdi. Birçok iç kapıların önlerinde lambalar yanar köşklere ayrı binalardaki mutfaklarından bahçeler içinden alt kapılardan köşklere yemekler taşınırdı. Her şey artık uyumak için uysal hayvanlar gibi karanlığa bürünür, karanlığa gömülürdü.” (Hisar, 1978)

“Gece yemek üstleri hizmetçiler kahve fincanlarını toplayıp alt kata çekildikten sonra odada kalan bir iki beyle birkaç hanımın lakırdılarına daldıkları ve hemen gece yarısına kadar devam eden saatlerin durulmuş halini bilirdim.” (Hisar, 1978)

Vâmık Bey’in köşkünde kadın ve erkekler arasında yaşanan kaçgöç olaylarından bahsedilmiştir. Namahremlige inanan Vâmık Bey, bir erkeğe karısından başka yalnız en yakın akrabası olan kadınların görünmesi gerektiği, hatta bunlarından başının örtülü olması gerektiğini anlatmıştır. Köşk içinde veya sosyal yaşantıda sair kadınların bir erkekle görüşmesinin haram olduğundan bahsetmiştir.

“Kaçgöç az çok ayrılıklar yarattığından kadınların bir kısmı, eniştemizin evinde misafir olsalar bile yine harem odalarında kalırlar ve ev sahibinden kaçarlardı. Hele bir Muhsine Hanım vardı ki sanki hep yabancı birtakım

düşmanlar tarafından tarassut ediliyormuş gibi tetik üstünde yaşar bakışlarını herkesin üstüne korka korka kondurur, sigarasını yakar, bazen gözleri dalar ve çekmeyi bile unuturdu.” (Hisar, 1978)

Bu noktada, kadın ve erkek cinsiyetlerine ait örüntülerin köşk içerisinde mahremiyet bağlamında oldukça etkin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca romanın devamında memuriyetinden dönen ve İstanbul’daki evleri henüz kirada olan devlet görevlilerinin, kaçgöç sebebiyle otellere gitmesinin ayıp karşılanacağı, bundan ziyade kendi evlerine yerleşinceye kadar zevceleri, çocukları, hizmetçileri ve eşyaları ile yakın akrabalarının konaklarında misafir olmasının daha anlamlı olduğunu düşünmektedir.

“Böyle memuriyetinden dönüp te İstanbul’daki evleri daha kirada bulunan memurlar o devirdeki kibar İstanbul da mevcut olmayan zaten mevcut olsa da kaç göç yüzünden en orta halli bir ailenin bile gitmesi ayıp sayılacak otellere değil, fakat kendi evlerinde yerleşinceye kadar, zevceleri, çocukları, hizmetçileri ve eşyaları ile birlikte yakın akrabalarının evlerine misafir olurlardı. Bu evlerde odaları sofaları sandık odaları kilerleri yükleriyle onun bütün adamlarını eşyalarını zahirelerini almaya yetiyecek kadar geniş olurdu.” (Hisar, 1978)

Ayrıca yine cinsiyet ayrımcılığını “resmi işler kadınlara söylenmez” sözleriyle sürekli vurgulayan Vâmık Bey, kendi karısıyla sürekli sorunlar yaşamıştır. Böylelikle köşkün huzuru kalmamış, Naile bacı ölmüş, selamlıkta eskilerden sadece somurtkan bir aşçıbaşı kalmıştır. Vâmık Bey’in karısının da köşkü terk etmesiyle Vâmık Bey iyice yalnız kalmıştır.

“Yine Arabistan vilayetlerinin birinde bulundukları bir gün akşam yemeğindelerken eniştemize, Vilâyet belediye doktoru Sabri Beyden geldiği söylenilerek, bir mektup getirilmiş. Bu kağıdı gayet ciddiyetle okuyan eniştemiz, “Resmi işler kadınlara söylenmez ve böyle bir iş oldu mu, başka söz dinlenmez!” gibi bir fetvaya uyduğu hissini vermek istiyerek, pek ciddi, hattâ asık bir yüzle derhal yerinden kalkmış ve: “ Yoo! Bu haberden sonra artık hiçbir kuvvet beni vazifemden alıkoyamaz!” der gibi, yemeğini yarım bırakarak giyinip halama hiç birşey söylemeden, fakat tavırlarıyla hep “Biz

işimizi biliriz” ve “Ben onlara gösteririm” manalarını işrabetmek isteyerek böyle pek mühim bir işe koşuyormuş gibi fırlamış gitmiş. Fakat telaşından odasında âdeti veçhile, açıkta bıraktığı kağıdı bulup okuyan halam, zaten onun yüzünden sezdiği meseleyi anlamış. Bu mektup bir eğlenti âdeti imiş. Onda bilmem hangi hanende ve sazende kızların o gece için hazırlanmış oldukları ve kendisinin de hemen gelmesi beklenildiği yazılıymış.” (Hisar, 1978)

Vâmık Bey ittihatçılar yönetiminde olduğu için kendisine verilebilecek bir memuriyetten de vazgeçmiş ve böylelikle maddi sıkıntıya düşmüştür. Böylelikle hem köşk hem de Vâmık Bey perişan bir hale gelerek derinden sarsılmıştır.

3.1.11. Sevda Sokağı Komedyası Romanında “Hamdullah Bey Konağı’nın Harem Birimi”

Halide Edip Adıvar’ın, 1959 yılında Cumhuriyet gazetesinde bölümler halinde yayınladığı Sevda Sokağı Komedyası, Abdülhamit döneminden, Cumhuriyet dönemine kadar olan süreci içine almaktadır. Roman, köylü kızı olan Emine’nin, İstanbul’da görkemli bir konağa getirilmesi ve gördükleri karşısında şaşkınlığa uğrayıp hırsla kapılmasıyla “hanımefendi olma” arzusunu anlatmaktadır. Romanın ilk bölümünde, Emine’nin köyden alınarak Kilercibaşı Hamdullah Bey’in konağına getirilmesi ve buradaki konak yaşamı anlatılmıştır. İkinci bölümde ise, Emine’nin ve diğer şahısların gönül meseleleri anlatılmıştır.

Sevda Sokağı Komedya’sında baştanbaşa bir bütünlük olmayıp, her bölüm kendi içinde okunacak bir roman gibidir. Kitabın geneline bakıldığında, ikinci bölümde harem ve selamlık mekânlarında yaşayış tarzı ve betimlemeyle ilgili pek fazla veri bulunmadığı söylenebilir. Ayrıca romanın başkahramanı olan Emine’nin selamlıkta bulunan uşak ya da ağaları hiç beğenmeyişi ve sürekli diğer konak sahibelerinin beyleri ile ilgilenmesi Emine’nin selamlık ile ilişki kurmamasına ve selamlık birimini tasvir etmemesine yol açmıştır. Bu sebeplerden ötürü bu romanın daha çok ilk bölümü ele alınmış ve burada anlatılan ve tasvir edilen harem birimi olduğu için, bu romandan yalnızca harem bölümüyle ilgili çıkarımlar yapmak mümkün olabilmiştir.

Daha beşikteyken çıkan bir yangın sonucunda anne ve babasını kaybetmiş olan Emine'yi, Mehmet Çardakçı ve ailesinin sahip çıkmasıyla hikâye başlamıştır. Emine köyünde yaşamını idame ettirirken, bir gün Padişahın kilercibaşısının aşçısı olduğunu söyleyen bir zat, Teşvikiye'deki Kilercibaşı Hamdullah Bey'in konağına sağlıklı ve güzel bir besleme bulmak için köye gelmiştir. Tesadüfen Emine'yi beğenmiş ve onu, babasının da izniyle, konağa götürmüştür.

“Nihayet Nişantaşı'nda saray mensuplarının oturduğu muazzam binaların birinin önünde durdular. Soldaki büyük binaya bir bahçe duvarındaki kapıdan girdiler. İçerisi, birinci bahçe, solda harem, sağ tarafta selâmlık. Sıra ile muazzam bir ahır, mutfak ve mutfağın yanında hizmetkârlara mahsus bir daire.” (Adivar, 2011)

“Birinci bahçeye girince karşıda, büyük, yüksek bir duvar göze çarpıyordu. Haremin kapısı birinci bahçeye açılırdı. Burada birtakım adamlar dolaşıyordu. Aşçıbaşı heybelerini oradan geçen bir aşçı yamağına bırakarak kızı harem dairesinin kapısına sürükledi. Kapının iki kanadı da açıktı. İçeride büyük bir taşlık görünüyordu. Kapının eşiğinde uzun boylu, potinleri pırıl pırıl, fesinin püskülü bir yanda, harem ağası Dilâver Ağa ayakta duruyor, arkasında genç yaşta bir hayli hizmetkâr, on beşinden yirmisine kadar bir sürü besleme, merakla bakıyor.” (Adivar, 2011)

Konağın girişinin betimlenmesiyle, konağın harem ve selamlık biriminden oluştuğu ve girişlerinin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Burada konağa hizmet eden mutfak, ahır ve hizmetkârların dairesi bir arada konumlanmış ve konağın çevresi yüksek duvarlarla çevrilmiştir. Ayrıca birinci bahçenin devamında arka bahçe bulunmakta ve harem biriminin içeriden bir kapısı bu bahçeye açılmaktadır. Emine bu bahçeyi betimlerken, haremin çardak tarafında bulunan kapısından bir besleme Emine'yi içeri çekmiş ve hizmetçiler tarafında bulunan iki kurnalı bir hamamda temizlemiştir. Emine'nin anlatımıyla konak içerisinde yaşayan hizmetlilerin sayısının oldukça fazla olduğu anlaşılmıştır. Haremağası Dilâver Ağa, konağa hizmet eden beslemelerin gerek mevcut meraklarını, gerekse birbirleri arasında olan münasebetlerini düzenlemekte ve harem biriminin yönetiminde yer almaktadır.

“Hizmetçilerle beslemelerin sayısı on beşten fazlaydı. İki büyük odada yatarlardı. Ayrıca, bir de yemek odaları vardı. Buradan taşlığa inilir, karşısındaki çifte merdivenlerden yukarıki daireye gidilirdi.”

“Emine, odanın penceresinden, iki ayvazın başlarında birer tabla, harem kapısına geldiklerini gördü. Bu tablaları iki hizmetçi aldı. Biri yukarıda Hanımefendi’ye, biri de hizmetçilerin kendi yemek odalarına geliyordu.”
(Adivar, 2011)

Bu noktada, dikkat çeken husus, harem biriminde bulunan hizmetçilerin odasından aşağı taşlığa inilmesi, daha sonra hanımefendinin bulunduğu kata çıkmak için tekrar buradan yukarı çıkılması olmuştur. Hizmetçilerin odası bahçeye açılan zemin katta olmasına rağmen, taşlığa inen bir merdivenin olması, ya hizmet dairelerinin bir ara kat şeklinde konumlandığını, ya da konağın eğimli bir arazide bulunduğunu düşündürmektedir. Ayrıca hizmetliler için de düzenlenen bir yemek odasının olması ve yemeğin harem birimine dışardan getirilmesi ilginçtir. Bu durumda konağın yemek ihtiyacının, selamlık birimindeki aşçıbaşı tarafından karşılandığı söylenebilir.

Besleme başı olan Suzidil, yanına üç küçük besleme alarak yukarıda bulunan kata yemek servisi yapmaya gitmiştir. Emine, yemeklerin lezzeti ve çeşitliliği karşısında şaşkınlığa uğramış ve sofradan zar zor kalkmıştır. Yemek ve kahve faslından sonra Kâhya Kadın, Emine’nin saçını ve kıyafetini düzelterek hanımefendinin yanına götürmüştür.

“Kâhya Kadın onu peşine taktı, taşlığa indirdi, oradan da çifte merdivenlerden yukarıya doğru götürdü. Basamaklarda dar halılar vardı. Tırabzanlar, usta elinden çıkmıştı... Önce, üstüne geniş pencereler açılan bir sahanlığa, oradan da birinci katta bir geniş sofaya çıktılar. Oraya, yemek ve misafir odaları açılıyordu. O sofadan da gene çifte merdivenlerle Hanımefendi’nin ve Beyefendi’nin hususi dairelerine çıkılıyordu.” (Adivar, 2011)

Yukarıdaki kesitte, daha önce açıklanamayan, hizmetlilerin hanımefendinin olduğu kata ulaşmak için taşığa inip, tekrar yukarı çıkma güzergâhı açıklanmıştır. Hizmetlilerin dairelerinin, konağın asıl merdivenine açılan servis pencerelerinin olduğu bir ara kat şeklinde düzenlenmiş olma ihtimali yüksektir. Bu pencereler, hanımefendiye ve misafirlerine yapılan hizmetin gerçekleştirildiği servis açıklıklarıdır. Misafirlerin kabul edildiği oda, Boğaz'a bakacak şekilde düzenlenmiş, büyük bir salon olarak betimlenmiştir.

“Dört köşe kocaman bir oda, daha doğrusu bir salon. Kapıdan girince karşılarında pencerelerin önüne konmuş bir uzun minder gördüler. Beyaz örtülü, fakat rengarenk ipekli yastıklarla süslü idi. Minderin iki yanında ve karşısında kocaman koltuklar ile aralarında bazıları yaldızlı stil sandalyeler ve masalar.” (Adivar, 2011)

Konağın hanımı olan Sabiha Hanım, eski usulde terbiye görmüş ve babasından etrafına iyilik dağıtma nasihatini almıştır. Ayrıca iyi eğitim alan ve okumayı seven bir kadın olan Sabiha Hanım'ın zengin biriyle evlenmesi, en çok istediği şeylerden biri olan harem birimindeki beslemeleri eğitmek hayalini gerçekleştirmesine yardımcı olmuştur. Sabiha Hanım, harem biriminde şahsi hizmetini gören beslemeleri terbiye etmiş, onları okutmuş, musiki öğretmiş ve yirmili yaşlara gelince çeyizlerini hazırlayıp evlendirmiştir. Ayrıca harem birimine hizmet eden görevlilere, konağın sahibelerine hizmet etmelerinin yanında, sosyal ve kültürel anlamda kendilerini yetiştirebilecekleri bir ortam sağlanmıştır. Bu anlatılar, harem biriminin eğitici yönü hakkında konuşulabileceğini gösterir.

Sabiha Hanım, Emine'nin adını Numune olarak değiştirdikten sonra bu kızla meşgul olmaya karar vermiş ve onu yakından tetkik etmeye başlamıştır. Numune'nin konağa geldiği gün cumartesidir ve cumartesi günü beslemelerin hocasının geldiği ve harem birimindeki beslemelere Kur'an öğretilen bir gündür. Fakat Numune'nin okumak ya da bir şeyler öğrenmek gibi bir gayesi olmamış, aklı fikri hanımefendinin olduğu yukarıda bulunan katta kalmıştır.

Aradan uzun yıllar geçtikten sonra Emine, konak yaşamının oda hizmetçileri arasında en seçkin ve en gözdesi olmuştur. Bu durum ona Sabriye Hanım ile birlikte diğer konak ve yalılara giderek ziyaretlerini gerçekleştirme olanağı sağlamıştır. Emine sahip olduğu bu yaşantısıyla diğer konak ve yalıları yakından tanıma imkânı bulmuş ve istediği “bey”ler ile tanışma fırsatı yakalamıştır.

Abdülhamid’in tahttan indirilmesiyle eski iktidara ait bütün bireylerin konumlarında değişiklik olmuş ve dolayısıyla Hamdullah Bey Konağı da bir yıkılış sürecine girerek terk edilmiştir. Böylelikle romanın birinci bölümü, Hamdullah Bey konağının dağılmasıyla bitmiş, Emine ile Macit Bey arasındaki gönül meselelerinin anlatıldığı ikinci bölüm başlamıştır.

3.1.12. *İbrahim Efendi Konağı* Romanında “İbrahim Efendi Konağı”

Sâmiha Ayverdi’nin 20. yüzyılın ilk yarısında kaleme almış olduğu *İbrahim Efendi Konağı* adlı romanı, otobiyografik bir edebiyat ürünü olup, yazıldığı döneme ışık tutan önemli romandır. Ayverdi, söz konusu romanında zamanı, mekânı, şahısları ve olayları gözlemleyerek ve deneyimleyerek anlatmış, gerçek bir hayat tablosu ortaya çıkartmıştır. *İbrahim Efendi Konağı*’nda, daha önce ele alınan romanlardan farklı olarak, olaylardan daha çok, konak hayatı, konağın işleyişi ve İstanbul kültürü anlatılmıştır. *İbrahim Efendi Konağı*, yapısı itibariyle harem-selamlıklı bir düzene sahip olduğu için bu tez kapsamında oldukça önemli veriler sunmuştur. Gerek harem gerekse selamlık kısmının kendi içinde işleyişi, tefrişi ve yaşantısı betimlenerek ve öykülenerek anlatılmıştır. *İbrahim Efendi Konağı* romanının ilk kısmını, konağın anlatımı, tefrişatı, yaşantısı ve içinde yaşayanların takdimi oluştururken, ikinci kısmını olayların ağırlık kazandığı ve konağın çöküşünün anlatıldığı bölüm oluşturmaktadır.

Ayrıca, *İbrahim Efendi Konağı*, Berfu Serdaroğlu’nun yapmış olduğu tez kapsamında kullandığı materyaldir. Serdaroğlu tezinde çoğunlukla, İstanbul’daki konak mimarisinin kökeni olarak düşündüğü Türk Evi’ni anlatmıştır. Bu noktada, konak yaşamını ve konak mimarisini söz konusu romandan okumaya çalışmıştır. Serdaroğlu’nun tezinden farklı olarak, bu tez kapsamında *İbrahim Efendi Konağı*’ndaki harem ve selamlık bölümlerinin

anlatımı ve konağın içinde yaşayan şahıslar tarafından nasıl görüldüğü ve ne anlam ifade ettiği araştırılmıştır.

İbrahim Efendi Konağı romanında, diğer romanlar gibi belli bir olay örgüsü olmamakla birlikte daha çok konak hayatına dair tasvir ve betimlemeler ağırlıklıdır. Bu sebeple roman üzerinden okunacak harem ve selamlık mekanları romanda yazılan sıra ile anlatılmamış, ilgili kısımlar birlikte ele alınarak yeni bir düzen oluşturulmuştur. İlk olarak konağın genel bağlamda tasvirinin anlatılmasıyla çalışmaya başlanmıştır. Romanın ana karakteri olan Meclis-i Mâliye Reîsi İbrahim Efendi, II. Abdülhamid devrinin önemli simalarından birisidir ve Şehzadebaşı'nda bulunan konağında, kızları Şevkiye Hanım ve Şükriye Hanım, damatları, Sâlih Bey ve Yusuf Bey ile birlikte yaşamaktadır. İbrahim Efendi, devlet yönetiminde yer alan bir şahıs olduğu için konağı da bu mevki ve makamına uygun olacak şekilde isim almış ve düzenlenmiştir. Yazar, İbrahim Efendi Konağı'ndan yola çıkarak devlet, varlık, rütbe ve makam farkına paralel olarak konakların isimlendirildiklerini vurgulamıştır. Nitekim bu anlatım, Hasol ve Kuban'ın bahsettiği gibi, konakların Paşa Konağı, Bey Konağı, Vali Konağı gibi sosyal statüyü vurgular nitelikte isimlendirildiğinin ifadesi ile örtüşen bir anlatıma sahiptir.

“Sıkı ağızlı, sabırlı ve temkinli âşinâlar gibi yanyana, karşı karşıya uzayıp giden bu semtlerin, bu mahallelerin, bu sokakların evleri, sâhiplerinin varlık, rütbe ve makamlarına göre isim değiştirerek, konak, köşk, saray ve kasır olurdu. Vezirlerin, vezîrîâzamların, kadıaskerlerin, seraskerlerin, şeyhülislâmların ikâmetgâhı olan konaklar, eskiden hükûmet dâiresi olarak da kullanılırdı.” (Ayverdi, 2009)

“O devirlerde devletin yüksek kademeli mercilerine “kapu” denirdi. Hâlâ halkın dilinde gezen devlet kapusu sözü de o devirlerden kalma bir târih bergüzârı olarak yaşamaktadır. İşte o zamanlar bu devlet kapularından meselâ sadrâzamin, aynı zamanda bir resmi dâire vezîfesini gören konağına Bâb-ı Âsafî, Bâbîâlî denir; bir beylerbeyinin konağına Paşa Kapusu ismi verilirdi.” (Ayverdi, 2009)

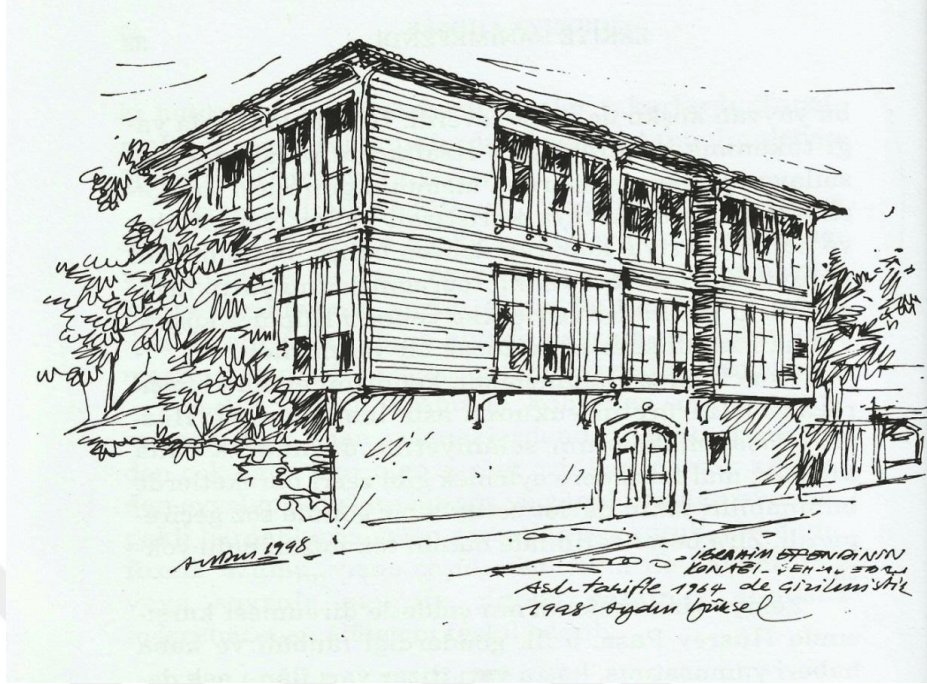
Konakların sosyal statüye göre isimlendirildiklerinin anlatılmasından sonra, İbrahim Efendi Konağı, “25 odalı, haremli selâmlıklı, devrinin içtimâî çehresini ve gelenek îcâplarını çizgisi çizgisine aksettiren” bir bina olarak tanımlanmış ve İbrahim Efendi Konağı betimlenerek anlatılmıştır.

“İşte hem keyfine, hem de mevkiinin ihtişamına uygun olarak yaptırdığı bu üç katlı yayvan binâ gerçekten de imparatorluk mâliyesinin şöhretli reisine yakışır ölçüde idi. Konağın, iki harem bir selâmlık bahçesi ve zemin katında bir dış bir de iç taşlığı, ahırları, mutfakları, kilerleri, çamaşırhâneleri vardı. Harem tarafında olan iç taşlıktan, hem büyük hem de küçük bahçeye geçilirdi. Büyük bahçe, meyve ve süs ağaçlarıyla loşlaşmış dört köşe büyük bir yerdi. Küçük bahçede ise, duvarların hizâsına kadar hamam kütükleri istif edilmişti ki gene buradan külhane bir taş merdivenle çıkılır ve hamamın yanacağı günler, uşaklar içeri desturla girerek kütükleri külhane çıkarıp ocağı ateşlerlerdi.” (Ayverdi, 2009)

“Bozdoğan Kemerî’ne arkasını vermiş olan İbrahim Paşa Konağı, harem ve selâmlık olarak iki kısma ayrılmış, İstanbul’un tipik binalarından biriydi. Alt katta iç içe mermer taşlıklar, kilerler, mutfaklar dönme dolaplar, çeşmeler; duvarlarında av, meyve, çiçek resimleriyle süslü panolar bulunan yemek salonları; orta katta her biri bir isim almış divanhaneler, sarı odalar, kırmızı odalar, sedefli odalar, piyano odaları, nakış odaları, Hereke, Hint, ve Lion ipeklileriyle döşenmiş sıra sıra iç içe salonlar vardı. (Ayverdi, 2009)

Üst kat ise her biri gravürlerde, kataloglarda görülebilen ihtişamda yatak odalarının katı idi. Ceviz ağacından yapılmış eşyanın revaçta olduğu bir devirde, oymalardan taç giydirilmiş dolaplar, karyolalar, komodlar... Tavana tutturulmuş muhteşem kornişlerden köpük köpük düşen ve yatağı üç tarafından kucaklayan tül, atlas, kadife cibinlikler... Bulut bulut dantellerle ağırlaşmış yatak takımları, yastıklar, çarşaflar, örtüler ve bir

çiçek bahçesi gibi renk renk işlenmiş yorganlar, gümüşle billurun kaynaştığı tuvalet takımları, aynalar, şamdanlar..." (Ayverdi, 2009)

Şekil 3.1. İbrahim Efendi Konağı (Ayverdi, 2012)

Kesitten anlaşılacağı üzere, harem ve selamlıklı iki kısma ayrılmış İbrahim Efendi Konağı'nın iki harem, bir selamlık olmak üzere üç bahçesi olduğu ve bu bahçelerden sonra, bir dış bir de iç taşlık olmak üzere iki taşlığının olduğu anlatılmıştır. Harem tarafında bulunan iç taşlıktan hem büyük ve küçük bahçeye hem de mermer döşeli selamlık taşlığına geçiş vardır. Bu durumda taşlığın, konağa gelenleri, bahçeden konağın içine doğru götüren bir uzantı olduğu söylenebilir. Bitişik bir harem-selamlık düzenlemesine sahip olan İbrahim Efendi Konağı, zemin kata ilave iki katlı bir konak olarak tahayyül edilmiştir. Bu konak, 25 odasıyla Eldem'in oda sayısına göre büyük ya da küçük olarak ayırdığı gruplardan, büyük konak grubuna dâhil edilebilir. Ayrıca fırını, hamamı ve ahırının olması büyük bir konak kompleksi olduğunu destekler niteliktedir.

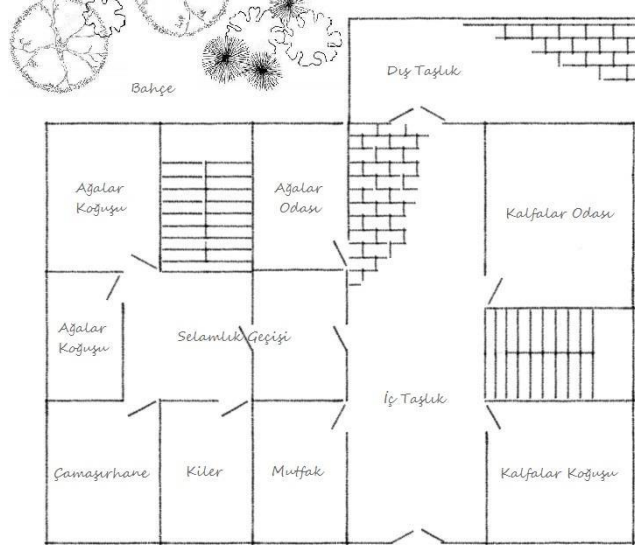
İbrahim Efendi Konağı'nın kiler, mutfak ve odalarının bulunduğu alt katı, konağın günlük rutin işlerinden sorumlu hizmetlilerin yaşadığı alan olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama Sakaoğlu'nun bahsetmiş olduğu, Osmanlı İstanbul'unun büyük konaklarında görülen kat düzenlemeleri ile paraleldir. Sakaoğlu, konakların alt katında, harem-selamlık taşlığı ya da sofası etrafında, ağalar, uşaklar veya kalfalar olarak hizmet eden hizmetlilere mahsus dairelerin

bulunduğundan bahseder. (Sakaoğlu, 1994) İbrahim Efendi Konağı'nın orta katı ise, konağın hanımefendileri ve beyefendilerine ayrılmış, misafir kabul salonları ile çevrelenmiştir. Üst kat ise konak sahiplerine mahsus kişilerin hususi dairelerine ve yatak odalarına ayrılmış kat olarak tanımlanmıştır. Ayverdi'nin de söylediği gibi bu kat düzenlemeleri, İstanbul'un tipik binaları olarak yerini almıştır.

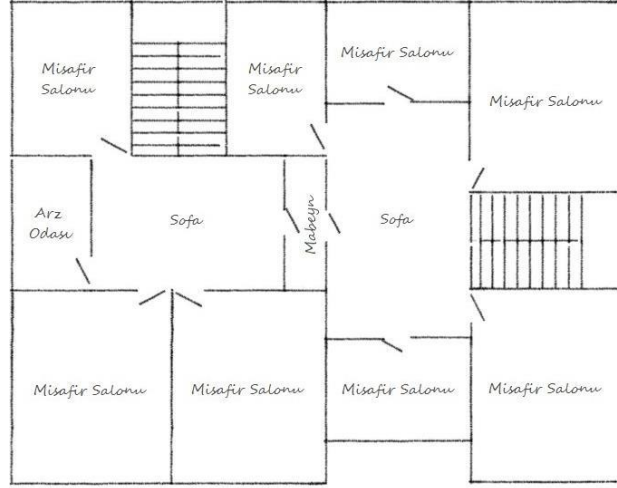
“Konağın birinci katında iki mâbeyn kapısı ile ayrılan harem ve selâmlığın on bir misâfir salonu mevcuttu. Üst kata gelince, tamâmen yatak odalarıyla sandık odalarına ayrılmış olan bu kata, ev halkından başka kimse çıkmazdı. Hele sandık odalarına girmek evin yasakları arasındaydı.” (Ayverdi, 2009)

“(…) Her birine merdivenle çıkılan yatak ambarları ve her birinin içinde imparatorluğun dört köşesinden gelmiş bu müzelik eşyâlarla dolu sandıklar ve bu sandıkların içindeki top top kumaşlar, canfesler, dîbâlar, ipek seccâdeler, gümüş takımları, Saksonyalar, Çin mâmülleri, asırlık işlemler, çevreler, yağlıklar, halılar, kilimler ve bin yıllık bir medeniyetten süzülüp gelmiş bir târih tortusu, incelmış bir mîras vardı ki elbette rastgele herkesin gözü önüne serilemezdi.” (Ayverdi, 2009)

İbrahim Efendi Konağı'na dair yapılan tasvirlerden sonra, Serdaroğlu'nun Sedat Hakkı Eldem'in 19. yüzyıl evlerine ait plan tipolojileri göz önüne alarak, mimari okumalar çerçevesinde hazırladığı İbrahim Efendi Konağı'na dair zemin kat ve birinci kat krokileri, konaktaki işleyişi anlamak adına önemlidir.

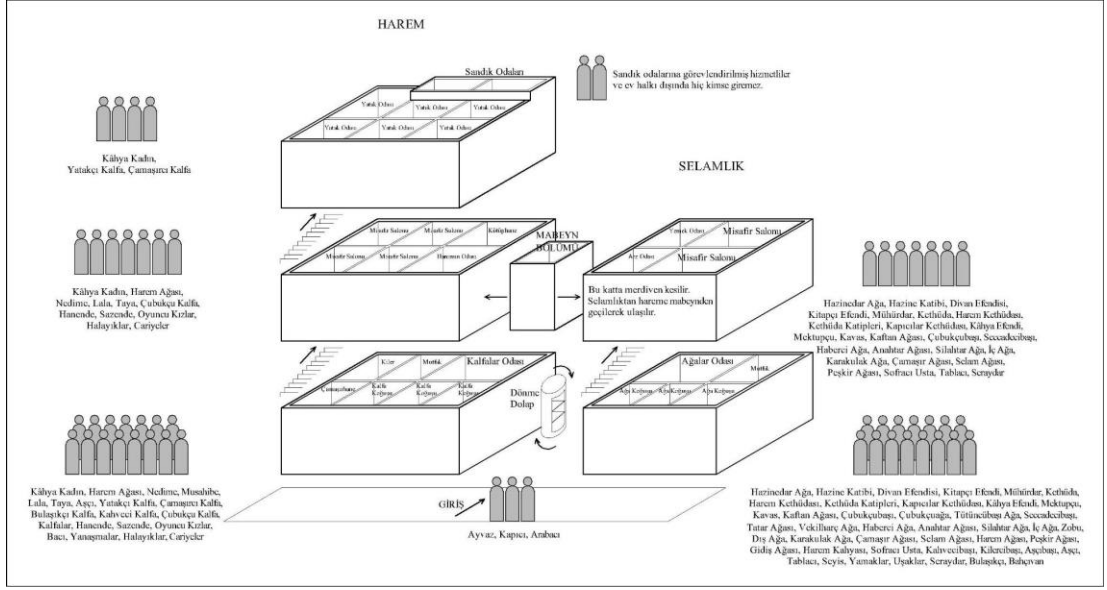

Şekil 3.2. İbrahim Efendi Konağının Mimari Okumalarla Yapılan Tahmini Zemin Katı (Serdaroğlu, 2016)

Şekil 3.3. İbrahim Efendi Konağının Mimari Okumalarla Yapılan Tahmini Birinci Katı (Serdaroğlu, 2016)

İbrahim Efendi Konağı'nın tasvirlere ve krokilere dayalı anlatımından sonra konağın hem harem birimi hem de selamlık biriminin anlatılmasından önce romanda anlatılan İbrahim Efendi Konağı'nın idari teşkilatının anlaşılması, konağın birimlerini ve birimleri arasındaki ilişkiyi anlamak adına önemlidir.

Şekil 3.4. Konakların Hiyerarşik Teşkilat ve Teşrifatını Gösteren Şema (Serdaroğlu, 2016)

“Silâhtar ağasının başlıca vazifesi selâm ağasıyla berâber vezirin yanında bulunmaktı. Harem kethüdasının vazifesi ise, hemen de saraydaki dârüssade ağasının (Dârüssaâde ağası: Osmanlı Sarayı’nın Harem ve Enderun kısmına bakmakla görevli olan ve rütbesi sadrâzam ve şeyhülislâmdan sonra gelen, diğer bütün ağaların âmiri durumundaki siyah hadım ağası, kızlar ağası vazifesine muâdildi. (...)Kethüdâ efendi, konağın idâre âmiri demekti. Divan efendisi, vezirin huzurunda kurulacak meclislerin tertip ve tanzimi işi ile meşgul olur; mektupçu evrak okur cevap yazar, muhâbere işlerini idâre ederdi. (...)Mesela konağın dolup boşalan ziyaretçilerine selâm ağası ile kapıcılar kethüdâsı teşrifatçılık vezîfesini görürlerdi. Hazînedar, hem paşanın servetini muhâfaza eder, hem de hazinenin gelir ve giderlerini defter ederdi. Mühürdar ise, vezirin mührünü muhâfaza eden ve gene onun emriyle kullanabilen adamdı. Divitdar, yazı yazarken vezirin hokkasını tutarak hizmetinde bulunur, kalem ve kâğıtlarının tertibiyle meşgul olurdu.(...) İç oğlanlarıyla çavuşlar ve çamaşır ağası, paşanın husûsî hizmetlerini görür, giyinip soyunmasına yardım ederdi. Bu gedikli iç ağaların da her birinin dört beş yardımcısı vardı ki bunlara “zobu” denir, uşak ve seyisleriyle berâber koğuşların mevcudu yüz kişiyi bulurdu. (...)Amma bir vezir dairesinin vazifeler kadrosu, bütün bu sayıp sıralananlardan ibâret değildi ki... anahtarağası, vekilkharç, sancaktar, tuğcubaşı, tütüncübaşı, sofracıbaşı, mîrâhur,

seccâdecibaşı, peşkirağası, kahvecibaşı gibi, her birinin dörder beşer yamağı olan ağalardan başka, mehter takımı, kavaslar, seyisler, meş'âleciler, ahçılar, bahçıvanlar ve yamakları da kapu halkı arasındaydı. (...)Vezir konağının harem halkına gelince, kalabalık bir âile efradından başka, imparatorluğun her bir köşesinden seçilip getirilmiş siyah beyaz yüzlerce hizmet câriyesi; hânende, sâzende ve oyuncu kızlardan başka, kâhya kadınlar, tayalar, bacılar, yanaşmalar ve haremağaları ile konağın vahdeti ve âhenkli kalabalığı, âdeta bir tek vücut, bir nabız gibi müşterek ve yekpâre hayâtını yaşırdı. (...)Fakat geçmiş asırlarda birkaç bin mevcudu nihâyet birkaç yüze füşen bu konaklar, gitgide kırk elli nüfusa inerek artık yirminci yüzyılın başını bu küçülmüş ve daralmış kadro ile idrak etmiş bulunuyordu. (Ayverdi, 2009)

İbrahim Efendi Konağı'nın idari teşkilatı anlatıldıktan sonra konağın hem harem birimi, hem de selamlık birimi özel olarak anlatılmıştır. Burada, konak merkez alındığı için hem binanın tasviri, hem de konak hayatı ortaya çıkarılmıştır. İlk olarak İbrahim Efendi Konağı'nın harem biriminden ve burayı kullanan şahıslardan bahsedilmiştir. Konağın hanımefendi ve beyefendisinin dışında, konağın rutin işlerinden sorumlu cariye ve kalfalar da konak hayatının bir parçasını oluşturmuşlardır. Harem birimindeki cariye ve kalfaların, konak ve konak sahipleri için ne anlama geldiği anlatılmıştır.

“Esâsen cemiyette, kânunun bir ticâret bir alım satım mevzuu kabul ettiği câriye ve köle, örf ve âdetler muvâcehesinde, hakları ve hürriyetleri içtimâî teâmüllerin garantisi altına alınmış bir sınıftı. Kölesinin veya cariyesinin hakkına, şeref ve haysiyetine el uzatan, bed muâmele eden bir efendi, cemiyet içinde mevkiini sarsmış ve amme vicdanının nefretini üstüne çekmiş olurdu. İsteddiği kadar varlıklı, istediği kadar varlıklı, istediği kadar dirlikli olsun, artık etrâfında îtibar görmesi beklenemezdi. Onun için de alıcısı, satıcısı, pazarı ve piyasası olan kölelik müessesesi, Müslüman-Türk gelenekleri içinde sadâkatin, vefanın, dürüstlüğün temsilcisi olan şerefli bir mevkie sâhipti.” (Ayverdi, 2009)

Görüldüğü üzere, harem biriminde yaşayan her bir cariyenin hakkı ve hürriyeti konak sahibi tarafından garanti altına alınmıştır. Harem biriminde cariyeler, sadece konağın günlük rutin işleriyle ilgilenmemiş, aynı zamanda burada kendi yaşamlarını idame ettirmek ve hayata karşı hazırlanabilmek amacıyla eğitimler almışlardır. Ayverdi, kalfa ve cariyeleri, “kalfaların odası” adlı bölümde daha yakından anlatmış ve hizmetlilerin konak içindeki sorumluluklarından bahsetmiştir. Kalfaların odası, adeta konağın günlük hayatının gerektirdiği işlerin yapıldığı mekândır.

“Pencereleri harem bahçesine bakan kalfaların odası, adeta günlük hayatın hazırlanıp düzenlendiği bir laboratuvarı. İnce kilerin, erzak kilerinin eksikleri, artıkları; çamaşır, ütü, kola, temizlik, yorgan kaplama; mevsime göre reçel, turşu, salamura işleri; eşyaların tamiri; eskiyen ve kırılanların yerine yenilerinin konulması; hanımların oda ihtiyaçları, ahçıların, uşakların, seyislerin, yamakların, ayvazın, haremağalarının elbiseleri, çamaşırları; kışa girerken yaza çıkarken elden geçecek kürk sandıklarının, sepet sandıkların, ambarların, dolapların konsolların tertiplenme işleri, şiltelerin yastıkların attırılması hep o odada konuşularak yoluna konur, karara bağlanırdı.” (Ayverdi, 2009)

“Kalfaların odası, evin alt kat sakinlerinin de bir eşit içtima mahallî idi. İşini bitiren herkes bir boy oraya uğrar dinlenir, eğlenir, konuşur, şakalaşır ve gene vazîfesi başına dönerdi. Bu oda, aynı zamanda evin kahve ocağı mahiyetindeydi. Yerli dolapların içinde, akraba ve aile dostlarından her birinin şahıslarına mahsus fincanları, bardakları bu dolaplarda sıra sıra dururdu.” (Ayverdi, 2009)

Kalfa ve cariyelerin, konağın hanımefendi ve beyefendilerinden bağımsız olarak yaşadıkları, yiyip içtikleri, eğlendikleri ve misafir ağırladıkları söylenebilir. Bu noktada, konağın harem biriminde bulunan hizmetli kadrosunun ayrı bir hayatı olduğu söz konusu romandan anlaşılmaktadır.

“Böylece yukarı ki kat, bir süzölmüş, bir elenmiş sınıfın zevkine, şevkine, görgüsüne ve bilgisine sahne olurken, aşağı kat da, evin kalfalarının, misâfir gelen kalfaları garkettiği aşırı ikram ile başka âlem yaşırdı. Öyle ki genç câriyeler, gündüz işledikleri kasnakları, dantelleri bir yana koyup, çerkez mızıkası, ud, kânun çalar, şarkı söyler, oyun oynar, yer içer ve hanımlardan aşağı kalmayan bir keyif havası içinde geceyi doldururlardı.”
(Ayverdi, 2009)

Yukarıda belirtilen kesitte, konağın harem birimindeki hizmetliler kadrosunun gündelik yaşam pratiklerini izlemek mümkündür. Söz gelimi cariye ve kalfalar, gündüz vakti konağın sosyal ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, zamanlarını terzi ve nakış işleri ile uğraşarak geçirirken, gece vakti ise, çerkez mızıkası, ud, ve kanunlar eşliğinde şarkı söyleyip, oyun oynayarak keyif havası içinde geçirmişlerdir. Kalfaların odasında, haftanın belirli günlerinde gelen nakış ustalarının nezaretinde işlemeler yapmışlardır. Kalfa odaları, günün belli zaman dilimlerinde dinlenme ihtiyaçlarının karşılandığı odalar olarak da işlev görmüştür. Ayrıca harem biriminde bulunan kalfa odalarının bir diğer önemli özelliği, konağa gelen ziyaretçilerin karşılanıp, ağırlandıkları yer olmasıdır. Konak kültürünün bir geleneği olarak gelen misafirlere özgü, özel fincanlar bulunmaktadır. Konak işleri için gerekli eğitimi alan hizmetlilerin görevleri arasında, fincanları karıştırmadan gelen misafire ikram etmesi bulunmaktadır.

Kalfa ve cariyeler anlatıldıktan sonra İbrahim Efendi Konağı'nın harem biriminin gerçek hâkimi olan hanımefendiler ve onların günlük yaşamları anlatılmıştır. Harem biriminin, konağın hem hanımefendisi hem de beyefendisi açısından nasıl görüldüğü romandan okunmaktadır. Harem birimi, kadınlar için vazife, görev ve eğlencenin vuku bulduğu yer olarak tanımlanırken, erkekler için ise işinden arta kalan zamanlarını geçirdikleri bir yer olarak tanımlanmıştır.

“Esâsen o zamanlarda ev, kadın için vazife, mesuliyet ve zevklerinin hemen tamâmına sahne olan yarı mukaddes bir makam olduğu kadar, erkek için de işinden arta kalan zamânını doldurması için teâmül olan mahrem bir sığınak hükmünde idi.” (Ayverdi, 2009)

Harem biriminin hanımefendilerinin günlük yaşantısı, yapılan eğlencelerin dışında hizmetlilerin yaşantısından farklıdır. Hanımefendiler, konağın rutin günlük işleriyle uğraşmamışlar sadece zevk ve safa işleriyle ilgilenmişlerdir. Konakların harem biriminde sık sık yapılan ziyaretler, sohbetler, fasıllar ve eğlenceler günlük hayatı oluşturmaktadır. Öncelikli olarak konaklarda düzenlenen eğlenceler, harem biriminde yapılan en önemli ritüellerden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin şiire ve musikiye önem vermiş olmasının bir yansıması olarak, harem dairesinde misafirlerle beraber yapılan eğlencelere, İbrahim Efendi Konağı'nda oldukça sık yer verilmiştir. Fakat İbrahim Efendi'nin harem biriminde düzenlenen bu eğlencelerden, zevk ve safa işlerinden sıkıldığı ve harem biriminin söz konusu eğlencelerini yadırgadığı bir örnekle anlatılmıştır. Konağa ziyarete gelen ve kalfa odalarında sarma ustası olarak zikredilen Zaruhi isimli bir Ermeni şahıstan bahsedilmiştir. Daima fakirliğinden dert yanan Zaruhi için konaktakiler çeşitli yardımlarda bulunup geçimini eksiksiz bir şekilde karşılamaya çalışmıştır. Bir zaman sonra, Osmanlı Bankası baskını meydana gelmiş ve baskında yer alanlar arasında, Zaruhi'nin oğlunun olduğu öğrenilmiştir. Konağın mensupları Zaruhi'nin utançtan ya da hastalıktan gelemediğini düşünmüş olsalar da Zaruhi'nin konaktan topladığı paraları oğlu vasıtasıyla baskın için harcamış ve memleket aleyhinde kullanmış olduğu ortaya çıkmıştır. Konak içerisinde gerçekleşen bu politik durum hem harem biriminde hem de selamlık biriminde konuşulmuştur. Fakat İbrahim Efendi, söz konusu olayın hem harem biriminde, hem de selamlık biriminde konuşulmasının uygun olmadığından bahsetmiştir. Ayrıca romanın devamında bu olaya içten içe üzülen İbrahim Efendi'nin, harem biriminde konuşup dertleşeceği birisinin olmamasından duyduğu üzüntü dile getirilmiştir.

“Esâsen haremde, bu türlü ciddî ve bilhassa siyâsî hâdiseleri birer tarafından karşılıklı tutuşup elleşeceği kimse de yoktu. Kadın kısmını önüne alıp esaslı meselelerin muhâtabı kılmak onu şımartmak ve haddini bilmez etmek demektir. Bu, konağın idâresi, kızlarının ve odalıklarının giyim, mücevher, gezmek eğlenmek yollu talepleri değildi ki kulak kabartıp sözlerini dikkate alsınlardı.” (Ayverdi, 2009)

İbrahim Efendi'nin zihninde bunlar dolaşırken daha fazla düşünmek istememiş ve gamını dağıtmak üzere mabeyn kapısından hareme geçerek odasına çekilmiştir. Bu durumda kadın erkek cinsiyet örüntülerine ilişkin bir değer ayrımcılığından bahsedilebilir. İbrahim Efendi, harem birimine mensup kadınların devlet işleriyle ilgili konuşabilecek durumlarının olmadığından dert yanmıştır. Söz konusu perspektifte, kadınların devlet işlerinden yalıtılmış bir şekilde gündelik hayatla ilgilendiği söylenebilir. Bu da kadınların kollektif bellekteki yerlerini doğrular nitelikte olup, harem biriminin bu algıyı güçlendiren bir mekân olarak işlev gördüğünü destekler. Romanda cinsiyetler arası değer ayrımcılığının bir diğer örneği harem biriminde de bulunan ve hadım edilmiş bir ağa olan Yaver Ağa'nın gözünden anlatılmıştır.

“Bu odanın daha doğrusu bu konağın en ele avuca sığmaz sîmâsı ise, şüphe yok ki harem ağalarından Yâver Ağa idi. Hareme de selâmlığa olduğu kadar destursuz girip çıkar, uşaklarla hoş beş ederken, kalkar içeri gidip kalfalarla şakalaşır; kızların dizleri dibinde otururdu. Yâver canlı ve neşeli adamdı. Fakat bâzı bâzı kimselere, hatta kendi gibi bir harem ağası olan Beşir'e dahi açmadığı, hiçbir kapı yoldaşıyla paylaşmadığı bir derdi olmalıydı ki, durulur, düşünür, gamlanır, amma tatlı mizâcı gene de imdadına yetişerek çabuk açılırdı. Kiminle dertleşebilir, hâlini kime anlatabilirdi ki, bu koskoca çatı altında kendisiyle hem dert olan yalnız bir kişi vardı. O da, kuyuya düşer gibi, kendi içine kapanmış orada sıkışıp kalmış bir dertliydi. Halbuki Yâver neş'eliydi. Fakat kadınla kadın olmak ister olamaz; erkekle erkek olayım der, gene olamazdı. Daha küçücük bir çocukken, yurdundan yuvasından çalıp dilsiz dudaksız bir eşya gibi sata savura, tundan tuna, gurbetten gurbete ata tuta sürükleyen bir el, nihâyet tabiatına da müdâhale edip ona, erkek yaratılmış olma hakkını da çok görmüş ve elinden bunu da çekip almıştı. Başındaki kırmızı fese, sırtındaki setre pantolona rağmen, şu konağın içinde bir söğüt dalı gibi dolaşan sıkıntılı ve nârin yapısına, harem halkı tarafından da, selâmlık halkı tarafından da erkek gözüyle bakılmazdı. Ağalar, kalfalarla dönme dolapların ya da kapıların aşılmaz mânileri arkasından konuşurken o, elini kolunu sallaya sallaya genç câriyelerin mahremiyetleri arasına

karışabilirdi. Amma bu imtiyaz cinsiyetine hakaretten başka bir şey değildi. Keşke o da diğer kapı yoldaşları gibi harem ehlini, kale bedenleri gibi fethedilmez müşküllerin arkasından gözlemeye ya da hayal etmeye çalışsa, onlarla kendi arasında dağlar dereler olsa da, saçından sakalından, sesinden soluğundan taşan mahrumiyeti ile, kadının da erkeğinde gözünde bu türlü küçük düşmeseydi.” (Ayverdi, 2009)

Konağın harem ve selamlık biriminde ortaya çıkan ikili ayrımın ne boyutta olduğu görülmektedir. Harem birimine aralarına kan bağı olmaksızın erkek cinsiyeti olarak girebilmenin imkansızlığı Yaver Ağa üzerinden gözler önüne serilmiştir. Harem biriminin günlük işlerinin yapılması amacıyla hareme giren yabancı bir erkek cinsiyetin, bu sorumluluğunu gerçekleştirebilmek için hadım edilmesi gerektiği, harem ve selamlık arasındaki mahremiyet sınırının ne kadar keskin olduğunun bir göstergesidir.

İbrahim Efendi Konağı'nın harem birimi tasvir edilip, gündelik yaşam pratikleri ile ilgili çıkarımlar yapıldıktan sonra, konağın selamlık birimiyle ilgili bölümü anlatılmıştır. Konağın selamlık birimi, yaşam tarzı ve sosyal hayat bağlamında düşünüldüğünde harem biriminden farklı olsa da mekânsal organizasyon bağlamında, bu iki birimi ayıran önemli farklılıklar bulunmamıştır. İbrahim Efendi Konağı'nın selamlık biriminde bulunan odaların, konağın harem biriminde görülen odalarla benzerlik taşıdığı dikkati çekmektedir. Bu sebeple selamlık birimi, mekânsal bağlamda harem biriminin bir izdüşümü olarak düşünülebilir. Söz gelimi, İbrahim Efendi Konağı'nın harem biriminde bulunan kalfa ve cariyelerin odası, selamlık biriminde uşak ve ağaların odası olarak konumlanmıştır. İbrahim Efendi Konağının birinci katında da durum pek farklı değildir. Selamlık biriminin birinci katı, tıpkı harem biriminde olduğu gibi misafir kabul salonlarıyla çevrili bir sofa etrafında düzenlenmiştir. Fakat romandan anlaşılabileceği üzere konağın hanımefendi ve beyefendilerinin hususi odaları için harem biriminin ikinci katı ayrılmıştır. Dolayısıyla selamlık biriminin misafir kabul salonlarının olduğu kattan sonra bir üst kata çıkmak için geçiş bulunmamaktadır.

İbrahim Efendi Konağı'nın selamlık biriminin anlatılmasına ilk olarak, selamlık biriminin girişinin betimlenmesi ve selamlığın günlük işlerinden sorumlu ağa ve uşakların odalarının tasviri ile başlanmıştır. Daha sonra, erkeğin ev hayatının büyük bir kısmını içinde geçirdiği selamlık dairesi anlatılmıştır. İbrahim Efendi'nin selamlık dairesinde dış ağasının, gidiş ağasının, haremağalarının, seyislerin, uşakların, aşçıların, bahçıvanların, yamakların ve mahalle bekçilerinin bulunmasıyla birlikte, daimî bir sirkülasyona sahip olduğuna değinilmiş ve selamlık biriminin konağın dörtte birini kapsadığı anlatılmıştır.

“Harem gibi buraya da büyük taşlığa açılan cümle kapısından girilir ve binek taşı ile ayrılmış bir küçük mermer taşlıktan geçirilip, uşak odasıyla koğuşların arasına düşen geniş merdivenden selâmlık dairesine çıkılırdı.”
(Ayverdi, 2009)

Genellikle İbrahim Efendi Konağı'nın dışarı işlerinde görev alan ağalar, sorumluluklarını yerine getirip selamlığın alt katında bulunan ağalar odasında toplanmış ve burada sohbet etmişlerdir. Bu sohbetlere, ağaların aynı mahalle içindeki arkadaşları ve meslektaşları da davet edilmiş ve böylelikle burası konağın en yoğun ve en hareketli birimi olmuştur. Konağın beyefendilerinden bağımsız olarak ağa ve uşakların da hizmetliler katında misafir kabul edebildikleri, romandan okunmaktadır.

“İbrahim Efendi'nin konağında kalfaların odası nasıl bir aş kazanı gibi kaynar durur ve belirli bir sınıfa uğraklık ederse, ağaların odası da gene mahalle yaranının dolup boşaldığı bir yer sayılırdı. Konağın ağaları, işleri imkân verdikçe bu geniş odada toplanır, dinlenir, eğlenir ve misafirlerini kabul ederlerdi. Efendi'nin maliyede bulunduğu saatler, uşakların en fazla dinlenip yarenlik ettikleri zamanlardı. Mutfağın yanındaki büyük koğuştta yemeklerini yedikten sonra odalarına geçerler, mangaldan eksilmeyen cezvelerin biri boşalırken öteki ateşe sürülür ve tiryaki isi kulpsuz fincanlarla gelene gidene kahve ikram edilirdi.” (Ayverdi, 2009)

“Selâmlıkta nasıl paşanın sofrası varsa ağa efendinin, ahçıbaşının da sofrası varsa ağa efendinin, ahçıbaşının da sofraları vardı. Haremde de gene bu buydu. Uşaklar ve kalfalar istedikleri kimseleri sofralarına dâvet eder ve ağırlarlardı. Postacı, bekçi, çöpçü, ve sayısı hesâbı olmayan hemşehriler, hep ağa sofrasının gedikli müdâvimleri idi.” (Ayverdi, 2009)

İbrahim Efendi Konağı'nın selamlık biriminin gerçek hâkimi, konağın beyefendisi olan İbrahim Efendi'dir. Konağın selamlık biriminde sık sık yapılan fasıllar ve sazlar, oynanan oyunlar, ziyarete gelen misafirler ve onlarla kurulan selamlık meclisleri, selamlık biriminin günlük hayatını oluşturmıştır. Romanda İbrahim Efendi'nin damatlarının selamlık biriminde kendilerine mahsus misafir kabul ettikleri ve böylelikle birbirlerine karşı bir rekabet ortamı yarattıkları anlatılmıştır. Dolayısıyla bu durum, selamlık biriminde mevki ve rütbeye bağlı olarak kademeli bir ilişkinin var olduğuna işaret eder.

“Selâmlıkta, hareme nazaran ince iş daha hafif idiye de, ayak işi bitip tükenir gibi değildi. Zîra, Efendi'den başka iki de dâmat bey vardı ki, onların da kendi misâfirleri, kendi ağaları tarafından başka başka odalarda ağırlanır, böylece de dâire hiç boş kalmazdı. Aynı zamanda selâmlık, iki dâmat arasındaki gizli rekâbet ve nüfuz bölgesine ayrılmış bir savaş meydanı gibiydi.” (Ayverdi, 2009)

Romanın devamında İbrahim Efendi'nin kızı Şükriye Hanım ile evli olan Yusuf Bey'in, bu evliliğe katlanamaması üzerine, kendisini selamlık biriminde yapılan eğlence, saz ve içki alemleriyle teselli ettiğinden bahsetmiştir. Nitekim Yusuf Bey'in yaşadığı psikolojik sarsıntı dolayısı ile selamlık biriminde yapılan saz ve eğlenceler özel olarak anlatılmıştır.

“Bu kararla Yusuf Bey alkole sarıldı ve böylece de selâmlıkta, geç vakitlere kadar çalış söyleyen, içip eğlenen bir kalabalık teşekkül ediverdi.” (Ayverdi, 2009)

“Selâmlık âlemleri de hani, dostun düşmanın türlü gıpta, hayranlık ve hasedine hedef teşkil edecek bir âhenge sahne olmaktaydı. Devrin belli başlı

mûsikî erbâbı için İbrâhim Efendi'nin konağı artık gözlerin ve gönüllerin âlaka ve tecessüs mihrâkı demekti. Şimdi, selâmlık, Udî Cemil'ler, Kânûnî Andon, Kemanî Tatyos, Hânende Viçen ve Karakaş gibi sanatkârları toplayıp, güzel sesin, güzel sözün, nükte ve neş'enin coşup taşıdığı bir dünya idi. Bu meclisler gerçekten de Yusuf Bey'e, konağın duygusuz, yabancı ve soğuk kalabalığından ve bilhassa karısının yavan, sâde suya ve sıkıcı yakınlığından kaçıp sığınacak bir melce, bir latif dünya olmuştu". (Ayverdi, 2009)

İbrahim Efendi Konağı'nın selamlığındaki eğlence ve sohbetlerle birlikte, söz konusu mekânın, yeri ve zamanı uygun olduğu takdirde ibadet mekânı olarak da kullanılabildiğinden bahsedilmiştir. Selamlık biriminin, teravih namazı kılınması gibi farklı işlevlerin de gerçekleştiği bir birim olabileceği görülmüştür.

"İbrahim Efendi'nin konağı da gelenek îcâbı bu teâmüle uygun hareket ederek, selâmlığın büyük salonunu terâvih namazına tahsis ederdi. Hareme geçen mâbeyn kapılarının önüne birer paravana konur ve her iki salona da sırma, kasnak, anavata, dival işlemeli, ipek arakiye ve yazma seccâdeler serilirdi. Her iki rekâtta salavat getiren güzel sesli müezzinler ve ilâhîcilerin de iştirakiyle sâbadan bestenigârdan hicaz ve acemaşirandan ilâhiler okunur, mâğfiret ayının bu toplu ibâdeti ile yürekler yumuşar, bir hafiflik, bir huzur ufkuna doğru kayan gönüller, iyilik kabulüne ve güzellik zahûruna elverişli bir zemin hâline gelirdi." (Ayverdi, 2009)

Konağın selamlık biriminde gerçekleşen gündelik yaşamın anlatımından sonra, konak hayatı için oldukça önemli olan ve hem harem birimi hem de selamlık birimi için vazgeçilmez bir günlük ritüel olan misafirlerin kabul edilmesi anlatılmıştır. Konağa gelen misafirlerin, daha konağın giriş kapısından itibaren karşılandığı ve buradan ilgili bölümlere götürüldüğünün anlatılması önemlidir.

"Bilhassa kış mevsiminde misâfirliklerin harâretli zamanları gecelerdi. Selâmlıkta saz ve eğlence âlemleri ola dursun, hanımlar da, "nöbet"

dedikleri gece ziyâretlerini asla ihmal etmez, sıra ile hemen her gece bir başka yerde toplanılırdı.” (Ayverdi, 2009)

“Nöbet kimin konağında ise, gündüzden telâş başlar, şerbetler ezilir, bozalar ısmarlanır, yemiş tepsileri hazırlanırdı. Vakit gelince de, üç dört mumlu pirinç fenerleri çeken ağaların arkasında hanımlar ve onların arkasında kalfalar olduğu halde misâfir kâfileleri gelmeye başlardı. İstanbul terbiyesinin, İstanbul nezâketinin, İstanbul hanımefendiliğinin ve İstanbul şivesinin harman olduğu bu kadın meclisleri kadar zengin ve cömert bir meşher daha tasavvur olunamazdı.” (Ayverdi, 2009)

“Konağa gelen hemen hiçbir ziyaretçiye, kapının pirinç halkasını çalmaya fırsat olmazdı. Zira fermeneli şalvarı, sırmalı saltası, gene sımalı takkesi ve şal uşağı ile bi heykel azameti içinde kapı önünde bekleyen ayvaz, ya geleni görür, ya araba veya ayak sesini duyarak derhal kapıyı açar ve gelenlere buyur ederdi. Misâfir kadınsa da erkekse de vazifesi hürmetle karşılamaktan öte geçmez, derhal işi devralan bir haremağası, gelen hanımların veya beylerin kollarına girerek arabadan indirir, kadınsa harem kapısına götürüp kalfalara teslim eder; erkekse selâmlığa çıkararak birbirinden terbiyeli ağalara bırakırdı.” (Ayverdi, 2009)

Ayrıca, konağa gelen her misafirin İbrahim Efendi'yi görmesinin zorluğundan da bahsedilmiştir. İbrahim Efendi selamlık biriminde ise, gelen misafirin Efendi'yi görmesi için selamlığın teşrifat ve merasimine katılımı zorunludur. Bununla birlikte harem birimine gelen ziyaretçilerin İbrahim Efendi'yi görmesi daha kolaydır. İbrahim Efendi özellikle akşam saatlerinde, gelen misafirleri karşılamak amacıyla selamlıktan harem birimine geçmiştir.

“Pek yakınları dışında, her akrabâ ve bilhassa her misâfir için İbrahim Efendi'yi görmek o kadar kolay işlerden değildi. Bilhassa erkek ziyâretçiler için selâmlık dairesinin teşrifat ve merasimine katlanmak bir zaruretti. Kadın misafirlere ise Efendi'nin selâmına nâil olmak daha kolay sayılırdı. Zîra günün muayyen saatinde İbrahim Efendi, konağının kadın

ziyaretçilerine bizzat kendini gösterirdi. Bu, daha ziyâde geceleri olurdu. Başında kalıpsız Azîziye fesi, sırtında kürkü, belirli kabul günleri ve bilhassa geceleri, selâmlıktan hareme geçerek, ağzına kadar dolup taşan salonun kapısını açar ve kızlarının misâfirlerini gayet nâzik ve kibar bir erkek edâsıyla selâmlardı. Efendi'nin geleceği saati bilen hanımlar ise, muayyen zaman yaklaşıncâ âdetâ heyecanlanır, kuşkulu ve saygılı bir bekleyişle bu gülümser yüzün görünmesini beklerlerdi. Kapı açılır açılmaz da hep birden ayağı kalkarak, yakışıklı ve kibar ev sâhibinin, bir eli kapı tokmağında, bir eli pervazda, tebessümle kendilerini selâmlayıp süzüşüne hayran olurlardı.” (Ayverdi, 2009)

Eğer konağı ziyaret etmek için gelen misafir, gündüz veya Efendi'nin evde olmadığı bir saatte gelmişse, görevlendirilmiş ağaların, misafiri eğilerek büyük bir saygınlıkla karşıladığı, misafirin makamına ve vaziyetine göre dinlenme odalarından birine götürdükleri anlatılmıştır. Bir gelenek olarak gelen misafire Efendi'nin evde olmadığına hemen söylenmediği belirtilmiştir. Misafirin ihtiyaçlarını gidermek suretiyle ağırlandığı, bu sırada Efendi eve gelmiş ya da haremden selamlığa geçmiş ise haberci ağanın geldiği ve misafiri Efendi'nin yanına götürdüğü belirtilmiştir. Eğer Efendi gecikecekse ya da gelemeyecekse misafirin tüm ihtiyaçları karşılandıktan sonra misafire beklemenin boşuna olduğunun hissettirildiğinden söz edilmiştir. Diğer bir deyişle bu anlatımlardan da anlaşılacağı üzere, İstanbul konaklarının hemen hemen hepsi söz konusu misafirlik geleneğine uymuştur ve eve gelen misafirler, güzel bir şekilde karşılandıktan sonra gönderilmiştir.

Selamlık biriminde karşılanan ziyaretçiler, düzenlenen eğlenceler ve sohbetler kadar önemli bir diğer hususunda yapılan ikramlar olduğu söylenebilir. Tıpkı harem birimindekiler gibi selamlık biriminde yapılan ikramlar da selamlık biriminin zevk zarafetinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu konuda İbrahim Efendi Konağı'nın selamlık biriminde çubukçular, çubukçubaşı ya da çubukağaları tarafından yapılan çubuk ikramının ayrı birer hüner olduğu ve uygun nizamlarının bulunduğu anlatılmıştır.

“Hacı Süleyman Ağa’nın zevklerinden biri de tütün içmekti. Çubuğunu, haremde olduğu zaman çubul kalfası; selâmlıkta ise çubuk ağası hazırlardı. Çubuk içmek, henüz o devirde adı târihin derinliklerine gizlenmemiş âdetlerden biriydi. Nasıl kahve ikramının âdâbı ve usulü var idiyse, sırasında boyları iki arşını geçen çubuğun da misafire bir ikram ediliş şekli vardı.” (Ayverdi, 2009)

“Çubuğun misafire ikramına gelince; işte bu ayrı bir hüner, ayrı bir sanat demekti. Saraylarda ve konaklarda çubukçular, çubukçubaşı ve çubukağaları bu hizmete bakar; haremelerde ise daha nârin çubuklar kullanılır ve hizmeti, çubuk kalfaları idâre ederdi.” (Ayverdi, 2009)

Şekil 3.5. Çubuk İçen Efendiler, Hizmetliler ve Sağda Bulunan Çubukluk (Günay, 2014)

İbrahim Efendi Konağı’nda, aynı görev için farklı birimlere hizmet eden hizmetlilerin, harem ve selamlık olarak ayrıştığı görülmektedir. Sözgelimi, çubukçuluk vazifesi için selamlık birimine çubukluk ağası, harem birimine çubukluk kalfası hizmet etmektedir. Aynı görevin farklı şahıslar üzerinden farklı birimlere hizmet etmesi konağın diğer işleri için de geçerlidir. Türk gelenekleri arasında yer alan en zarif merasimlerden biri olan kahve merasimi için de aynı durumdan söz edilmiştir.

“Gerek saraylarda gerek konaklarda sitil takımını teşrifatçı usta idâre ederdi. Selâmlıklarda ağaların gördüğü bu vazife haremelerde seçilmiş genç kızların uhdesindeydi.” (Ayverdi, 2009)

İbrahim Efendi Konağı'nda yapılan ikramlar anlatılırken, aynı zamanda bu ikramların ilgili birimlere ulaştırılmasını sağlayan bir mekanizma olan dönme dolaplardan da sıkça bahsedilmiştir. Dönme dolabın harem ve selamlıklı konaklarda önemli bir uygulama olduğundan bahsedilmiştir. Romanda özellikle kahve ikramı yapılırken, dönme dolaplar detaylıca anlatılmıştır. Konaklarda oldukça fazla tüketilen kahve, harem ve selamlık arasında yapılan alışverişler sonucu servise hazır hale gelmiştir.

“Selâmlıkta kahve stoku azaldı mı, vazifeli ağa dönme dolaba vurur ve gelen kıza: “Kalfacığım, kahvemiz tükeniyor...” der, kız da kilerci kalfaya haber vererek, iç kiler açılır ve yarım çuval çiğ kahve selamlığa verilirdi. Selâmlıkta kahve kavurmak vazife olduğu kadar zevk de olan işlerden bir işti. Kahve dolabı mangalın üstüne yerleştirilip, yavaş yavaş döndürülmeye başlayınca, ağalar da birer ikişer mangalın başına toplanarak yârenliğe koyulurlardı. Tatlı konuşmalar, türlü şakalaşmalar arasında dönen dolaptan, önce çiğ ve küfümsü bir koku çıkar, fakat dâneleri iyiden iyiye kızarmaya yüz tutunca da tâze ve keskin bir kavruk kahve kokusu dumanıyla beraber etrafı tutardı. Bir ara dolap açılır, kıvâmını anlamak için herkes kavrulmuş tanelerden avucuna alarak leblebi gibi yemeye başlar, şayet hep bir ağızdan “olmuş” karârı çıkarsa dolap boşaltılıp yeniden çiğ kahve ile doldurularak ateşe konurdu. Yok eğer kahve tâneciklerini hâlâ beyaz dişleri arasında öğütmeye devam eden, tecrübeli ağalar; “olmamış, az daha ister...”derlerse, dolabın ağzı tekrar kapanıp ateşin üstünde son birkaç dakika daha döndürülürdü...” (Ayverdi, 2009)

“Haremde de kahve sarfiyâtı pek fazla olduğundan, kalfaların kavurdukları kahvenin çekilmesine ağaların yardım etmesi usuldendi. Kavrulmuş kahveyi çekilmek üzeri dışarıya vermek için bir kalfa, dönme dolaba vurur ve sesi duyan ağa da koşarak dolabın önüne gelirdi. (Ayverdi, 2009)

“Konaklardaki bu dönme dolaplar, harem taşılığı ile selâmlık taşılığının arasındaki duvara gömülmüş bir taraftan öbür tarafa çevrilebilen raflı ve

yuvarlak bir dolaptı. Bir taraftan öteki tarafa verilecek eşya bu raflara konur ve dolap çevrilince de aksi istikâmete dönmek suretiyle haremle selâmlık arası bir muâmele yapılmış olurdu. Kalfalarla ağalar arasındaki zarûrî iş münâsebetinde dönme dolapların kullanılması, haremden selâmlığa bir haber verir veya bir eşyâyı naklederken, iki tarafın birbirini görmeden vazifesini yapması esâsına dayanırdı.” (Ayverdi, 2009)

Aslında dönme dolap bundan başka işlevler için de kullanılmıştır. Harem ve selamlık birimleri arasında eşya alışverişi için kullanılan dönme dolap, aynı zamanda kadın ve erkekler arasında, cinsi münasebetlerin kurulmasına yardımcı bir eleman olarak vazife görmüştür.

“Amma dönme dolapların daha başka işlere yaradığını İstanbul ariktokrasisi târihinin kıvrımları arasında bulmak mümkündür. Kadının erkekten sıkı sıkıya kaçtığı devirlerde, dönme dolap muâşakalaı olağan işlerden biri sayılırdı. Ağalar, yüzlerini görmedikleri kızlara seslerinden âşık olarak, dönme dolap arkasından şakalaşır, cilveleşir, hatta sözleşirlerdi. Sevdânın ucuz olmadığı o devirlerde, birbirinden ayrılmamak andını ezel gününde içmiş gençlik ve güzellik, bu mâsum bu kaçamaklı fakat o nisbette de heyecanlı ve tehlikeli aşk oyunlarını oynardı. O kadar ki bu dolapların çok büyükleri bâzan gözleri pek ve aşırı cesur kızları, dolabın rafına büzülüp girmiş olarak selâmlığa kaçıran gizli bir yol olurdu.” (Ayverdi, 2009)

“Fakat İbrahim Efendi’nin selâmlığı ile haremi arasında bu türlü gelenek üstü vukuat duyulmamıştı. Efendi’nin iki odalığı Azmidil Kalfa ile Neveser Kalfa, etraflarına göz açtırmayan sert, titiz ve inzibatçı kadınlardı. Hâlet Hanımefendi’nin eksik olmayan murâkabesi de konağın bütününe şâmil, içeriyi ve dışarıyı birden kucaklayıp tarayan bir sessiz muvâzene unsuru idi ki hemen de aşırı kuvvet sarfetmeden, konağın mekanik düzenini tanzim ve idâre ederdi.” (Ayverdi, 2009)

Tüm bu anlatılardan sonra İbrahim Efendi Konağı'nda düzenlenen Ramazan Bayramı etkinliklerinden de bahsetmek gerekir. Yazar, Ramazan ayı boyunca konaktaki yaşamı, ayrıntılı bir şekilde açıklayarak, Ramazan'ın konakta nasıl yaşandığından ve bu ay boyunca konağın değişim geçirdiğinden bahsetmiştir.

“Kâhya kadın, harem tarafının alışverişini bitirdikten sınra selâmlıktaki kapı halkının bayramlıklarıyla de meşgul olurdu. Ağaların, ahçıların, kavasların, bahçıvanların, seyislerin, yamakların tepeden tırnağa çamaşırlarını tedârik eder, bayram bahşişleri konacak sırmalı keselerini, çamaşır bohçalarını alarak getirirdi. Amma icâbında ağalar da onun bir sözünü iki etmez, nereye gönderirse koşarlar ne isterse yaparlardı.”
(Ayverdi, 2009)

Bayram geldiğinde, harem biriminin günlük işlerinden sorumlu kalfaların, selamlık birimindeki uşaklar ve ağaların çamaşırlarını temizlediğinden ve sırmalı keselerin tedarik edildiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca bayram günü hizmetliler kadrosu arasında hediyeleşme, dönme dolap üzerinden yapılmıştır. Dönme dolabın, alışveriş dışında hediyeleşmek içinde kullanıldığı görülmektedir.

“Bayram gecesi gelip çatınca bahşişler keselere, çamaşırlar bohçalara konarak dönme dolaplara yerleştirilip selâmlığa verilirdi. Fakat harem tarafından selâmlığa dönen dolap, bayram hediyelerini o tarafa boşaltırken, selâmlığın da ikrâmını hareme gönderirdi. Bu, ahçıbaşının yaptığı un kurâbiyesiydi. Kalfaların tepsi tepsi dolaptan aldıkları kurâbiyeler, sanki ilk defa böyle bir tatlı görüyorlarmış gibi, onları sevindirir ve tabaklara koyup yukarı çıkardıkları zaman da, hanımlardan bahşiş alırlardı.” (Ayverdi, 2009)

Hizmetliler kadrosunda Ramazan Bayramı geleneklerinin anlatımının ardından, konağın hanımefendileri ve beyefendileri arasındaki bayramlaşma gelenekleri anlatılmıştır. Bu durumda, konağın beyefendisinin ilk önce harem birimine giderek, buradaki ailesiyle bayramlaştığı ve daha sonra selamlık birimine giderek buradaki konuklar ile bayramlaştığı anlatılmıştır.

"Konağa gelince de Efendi, doğru hareme girer, çoluğu, çocuğu akrabâları ve kapı halkıyla bayramlaştıktan sonradır ki selâmlığa çıkarak tebrikleri kabul eder ve ancak akşam geç vakit hareme dönerdi." (Ayverdi, 2009)

İbrahim Efendi Konağı harem ve selamlığıyla oldukça detaylı bir şekilde tasvir edildikten sonra, romanda İbrahim Efendi ve hanesinin bahar geldiğinde, Çengelköy'de sayfiye olarak kullandıkları büyük köşke taşınmalarından bahsedilmiştir. Söz konusu köşkün de harem ve selamlıklı olması sebebiyle, bu köşk için yapılan tasvirler de önemlidir.

Şekil 3.6. İbrahim Efendi Köşkü (Ayverdi, 2012)

"Ayak seslerini yutarcasına boğan bu kumlu bahçenin sol tarafına yüründüğü zaman, karşıya selâmlık merdiveni gelir ve merdivenin alt ve üst basamaklarında da istanbulinlerinin önleri ilikli ağalar, gelen misâfirleri karşılar ve içeri alırlardı. Hâlbuki köşkün sağ tarafındaki harem merdiveni duvarla ayrılmış bir harem bahçesinin içine alınmıştı. Mozayik gibi siyah-beyaz gömme çakıllarla işlenmiş bu iç bahçe, sanki bahçe değil de evin bir devâmı, üstüne çatı çekilmemiş bir sofasıydı. Esâsen bu küçük bahçenin bir tarafı duvar, diğer tarafı köşkün lodos cephesi, karşısı ise ince kiler ve diğer müştamilât ile üç yanı kapalıydı. Sâdece, kabarmış bir aslan

göğsü gibi, yüksek bir set üstünden İstanbul'a bakan cenup cephesi açıktı. Buradan, hemen dâima kül rengi bir buğu içinde sırlanmış, kendi esrârının kuytulduğuna saklanmış İstanbul şehri ile Beşiktaş, Ortaköy ve Kuruçeşme yamaçları görünürdü.” (Ayverdi, 2009)

Romanın ilerleyen bölümlerinde köşkün iç mekânı ve eşyalarıyla ilgili önemli bilgiler sağlanabilmektedir. Ayrıca yazarın tabiriyle tipik İstanbul konaklarında görülen kat düzenlemeleri İbrahim Efendi'nin köşkünde de vardır. Harem ve selamlık olarak üç kat olan bu köşkün birinci katı hizmete, ikinci katı misafire ve yemeğe ayrılmıştır. Üçüncü kat ise konak sahiplerinin hususi yatak odalarıdır.

“Yukardan aşağıya Mısır hasırı döşeli köşk, Şehzâdebaşı'ndaki konak gibi, harem ve selâmlık olarak, üç kattı. Birinci kat hizmete tahsis edilmiş; ikinci kat misâfire, yemeğe ve oturmaya ayrılmıştı. Üçüncü kat ise yatak odalarıyla bu odaları besleyen sandık odalarından ibâretti.” (Ayverdi, 2009)

“Selâmlık kısmı ikinci katta kesilir ve merdiven üçüncü kata devam etmezdi. Beyler, yatak odalarına gitmek istedikleri zaman mâbeyin kapısından hareme geçer ve bu suretle yukarı çıkabilirlerdi.” (Ayverdi, 2009)

İbrahim Efendi Köşk'nde tasvir edilen eşyalarda dikkati çeken iki husus bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, betimlenen eşyaların batılı bir tarzda tanzim edilmesi iken, ikincisi mimari anlamda ihtişamlı olmalarıdır. (Dere, 2014)

“Gerek Şevkiye gerek Şükriye Hanımların yatak odaları, hemen yerle berâber olan pencereleri Boğaz'a bakan, son derece geniş ve eşyâlarının asîl çizgileriyle, sanki gökyüzüne asılmış birer peri sarayı gibiydi. İkinci kat pencerelerinin hizâsına kadar yükselmiş çamların üstünden görünen mâvi sular, zümrüt tepeler mesâfelerin ardında küçülüp minyatürleşmiş karşı sâhilin şâhane yalıları, muhteşem köşkleri ve bu masal cennetinde yaşayan

meşhur insanların neşrettiği şevk, zevk, irfan, edep, görünmez bir kudret, imzâsız bir şiir gibi dalga dalga yaklaşır, sarhoş eder mest eyleyip gider, amma gene gelir daha kuvvetli daha müstebit daha sözü geçkin, her dokunduğunu büyüler öyle giderdi.” (Ayverdi, 2009)

“Bir sayfiye evi olarak, köşkün mobilyasının konaktakilerden daha hafif tutulmasına rağmen, orta kattaki beş büyük salonun eşyâsı, birbirleriyle yarış edercesine muhteşem ve zevkliydi. Hele marketöri dolaplar ve etajerlerin serpiştirildiği, kırmızı kadife ile karışık ağda rengi atlas salon, yalnız büyükler için değil, çocuklara da çok câzipti. Zîra on parçalı orta kanepesi, etrâfında koşmaca oynayacak kadar muazzamdı. Fakat Neveser Kalfa’nın korkusundan, en yakın akrabâ çocukları dahi içeri girmeleri mümkün olmazdı.” (Ayverdi, 2009)

“İkinci ve daha küçük salonun ‘bul’ “eşyâsı ise ciddî olduğu kadar ağır da bir takımdı. Bir İngiliz yemek odasıyla Louis Quinze bir salon; rahat sedir ve koltuklarıyla bir oturma odası, köşkün ilk planda göze çarpan kısımlarındandı. Ortadaki büyük sofanın önünde, gün ışığını boyayarak içeri aksettiren beyaz ve pastel renkli bir câmekân vardı. Buradan çakıllı harem bahçesine inen çift merdiven, köşkün âhengini tamamlar ve bahçeyi de evin bir devâmı hâline getirmiş olurdu. Gerçekten de üç tarafı kapalı fakat bir çırpıda Kuruçeşme, Ortaköy, Beşiktaş, Galata, İstanbul, Sarayburnu, Kızkulesi ve Haydarpaşa panoramasını gören batı tarafı açık bu set üstündeki bahçe, köşkün bir açık hava salonu hükmündeydi. Günün her saatinde gölgelerini kâh öne kâh arkaya düşüren çamlar, en sıcak saatlerde bile ev halkına hava alıp serinlemek imkânını verirdi.” (Ayverdi, 2009)

Ardından Meşrutiyet’ten sonra İbrahim Efendi’nin bir kalp krizi geçirmesi sonucu ölmesi üzerine konaktaki işleyiş ve düzenin tamamıyla değiştiği ifade edilmiştir. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonrası İmparatorluğun pek çok alanda kötüleştiği bunun bir yansımasının da İbrahim Efendi Konağı’nda görüldüğü söylenebilir.

“Pek tabî ki İbrâhim Efendi konağı da bu panik rûhundan payını almış, her an kapısını çalabilecek meçhul bir tehlike karşısında imiş gibi, bâzı kısıntı ve tedbirlerle süngü tak vaziyetine girmişti.” (Ayverdi, 2009)

“Az zaman evvel gürül gürül dolup boşalan bu dâireye (Selamlığa) artık öğütülmesi için kimse arpasını, buğdayını getirmiyor; kimse el uğuşturup boyun bükerek ricâlarda bulunmuyor, ne işinden çıkarılanlar, ne iş için yalvaranlar geliyordu. Dostlar ahbaplar, şakşakçılar, sanki kış uykusuna varmış mahlûklar gibi görünmezlere karışmış bulunuyordu. (Ayverdi, 2009)”

“Tek ahçıyla tek uşak kalmış olan konakta artık selâmlık masrafı diye bir şey yoktu. Atlar zaten gitmiş, arabalar da satılmış, harem ağaları ve ayvaz ölmüş, Faik Ağa da dâhil, ağaların bir kısmı memleketlerine dönmüş, bir kısmı da başka kapı bulmuşlardı.” (Ayverdi, 2009)

“Haremde de bir hayli kısıntı yapılmıştı. Artık daimi terziler vardı, ne kâhya kadınlar, ne dalkavuklar ne de kendiliklerinden gelip, bir aydan bir yıla kadar misafirlikleri devam eden Hacı Sabire Hanım’lar, Şirin Bacı’lar, Su Yalcunun Lebibe Hanım’lar gibi gedikliler kalmıştı. Amma hala da, kaderlerine hanımlarının kaderlerine bağlamış bir halayık kadrosu mevcuttu ki, ne atılır ne satılırdı. Esasen birçoğu da yaşlanmış, başka taraflara kapılanacak zamanları geçmişti.” (Ayverdi, 2009)

Roman, İbrahim Efendi’nin kızı Şevkiye Hanım’ın ölümüyle birlikte konağın dağılışını anlatarak son bulmuştur. Bu noktadan hareketle büyük bir medeniyeti temsil eden İbrahim Efendi Konağı, konak yaşantısıyla tarih sahnesinden silinmiştir. Ayverdi, romanında, İmparatorluğun çöküşünü temsilen İbrahim Efendi Konağı’nı tasvir etmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

Tezin bir önceki bölümünde, harem ve selamlık birimlerine dair yapılan tasvir ve açıklamalara yer verilmiştir. Söz konusu tasvir ve açıklamalar, mekânsal düzenlemeler ile mevcut olay örgüleri birlikte ele alınarak yapılmıştır. Çünkü tez kapsamında, harem ve selamlık mekânlarına dair mimari düzenlemelerin anlaşılmasının yanında, bu düzenlemelerin kimler tarafından ve nasıl kullanıldığı da önemlidir. Tek başına mimari düzenlemelerin okunması, harem ve selamlık mekânlarının toplum için ne anlama geldiğinin anlaşılmasına yardımcı olmayacaktır. Bu sebeple her bir konak, köşk veya yalı, roman içinde geçen olay örgüsüyle birlikte ayrı ayrı anlatılmıştır. Bu bölümde, romanlarda saptanan bulgular, okumalara gönderme yapılarak bir bütün halinde anlatılmıştır.

4.1. Harem ve Selamlık Mekânlarının Mahremiyet Sınırları

Öncelikle, harem ve selamlık mekânlarının 19. ve 20. yüzyıllarda, İstanbul'un üst ve orta gelir grubuna mensup şahısların konaklarında görüldüğünü belirtmekte fayda vardır. Özel alan ve kamusal alan ayrımının henüz ortaya çıkmadığı 18. yüzyılda var olan konutlarda görülen kademeli mahremiyetin, 19. ve 20. yüzyıllara gelindiğinde konutlarda kamusal alandan, özel alana doğru geçirgenliği olmayan, aksine belirgin bir ayrıma tabi tutulmuş bir düzenlemeye dönüştüğü görülmektedir. Özyalvaç'ın (2015) tezinde bulunan, Seyyid Hasan Paşa'nın konutu, 18. yüzyıl konutlarındaki mahremiyet katmanlaşmasının bir örneği olarak verilebilir. Paşa'nın harem bölümünden sonra mabeyn odası, ardından kiler, daha sonra yeniden bir sagir mabeyn odasının gelmesi, hariciye ve harem-dâhiliye bölümlerinin çok katmanlı bir geçiş sistemi oluşturduğunun bir kanıtıdır. Fakat 19. ve 20. yüzyıllara gelindiğinde böyle bir geçişten ziyade, harem ve selamlık mekânlarının, sınırları çizilmiş olan ikili bir ayrıma tabi tutulduğu, okunan tüm romanlarda oldukça vurgulanan bir konudur.

19. ve 20. yüzyıl, Osmanlı toplumunda modernleşmenin toplumun bütün katmanlarının gündelik hayatlarına işlediği dönemler olmuştur. Harem ve selamlık ayrımının yaygınlaşması ile modernleşmenin aynı dönemlere tekabül etmesi, tesadüfi değildir. Modernleşme, cinsiyet örüntülerine ilişkin temsillerin de yeniden yorumlandığı bir sürece işaret eder ve mekanların da cinsiyet

üzerinden yeniden tarfilenmesi bu süreçle yakından ilişkilidir. Osmanlı toplumunda cinsiyete bağlı temsiller, toplumsal rollerle birlikte mekan düzenlemelerinde oldukça etkili olmuştur. Modernleşmenin cinsiyete bağlı temsilleri değıştirmesiyle, söz konusu mekan organizasyonları da değışmiştir.

Bazı tarihçiler Osmanlı modernleşmesini, Sened-i İttifak ile gelen demokratikleşme süreci olarak kabul ederken, bazıları da bu sürecin Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan bütün halkları bir değışim sürecine sokan Tanzimat Fermanı'yla başladığını öne sürmüşlerdir. Akabinde gelişen I. Meşrutiyet ve II. Meşrutiyet modernleşmenin bir süreci olarak tanımlanmıştır. Toplumsal ve siyasi yapıyı değıştirmek, revize etmek ve ilerlemesini sağlamak amacıyla yapılmış bu hareketlerle, toplumsal yapı ve kadın-erkek cinsiyetlerine yüklenen anlamlar da değışim geçmiştir.

Modernleşmenin cinsiyete bağlı değışimleri ne ölçüde etkilemiş olabileceğini anlamak adına, söz konusu örüntülerin toplum katmanında nasıl algılandığına bakmakta yarar vardır. Bu noktada toplumsal cinsiyet kavramından bahsetmek gereklidir. Toplumsal cinsiyet kavramı, toplumların inşa edilmiş süreçlerinde, toplumun bir parçası olan bireylerin, kadın ve erkeğe yüklediği sorumluluklar ve davranış kalıpları olarak tanımlanırken, cinsiyet kavramı ise kadın ve erkek olmanın biyolojik yönünü ifade etmiştir. (Dökmen, 2010) Toplumların, kadın ve erkekten bekledikleri ile biyolojik ve fiziksel olarak kadın ve erkeğin yapabileceklerinin sınırları, birbirleriyle doğru orantılıdır. Sözgelimi, erkeğin kadından görece güçlü olması, toplumsal cinsiyet kalıplarında, erkeğe ya da kadına düşen sorumlulukların bu çerçevede şekillenmesine sebep olmuştur. Toplumsal cinsiyet kalıplarının temelinde, büyük oranda biyolojik temelli farklılıkların olduğunu söylemek doğru olacaktır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet kalıplarının oluşması, insanlık tarihi kadar eski bir oluşumdur. Değıştirilemez olan cinsiyet kavramının getirdiği bir takım özellikler ve bu özelliklere bağlı eşitlik dengesinin bozulması, toplumsal cinsiyet normlarının tohumlarını atmıştır. Söz gelimi, ilkel toplumlarda gözlem ve deneyimler neticesinde kadın ve erkek arasındaki fizyolojik farklar gözden kaçırılmamış ve cinsiyetler de ikili bir karşıt kategoriler halinde tanımlamışlardır. Sözgelimi yaşamın hareketli ve sıcak, ölümün ise soğuk ve hareketsiz olarak tanımlandığı bu dönemlerde,

kadının her ay düzenli olarak kan kaybetmesi, ikili karşıt kategorilerde yerini almasına sebep olmuştur. (Héritier, 2015) Ayrıca kadınların yaşamlarının büyük bir bölümünde hamile kalması ve çocuk yetiştirmesi, kadının günün her anında çocuklarına yakın olması ile sonuçlanırken, erkeğin böyle bir zorunluluğunun olmaması fiziksel güç gerektiren işlerde erkeğin egemen olması ile sonuçlanmıştır. Böylelikle yüzyıllar süren bu ayrışma, toplumsal cinsiyet kodlarının belirmesinin zeminini oluşturmuştur.

Cinsiyet örüntülerine ilişkin bu farklılık modernleşme sürecinin başlamasına kadar devam etmiştir. Rönesans, aydınlanma ve sanayi devrimi ile ilgili gelişmeler modernleşme sürecini hızlandırmış, modernleşmenin hızlanması ve sanayi devrimi sonucu ihraç fazlası ürünlerin kapitalist bir düzeni ortaya çıkarmasıyla birlikte, bireyselleşme oldukça önem kazanmıştır. Modernleşme ile kadın-erkek cinsiyet örüntülerine ilişkin farklılıklar, bireyselleşmenin bir getirisi olarak eşitlenmeye başlamıştır. Artık kadın ve erkek cinsiyetleri, birer birey olarak okunmuş ve her birey toplumsal bir bilinç ile kendi mahremiyetini koruma yoluna gitme zorunluluğu hissetmiştir.

Modernleşmeyle doğan bireyselleşme, kadın ve erkek cinsiyet örüntülerine ilişkin ayrımı eşit bir dereceye indirgediyse, neden harem ve selamlık gibi ikili karşıt kategori olacak şekilde düzenlenen bir mekânsal organizasyon tercih edilmiştir? Bu noktadan hareketle, denilebilir ki modernleşmeyle bireyselleşen kadın cinsiyetleri, toplum tarafından kabul görememiş ve toplum tarafından bireyselleşememeye zorlanmıştır. Osmanlı toplumlarında bunun örneklerini izlemek ve görmek mümkündür. 19. ve 20. yüzyıllarda yaygınlaşan harem ve selamlık mekânları bu bireyselleşmenin engellenmesini teşkil eden bir unsurdur. Daha önceleri Osmanlı konutlarında var olmayan harem ve selamlık mekânları arasındaki bu keskin ayrım, modernleşmeye karşı oluşan sancılı ve tartışmalı bir sürecin göstergesi olmuştur. Kadın ve erkek cinsiyetlerinin birbirleriyle iletişim halinde olmasının ötesinde, birbirlerini görmelerini dahi engelleyecek mekânsal düzenlemeler oluşturmuşlardır. Hatta belki İstanbul konaklarında görülen harem-selamlık gibi bir uygulama, erkeğin toplumsal ve siyasi sorumluluklarını, toplum katmanına inen kadından saklamak için

oluşturduğu bir düşünsel arka plan bile olabilir. Söz konusu uygulama, kadını ve erkeği toplumsal cinsiyet temsillerinde tutmaya yarayan bir mekanizma şeklinde işlemektedir. Sosyal hayat, konuşulan konular ve yapılan işler bağlamında harem birimi ile selamlık biriminin birbirinden farklı olması, bu mekanizmanın işlediğinin bir göstergesidir. Söz gelimi, erkeğin siyasette ve yönetimde yer alması, konağın selamlık biriminde temsili olarak, erkek cinsiyetinin aynı sorumlulukta olması gerektiğini hatırlatır. Selamlık birimi, erkek cinsiyetine ait bir çeşit kolektif bellek oluşturma yolunda yapılan bir uygulamadır. Aynı uygulamanın harem biriminde de geçerli olduğu söylenebilir. Tabi ki bu uygulamanın bilinçli yapıldığı söylenemez, fakat toplumsal bir bilinç ile milyonlarca yıllık gelmiş bir duyguyu hafızalardan silmek için bilinçdışı uygulamalar ortaya çıkabileceği düşünülebilir. Söz gelimi kadının, temizlik, çocuk bakımı gibi geçmişten gelen toplumsal sorumluluğu, temsili olarak harem dairesinde de devam etmektedir. Diğer bir deyişle, harem ve selamlık mekânları, modernleşmeyle değişen kadın ve erkek cinsiyetlerine, modernleşme öncesi toplumsal sorumluluklarını günün her saatinde ve yapılan her işte hatırlatan, kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin aynı kalmasını sağlayan mekân organizasyonlarıdır. İkili bir karşıt şeklinde kategorizelenen harem ve selamlık birimleri, birbirinden oldukça keskin bir şekilde ayrılmaktadır. Romanlarda da oldukça açık bir şekilde okunan bu sınır, genel bağlamda kadın ve erkek cinsiyetlerine özgü birer mahremiyet alanı niteliği taşımaktadır.

Romanların genelinde konakların harem ve selamlık bahçelerinin ve girişlerinin birbirinden farklı konumlandığı görülmektedir. Harem ve selamlık mekânlarındaki söz konusu keskin ayrıma, daha konağın bahçesinden başlamış olduğu söylenebilir. Nitekim **İbrahim Efendi Konağı**'nın bahçesi "*iki harem bir selâmlık bahçesi*" olarak tarif edilmiş, ayrıca **Adnan Şemî Paşa Konağı**'nda da harem bahçesinde bulunan bir bölme duvar üzerinden selamlık bahçesinin görüldüğü anlatılmıştır. Kadın ve erkeğin konağın dışında, sokakta, ya da çarşıda bir arada iletişimi bulunmadığı düşünüldüğünde, bu uygulamanın evin içinde de net bir şekilde uygulandığı görülmektedir. **İstanbul'un Bir Yüzü**'ndeki **Fethi Paşa Konağı**'nda mevcut olan "*harem tarafından girilince*" ya da "*selamlık*

tarafından girilince” gibi anlatımlar, söz konusu mekânlara girişten itibaren başlanmış olan bir ayırımın inşa edildiğinin bir göstergesidir. Benzer şekilde **Muhabbet Tılsımı**’nda, “*harem kapısı*” ve “*selamlık kapısı*”nın tasvir edilmesiyle; **Sevda Sokağı Komedyası**’nda **Hamdullah Bey Konağı** betimlenirken “*İçerisi, birinci bahçe, solda harem, sağ tarafta selâmlık*” olarak tarif edilirken iki farklı girişin olduğu anlatılmıştır. **Çamlıca’daki Eniştemiz**’de de tasvir edilen **Vâmık Bey’in Köşkü**’nde “*köşkün harem kapısından girince*” şeklindeki ifade ile köşkün harem ve selamlık girişlerinin ayrı olduğu belirtilmiştir. Fakat **Miras** romanında, **Sabit Molla Bey**’in harem ve selamlıklı yalısı betimlenirken, ayrı girişlerden bahsedilmemiştir. Hem harem, hem selamlık biriminde, ayrı merdivenlerden taşlığa inildiği ve bu sebepten ötürü ayrı birer daire gibi işlev gördükleri anlatılmıştır. Bu sebeple, İstanbul konaklarında harem selamlık mekânlarının ayrı girişleri bulunmaktadır, gibi bir idealizasyon yapmak doğru değildir. Fakat çoğunlukla harem ve selamlık girişlerinin ayrı olduğu söylenebilir. Böylelikle kadın ve erkek arasındaki mahremiyet sınırının öncelikle ve çoğunlukla kapılar üzerinden, sonrasında da birbirinden ayrıştırılmış ve geçişe izin verilmeyen mekan düzenlemeleriyle çizildiği anlaşılmaktadır. Öyle ki harem biriminde ergenlik çağına girmiş her bekâr erkeğin de ergenlik sonrasında selamlık tarafına gönderildiği romanlarda yine sık sık tekrarlanmıştır. **Adnan Şemî Paşa Konağı**’nın harem dairesinde kadınların dizinin dibinde büyüyen bir ahretliğin yaşı itibariyle sesinin kalınlaşması ve tüylerinin çıkması sonucu selamlığa atılması anlatılmıştır. **Miras** romanında ise, Atiye Hanım’ın oğlu Canip Bey’in biraz büyüdüktan sonra uşaklar, ağalar ve dalkavuklarla çevrili selamlığa atıldığından bahsedilmiştir. Kadınlarla ilgili olarak, **Ferdi ve Şükerası**’nda konağın beyefendisinin küçük kızı olan Hacer’in, genç kız olduğunda konağın selamlığına gidip gelmesinin babası tarafından yasaklandığı anlatılmıştır. Ayrıca **İbrahim Paşa Konağı**’nda cinsiyet örüntülerine ilişkin sınırlamanın ne kadar keskin olduğu, hareme de selamlığa da destursuz girebilen hadım edilmiş Yaver Ağa’nın anlatılarından okumak mümkündür. Kadınla kadın, erkekle erkek olamayan bu ağanın, harem birimindeki genç cariyelerin mahremiyetlerinin arasına karışabildiği anlatılmıştır. Görüldüğü üzere söz konusu mekânların birbirleri arasındaki sınırın ancak doğuştan gelen biyolojik cinsiyet ve bu biyolojik olgunun toplumsal algısıyla çizildiği söylenebilir.

Romanlarda gerek erkek cinsiyetine, gerek kadın cinsiyetine ait mahremiyet sınırlarını ve konaklarda harem selamlık olarak beliren ikili karşıt kategorileri okumak mümkündür. Söz gelimi **Fethi Paşa Konağı**'nın harem biriminde, düzenlenen her türlü eğlenceye, içinde bir erkek olmamak şartıyla izin verildiği görülmektedir. Konakta yaşayan bir kalfanın dilinden, harem ve selamlık mekânlarında yaşayan şahısların birbirlerine karşı hissettikleri merak duygusu da oldukça önemlidir. Haremdeki bir kalfa, selamlık biriminde çalışan dinç bahçıvanlar, sırma saçlı genç çıraklar çalışırken, harem birimindeki on altısına basmış genç kızların zapt edilmesinin zorluğundan bahsetmiştir. Aynı duygu, romanın ilerleyen bölümlerinde, selamlık tarafını da harem tarafını etkilediği ölçüde etkilemiştir. Ayrıca söz konusu romanda tanıtılan bir şahsın kadın-erkek cinsiyetine bakışında da önemli ipuçları yakalanabilmektedir. Ziya Bey olarak adlandırılan bu zatın tek bir amacı, kadın erkek tüm gençleri başında toplayıp uzun uzun edebi, felsefi sohbetler yapmak, kaçırsız göçsüz yaşamak, yemekler yemek ve içkiler içmektir. Fakat bu amacı, yaşadığı dönem itibarıyla gerçekleştiremeyecek bir hayalden başka bir şey değildir. Zira ilk başta kendi karısı harem ve selamlığın birleşmesine katiyen karşı olan bir gelenekselci olarak tarif edilmiştir. Bu noktada kadın ve erkeği bir arada düşünmenin bile hayalden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Harem ve selamlık arasındaki cinsiyet örüntülerine ilişkin sınır **Adnan Şemî Paşa Konağı**'nda da kendisini göstermektedir. Harem biriminin idaresini gerçekleştiren baş kalfanın katı disiplini, kız ya da erkek kediye bile cariyelere bakar korkusuyla harem dairesine almak istemeyişinden anlaşılmaktadır. Konak, dışardan bakıldığında harem ve selamlık mekânlarıyla gayet mahremiyet sınırlarını koruyan bir organizasyona ev sahipliği yapmış gibi gözükse de, aslında durumun böyle olmadığı, romanın gidişatından anlaşılmıştır. Romanın bir kesitinde, **Adnan Şemî Paşa Konağı**'nda, paşanın izni olmadıkça içerden dışarıya, dışardan içeriye kuş uçurtulmayacağı, harem ve selamlık birimleri arasında gidiş-gelişin olmaması için her gece uykudan önce harem kapılarının ve mabeyn kapılarının tasvir edilen büyük anahtarlarla kilitlendiği anlatılmıştır. Harem ve selamlık arasında inşa edilen keskin mahremiyet sınırı, romanın devamında bir kedi kullanılarak eritilmiş ve kediye harem-selamlık arasında gidip gelen bir

postacı görevi yüklenmiştir. Dahası, harem ve selamlıkta sadece cinsi münasebetler içerisinde olan şahısların bildiği parolalar oluşturulmuş ve bu parolalar adeta iki birim arasında bir geçiş anahtarı görevi görmüştür. Bu durumda, aslında kilitlerin, yasakların ve kısıtlamaların beyhude olduğu ve harem selamlık arasında çeşitli pek çok cinsi münasebetin vuku bulduğu romandan okunmuştur. Aynı durum **Miras** romanında da mevcuttur. **Sabit Molla Bey'in Yalısı**'nın harem biriminde yapılan eğlence ve fasıllara, konağın erkeklerinin merakı anlatılmıştır. Söz konusu merak ile harem birimini gözetlerken, mabeyn aralarında uyuyakalan ve yüksek duvarları aşarak bahçeye giren beylerden söz edilmiştir. Aynı şekilde selamlık kısmına bir misafir geldiğinde harem kısmındaki kızların merakla gözetlemek için mabeyn aralığındaki kapıyı kullandıkları anlatılmıştır. Fakat bunu yaparken, harem birimini düzenleyen kalfadan nasıl korktukları da dile getirilmiştir. Ayrıca harem kısmına konağın beyefendisinin, selamlık kısmına da konağın hanımefendisinin karışmadığı, iki birimin de birbirinden bağımsız olarak geçindikleri anlatılmıştır. **Çamlıca'daki Eniştemiz** romanında kaçgöç disiplinine değinilmiştir. Köşk'ün harem biriminde kalan kadın misafirlerin, misafir salonunda kalmalarına rağmen evin beyefendisinden kaçtıkları anlatılmış ve özellikle Muhsine Hanım adında bir şahsın, ev sahibine görünmemek için tetik üstünde yaşadığına değinilmiştir. Dahası, memuriyetlerinden dönüp İstanbul'da konak arayan memurların, kendi evlerine yerleşinceye kadar bile otellerde kalmasının, kaç göç sebebiyle ayıplanacağı anlatılmıştır. Ayrıca cinsiyet örüntülerine ilişkin ayrımı da yine bu romanda görmek mümkündür. Vâmık Enişte'nin kendisine getirilen bir mektubu harem biriminden ayrılarak okuması ve harem biriminden ayrılırken *"Resmi işler kadınlara söylenmez ve böyle bir iş oldu mu, başka söz dinlenmez!"* sözünü söylemesi, kadın-erkek ayrımının nasıl olduğunu anlatmaktadır. **Konak** romanında ise, *"bu konaklarda küçük bir duvar, haremle selâmlığı ayırdığı gibi, zamanı da hayatı da ikiye bölerdi."* kesiti iki birimin arasındaki ikili karşıtlığı anlamak adına önemlidir. Harem ve selamlık birbirine benzemeyen iki ayrı dünya olarak tasvir edilmiştir. Burada selamlık ve harem biriminin nasıl kolektif belleği hatırlatan ve harekete geçiren mekânlar olduğu anlaşılmaktadır. Söz gelimi selamlık biriminde siyaset ve tarih gibi dersler verilirken, harem

biriminde semavi derslerinin verilmesi bu farkı açıklar niteliktedir. Ayrıca bununla ilgili **İbrahim Paşa Konağı**'nda da bir kesit mevcuttur. Paşa, harem biriminde ciddi ve bilhassa siyasi olayları tartışıp, konuşacak kimsenin olmayışından yakınmıştır. Harem birimindeki kadınlar için giyim, mücevher ve gezmenin ötesinde bir hayat olmadığından bahsederek harem ve selamlık biriminin farklı yaşantılarına değinmiştir. **Sinekli Bakkal** romanında da böyle bir ifadeden bahsedilmiştir. Hilmi, babası Selim Paşa'ya kadın cinsiyeti hakkındaki düşüncelerini aktarması sırasında, kadınları çocuk doğurmaya yarayan bir alet olarak gördüğünü ve devlet işlerine karışmamalarının isabet olduğunu anlatmıştır.

Fakat romanların genelinde yapılan bu uygulamaların ya da sınırlandırmaların çok da etkin olduğunu söylemek güçtür. Diğer bir deyişle, bahçelerin kapıların ya da dairelerin birbirinden mekânsal organizasyonlarla yalıtılmış olması, günlük hayatta gerçekten de kadın ve erkek ilişkilerini engeller nitelikte değildir. Hatta aksine, yapılan bu mekânsal organizasyonlar gerek harem kısmında selamlığın, gerek selamlık kısmında haremın merak edilmesine yol açmıştır. Böylelikle cinsiyet örüntülerine ilişkin yapılan bu sınırlamalar, konak içerisinde bulunan bir takım gizli yollar vasıtası ile eritilmiştir. Cinsler arası mahremiyetin korunması adına yapılan bu uygulama, insanların merak duygusunun baskın gelmesiyle kısmen başka bir boyuta taşınmıştır.

Ayrıca sosyal yaşantı ve kültürel hayat bağlamında birbirinden çok keskin sınırlarla ayrılmış olan harem ve selamlık birimlerinin, aynı keskin ayrımının konağın dış görünüşünden okunmadığını söylemek mümkündür. Bununla ilgili bilgiler **Adnan Şemî Paşa Konağı**'nda ve **Fethi Paşa Konağı**'nda bulunmaktadır. **İstanbul'un Bir Yüzü** romanında, İsmet'in bilmediği bir konağa ziyareti sırasında, harem tarafının hangi taraftan işlediğini ve hangi taraftan gidilirse acemi görünmeyeceğini söyleyerek, aslında harem ve selamlık birimleri arasında cephesel bir farklılığın olmadığını da ifade etmiştir. Benzer bir durum **Muhabbet Tılsımı** adlı romanda da kendisini göstermiştir. Aziz Sakıp Bey, selamlık tarafından harem tarafına geçişin mümkün olmadığını anlamış ve harem ve selamlık arasındaki sınırı aşmak için konağın dış cephesindeki kat

arası bölme pervazı üzerinden, oluklara tutunarak harem birimine geçmeye çalışmıştır. Burada dikkati çeken husus, Aziz Sakıp Bey'in kat arası silmelerin üzerinde yürürken iri su borusuna tutunarak köşeyi dönmesidir. Dolayısıyla konağın dış cephesindeki kat arası bölme pervazının hiç kesintiye uğramadan konağın tüm köşelerini dolaştığı anlaşılmıştır. Bu noktadan hareketle, 19. ve 20. yüzyıl harem ve selamlıklı İstanbul konaklarında, bu ayrımın konağın dış cephesinden okunmadığı söylenebilir.

Modernleşmenin bir getirisi olarak düzenlenen harem ve selamlık mekânları, Osmanlının siyasi ve ekonomik çöküşüyle ve toplumsal katmanların değişmesiyle dağılma sürecine girmiş, 20. yüzyılın başlarında konak hayatı sona ermiştir. Nitekim bu dağılışı, çok işlevli konutların sabitleşmesiyle yeni bir oluşumu ortaya çıkarmıştır. Apartman olarak adlandırılan bu konutlar, kişisel mahremiyet ihtiyacına cevap verebilecek bir nitelik taşımıştır. Bu yönüyle apartmanlar, modernleşmeye paralel olarak gelişen bireyselleşmenin ve kişisel mahremiyetin gerçek izlerini taşımıştır. Ayrıca cinsiyet örüntülerine ilişkin ayrım olmaksızın yapılan mekânsal organizasyonlar kadın ve erkek arasında oluşan ikili karşıtlığı bir ölçüde azaltmış ve 1950 sonrası romanlarında tema olarak işlenmiştir.

4.2. Harem Biriminde Günlük Hayat ve Mekânsal Yaklaşımlar

Haremi birimi, incelenen romanlarda yüksek duvarlarla çevrelenmiş, pencereleri kafesli mekânsal birimleri dehlizler ile bir sofaya bağlayan bir bölüm olarak tanımlanmıştır. Kalabalık bir konak hayatı içerisinde belli kurallar çerçevesinde idare edilen harem birimi, dış dünyaya kapalı mahrem bir bölge olarak ifade edilmiştir. Ev sahibi, eşler ve çocuklardan oluşan aile bireylerinin mahrem alanını temsil eden harem birimi, özellikle kadınların izole edildiği bir alan olarak düşünülmemelidir. Konuyla ilgili Bertram, harem evin aileye ayrılmış bölümü olarak tanımlamış ve burada kadınlar ve çocukların ailenin erkekleriyle birlikte yaşayıp, yemek yediğinden bahsetmiştir. (Bertram, 2012) Ayrıca harem biriminin, ailenin dışında kalan kadın misafirlerin ağırlandığı bir yer olarak da kullanıldığını söylemiştir. Nitekim aile dışından kadın ziyaretçiler

harem birimine geldiğinde, ergenlik yaşını geçmiş erkeklerin söz konusu alana girmelerinin yasak olduğunu anlatmıştır.

Romanlarda cinsiyete bağlı olarak konak girişinde ayrılan karakterler, girdikleri harem veya selamlık kısımlarını betimlemişlerdir. Romanlarda hem harem tarafından, hem de selamlık tarafından yapılan girişlerde ilk tasvir edilen mekân “taşlık” olmuştur. Taşlık, evin açıldığı avlu, giriş bölümü ve merdiven altı gibi yerleri taşla döşenmiş bölümdür. Taşlık olarak adlandırılmasının sebebi, zeminlerinin tamamen taş ile döşenmiş olmasından kaynaklanmıştır. (Kuban, 1995) Konaklarda taşlık ile, harem ve selamlık için ayrı ayrı düzenlenmiş olarak karşılaşılsa da, aynı girişle aynı taşlık kullanılarak ayrılan harem-selamlık birimleri de mevcuttur. *İstanbul'un Bir Yüzü'nde* harem tarafında bulunan oldukça büyük bir taşlıktan bahsedilmiştir. Pırıl pırıl yanan ve yeni silinmiş taşlar anlatılırken söz konusu mekân, bir meydan gibi işlevlendirilmiş ve meydan gibi tasvir edilen bu taşlığa birçok kapının açıldığı belirtilmiştir. *İbrahim Efendi Konağı'nda* ise bahçelerden sonra, bir dış bir de iç taşlık anlatılmıştır. Harem tarafında bulunan iç taşlıktan hem büyük ve küçük bahçeye, hem de mermer döşeli selamlık taşlığına geçiş vardır. Bu durumda taşlığın, konağa gelenleri bahçeden, konağın içine doğru götüren bir uzantı olduğu söylenebilir. *Damga'da* ise geniş kanatlı, tahta kemerli, alçak olarak tasvir edilen konağın kapısından sonra, en sıcak ve güneşli günlerde bile loş ve serin olan taşlık tasvir edilmiştir. *Sabit Molla Bey'in Yahısı'nda* da mermer döşeli geniş bir taşlıktan bahsedilmiş ve yalıya gelen şahısları, lamba tutarak karşılayan kalfalar anlatılmıştır. *Sevda Sokağı Komedyası'nda* da durum pek farklı değildir. Harem bahçesinden sonra gelen iki kanatlı harem kapısının ardında büyük bir taşlık anlatılmış ve burada gelen misafiri merakla bekleyen cariye ve kalfalardan bahsedilmiştir. Bu noktada taşlık, konağa gelenlerin, cinsiyetlerine göre karşılandığı ve ilgili birime götürüldüğü bir geçiş alanı olarak tanımlanabilir. *İbrahim Efendi Konağı* buna bir örnek teşkil etmiştir. Konağa ziyarete gelenlerin bir piriç tanesi çalmaya vakitleri kalmadan haremağası ve uşaklar tarafından karşılandığı, gelen hanımların veya beylerin kollarına girerek arabadan indirildiği anlatılmıştır. Gelen ziyaretçi kadınsa harem tarafına

götürölüp kalfalara teslim edildiğinden, erkeke selamlığa çıkarılarak ağalara bırakıldığından bahsedilmiştir.

Romanlarda betimlemeler, taşlıktan sonra harem ve selamlık birimleriyle devam etmiştir. Bu noktada ilk olarak harem biriminin tasvirine ve söz konusu mekândaki günlük yaşama değinilecektir.

Konağın harem biriminin mekânsal organizasyonlarını anlamak, buradaki yaşantıyı çözümleyebilmek adına oldukça önemlidir. Fakat amacın, söz konusu organizasyonları idealize etmek olmadığını belirtmekte fayda vardır. Dolayısıyla romanlara ait her bir olay örgüsünün, romanlara ait mekânsal organizasyonlar çerçevesinde düşünölmesi önerilir. Harem ve selamlıklı bir konaktaki yaşantının ele alındığı **Fikri Paşa Konağı'nda** ilk olarak harem tarafında taşlığa açılan hizmetçi ve halayık dairelerinden bahsedilmiştir. İkinci katın, misafir odaları ve salonlar ile bir sofa etrafında çevrili olduğu anlatılmıştır. Bu katın üstündeki katta ise Paşa Efendi, Damat Bey ve küçük Bey'in dairelerinin olduğu anlatılmıştır. Aslında belirtilen düzenleme 19. ve 20. yüzyıl İstanbul konaklarında görölün konak düzenlemesiyle paraleldir. Aynı şekilde **İbrahim Efendi Konağı'nda** da aynı konumlanma dikkati çeker. İbrahim Efendi Konağı 3 katlı yayvan bina olarak tanımlanmış, 11'i harem ve selamlık kısımlarındaki misafir kabul odası olmakla birlikte, konağın toplam 25 odası olduğu ve devamında hem harem, hem selamlık kısımları anlatılmıştır. İç içe mermer taşlığın olduğu alana açılan kilerler, mutfaklar, kalfa odaları, orta katta her biri isim almış salonlar ve misafir odaları, üst katta ise yatak odaları ve sandık odaları konumlanmıştır. Birinci kat konağın hizmete tesisi esilmiş birimlerinden oluşurken, ikinci kat, konağa gelen misafire, yemek yemeye ve oturmaya ayrılmış alanları oluşturmaktadır. Üçüncü kat ise konağın hanımlarının ve beylerinin yatak odalarına ve konağın değerli eşyalarının saklandığı sandık odalarına ayrılmıştır. **Ferdi ve Şükerası** adlı romanda konağa gelen misafirlerin harem biriminin ikinci katında bulunan misafir kabul salonunda ağırlandığından bahsedilmiş ve burası ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. Romanın ana karakteri olan Hacer'in şahsi yatak odasının da konağın harem biriminin üçüncü katında yer aldığı anlatılmıştır. **Miras** romanında ise, ana karakter Asım,

harem tarafındaki taşlıktan yukarı çıkarak burada konumlanmış olan misafir kabul odalarının birinde ağırlanmış, hem de ağırlandığı salonun yanındaki odada uyumuştur. **Çamlıca'daki Eniştemiz'**de **Vâmık Bey'in Köşkü'nün** harem birimi, harem kapısından girdikten sonra alçak tavanlı alt sofa ve devamında çifte basık merdivenlerle çıkılan bir üst kat olarak tarif edilmiştir. Üst kat alt kata nispeten daha yüksek tavanlıdır ve bu kattaki sofaya açılan misafir salonlarının kapıları ikişer kanatlı ve billur topuzlu olarak betimlenmiştir. Harem ve selamlıklı **Şemsîzâdeler Konağı**, iki katlı bir bina olarak tanımlanmıştır ve üst kat tamamen ve alt katın yarısı olmak üzere on dört oda harem birimine ayrılmıştır. Bunlardan farklı olarak **Hamdullah Bey Konağı'nda**, konağın hizmetlilerinin bulunduğu kat, bir ara kat şeklinde konumlanmıştır. Hizmetçilerin kullandığı yemek odasından bir merdivenle aşağı taşlığa inildiği ve buradan da çifte merdivenle, misafirlerin ağırlandığı salonların açıldığı sofaya çıkıldığı anlatılmaktadır. Ayrıca bu sofanın devamındaki merdivenlerden, konağın beyefendi ve hanımefendilerinin hususi odalarına çıkıldığı tasvir edilmiştir. İstanbul konaklarının zemin katında bulunan taşlıktan sonra, çoğu zaman bir ara kat bulunmaktadır. (Eldem, 1986) Bu ara kat, konaklarda belirli işler için ayrılmış mekân birimlerinin yer aldığı kattır. Dolayısıyla **Hamdullah Bey Konağı'nda** tasvir edilmiş olan hizmet birimleri Eldem'in de sözünü ettiği böyle bir ara katta yer almıştır. Fakat konağın harem biriminin mekan bileşenleri diğer romanlarla benzerlik göstermektedir. Nitekim söz konusu konakta da ara katta bulunan hizmetlilerin dairesinden sonra üst katta yemek ve misafir kabul odalarının bulunduğu ve orada bulunan sofadaki merdivenle hanımefendi ve beyefendilerin hususi dairelerine çıkıldığı belirtilmiştir.

Harem biriminde yaşayan hizmetlilerin birbirlerinin kademlerine göre denetlenmesini sağlayan bir harem düzeni mevcuttur. Sözelimi harem dairesine yeni gelen acemi cariyelerin cariyeler, cariyelerin kalfalar, kalfalarında ustalar tarafından denetlendiği anlaşılmaktadır.

Harem biriminde alt katta bulunan hizmetli kadrosu ile konağın sahiplerinin yaşamı mümkün oldukça birbirlerine karışmamaktadır. Hizmetliler, yalnızca konağın, ev sahiplerinin ve konağa gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılamak

ile görevlidir. Tabi bununla birlikte konak sahiplerine mensup cariye ve kalfalarda mevcuttur. Bu hizmetliler konağın ihtiyaçlarını karşılamının yanında kişisel olarak hanımefendilerin ve küçük hanımların ihtiyaçlarını karşılamış ve onları memnun edebilmek için çalışmışlardır. **İbrahim Efendi Konağı'nda** hizmetli kadrosunda bulunan kalfalar, kilerlerin eksikleri veya artıklarıyla ilgilenen, çamaşır, ütü, temizlik ve yorgan kaplamadan sorumlu, mevsime göre reçel, turşu ve salamura işlerini yapan, eskiyen ve kırılan eşyaların tamirini gerçekleştiren, hanımların oda ihtiyaçlarını karşılayan, selamlık birimindeki ağaların elbise ve çamaşırlarını temizleyen, kürk sandıklarını, sepet sandıklarını, ambarları, dolapları, konsolları belli bir düzene sokan kimseler olarak anlatılmıştır. Aynı görevlerin anlatılışını **Fikri Paşa Konağı'ndan** da okumak mümkündür. Hizmetçi kadrosunun temizlik gününün anlatıldığı kesitte, temizliğin haftanın bir günü yapıldığından bahsedilmiş, bütün kızların başlarında tülbentler, dizlerinde iş şalvarlarıyla temizlik yaptıkları anlatılmıştır. Ayrıca bir de çamaşır gününün olduğu ve aslında söz konusu işin hizmetliler tarafından daha yorucu fakat bir o kadar da zevkli olduğundan bahsedilmiştir.

Fikri Paşa Konağı'nda bir kalfa olarak çalışan İsmet, hizmetçi dairesini ayrı bir âlem olarak tanımlamış ve bu âlemin kendine göre misafir ağırlayıp, eğlenebildiklerinden bahsetmiştir. Bu eğlenceler yapılırken, konağın üst katında yaşayan sahiplerinin söz konusu eğlencelere hiç karışmadığı anlatılmıştır. Bu durum, harem ve selamlık birimleri arasında oluşturulan yatak mahremiyet sınırlarının ötesinde, harem biriminde düşey mahremiyet sınırlarının varlığını göstermektedir. Söz gelimi hizmetlilerin bulunduğu kat ile, konağın asıl sahiplerini bulunduğu kat arasında da bir sınır bulunmaktadır. Bu sınır kadın ve erkek cinsiyetleri arasında oluşturulan sınırlamadan farklı olarak sosyo-kültürel tabakalar arasında oluşturulan bir mahremiyet biçimlenmesidir. Statü ve mevki farklılığıyla oluşan düşey mahremiyet sınırları, konağın hizmetlileri ve konağın sahipleri arasında gündelik yaşam pratiklerinden okunmaktadır.

Ayrı bir âlem olan hizmetliler kadrosu, konağın temizlik, çamaşır, yemek gibi ihtiyaçlarını karşılarken, aynı zamanda darbuka, tef çalarak mâni okunup, türkü söyleyerek birbirleriyle eğlenceli vakit geçirmişlerdir. Ayrıca konağın

hizmetliler katında sırf eğlenmek adına sahte düğünler tertip edildiği de anlatılmıştır. Konağın içinde yaşayan halayıklardan birini süsleyip gelin, diğerine de erkek kıyafetlerini giydirerek damat rolüne büründürmüşlerdir. Böylece kendilerince mahdut harem hayatına zevk ve neşe getirdikleri belirtilmiştir. **İbrahim Efendi Konağı'nda** konak sahiplerinin olduğu kat, süzölmüş ve elenmiş bir sınıfın şevkine, görgüsüne ve bilgisine sahne olurken, konağın hizmetlilerinin yaşadığı kat, gelen misafir kalfalar ile başka âlemlere sahne olmuştur. Bu noktada düşey mahremiyet sınırlarının çizildiği ve uygulandığı görölmektedir. Cariyeler ve kalfalar gündüz konak işleriyle meşgul olurken, akşam çerkez mızıkası, ud, kânun çalıp, şarkı söyleyip, oyun oynayarak yukarıdaki kattan aşağı kalmayacak şekilde geceyi geçirmektedirler. Aynı şekilde **Sabit Molla Bey Yalısı'nda** harem biriminin rekabet, dargınlık ve kıskançlıklarla başlı başına bir âlem olduğu anlatılmıştır. Dolayısıyla, konak sahiplerinden bağımsız olarak, konağın alt katında bulunan hizmetli kadrosunun, gece geç vakte kadar eğlenceler düzenlediği açıktır. **Vâmık Bey'in Köşkü'nün** hizmetli kadrosu da, “*değişmeyen Arap naile bacı ve hep değişen hizmetçiler, değişmeyen aşçıbaşı ve hep değişen aşçı yamakları*” şeklinde anlatılmış ve köşk içerisinde bazı hizmetlilerin sürekli değiştiği, bazılarının ise konak sahipleri gibi sabit kaldığı anlatılmıştır. Ayrıca **Vâmık Bey'in Köşkü'nde** harem birimine hizmet eden köle ve cariyeye alım satımlarından da bahsedilmiş, alınan cariyelerin evlatlık, ahretlik, besleme, halayık, kalfa gibi adlarla anıldığından bahsedilmiştir.

Konağın harem birimine ait hizmetlilerin, konak sahipleriyle ilişkisinden ve konak içerisindeki günlük yaşam ritüellerinden de söz edilmiştir. Fakat burada konaklardaki harem birimine ait hizmetlilerin bulunduğu kısmın, yalnızca konağın ihtiyaçlarının karşılandığı bir yer olmaması da önemli bir husustur. Söz gelimi burada bulunan cariyeler ve kalfalar, konağın ihtiyaçlarını karşılarırken, aynı zamanda kendi yaşamlarını da düzenlemiş ve harem biriminde kendilerini sosyal hayata karşı yetiştirmişlerdir. Cariyeler ve kalfalar konağın hanımefendisinin yönlendirmesiyle, İslami görgü kuralları ve dini bilgilerin yanında, kültür ve sanat alanında da eğitim almışlardır. Haremin alt biriminde yapılan eğlencelere ek olarak, böyle bir eğitimin de verilebildiği

gözlemlenmektedir. Söz gelimi, **Sevda Sokağı Komedyası'nda**, konağın hanımefendisi olan Sabiha Hanım'ın en çok sevdiği şeyin, küçük beslemeler alıp, onları terbiye etmek, okutmak, musiki öğretmek olduğu anlatılmaktadır. **Mahur Beste'de** de durum pek farklı değildir. Konağın hanımefendisi, Târidil Hanım, seneden seneye yenileşen cariyelerini oldukça özenli seçmiş ve cariyeleriyle bizzat kendisi ilgilenmiş ve yetiştirmiştir. Hatta Târidil Hanım'ın yetiştirdiği cariyeler, gerek terbiyelerinden, gerek seslerinden ve sazdaki ustalıklarından, gerekse güzelliklerinden tüm İstanbul'da nam salmıştır. Böylece Târidil Hanım, harem birimini yetiştirme ve zevk gururu ile adeta bir mektep olarak görmüştür. Nitekim harem birimindeki cariyeleri sosyal hayata karşı eğittikten sonra kimilerini çeyizlerini en güzel şekilde hazırlayıp evlendirmiş, evlenemeyenleri de harem birimiyle ve diğer cariyelerle ilgilenen baş kalfa statüsüne yükseltmiştir. **Şemsîzâdeler Konağı'nın** harem biriminde de böyle bir durum söz konusudur. Konağın hanımefendisinin ahret evlâdı olarak kabul ettiği iki küçük cariyesine, sabahtan akşama kadar bir Ermeni usta tarafından kanun ve keman dersleri aldırıldığı anlatılmaktadır. **Sinekli Bakkal** romanında **Selim Paşa Konağı'nın** ekonomik koşullar çerçevesinde dağılmasıyla konakta yaşayan cariyelerin akıbeti ile ilgili bir diyalog da bulunmaktadır. Bu diyalogda azat edilen cariyelerin birikmiş paralarının olduğu, tahsillerinin ve müzik eğitimlerinin çok iyi olduğu anlatılmıştır. Dolayısıyla tüm İstanbul'un söz konusu cariyelere, mürebbiye ve musiki hocası olarak çok fazla talip olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle harem biriminin, 19. ve 20. yüzyılda üst sınıf ricalinin konutlarında, kadınların yetiştirilmesi için bir eğitim kurumu vazifesi gördüğü söylenebilir. Bu noktadan hareketle, Osmanlı Devleti'ne ait vatandaşların terbiyesi ve eğitiminin söz konusu birimde verildiği düşünüldüğünde, harem biriminin sosyal toplum üzerindeki etkisinin çok büyük olduğu açıktır.

Konaklarda harem biriminin gerçek hâkimi konağın hanımefendileri olmuştur. Harem biriminin hanımefendilerinin günlük yaşantısı, yapılan eğlencelerin dışında hizmetlilerin yaşantısından farklıdır. Hanımefendiler, konağın rutin günlük işleriyle uğraşmamışlar sadece zevk ve safa işleriyle ilgilenmişlerdir. Konakların harem biriminde sık sık yapılan ziyaretler, sohbetler, fasıllar günlük

hayatı oluşturmaktadır. Öncelikli olarak konaklarda düzenlenen eğlenceler, harem biriminde yapılan en önemli ritüellerden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin şiire ve musikiye önem vermiş olmasının bir yansıması olarak, harem dairesindeki eğlencelere, incelenen romanlarda oldukça sık yer verilmiştir. Söz gelimi **Mahur Beste** romanında, İstanbul'un zevk ve moda itibarıyla en meşhur simalarından ve alaturka musikinin en iyi tanındığı merkezlerden biri olarak **Necip Paşa Yalısı** anlatılmıştır. Musikiyi çok seven Necip Paşa ve karısı Târıdil Hanım, hemen her akşam konağın harem biriminde saz ve musiki eşliğinde eğlenmişlerdir. Nitekim buradaki eğlencelere erkek tecessüsünün hiçbir taraftan sızmadığı önemle belirtilerek, bir mahremiyet içerisinde eğlenildiğinin altı çizilmiştir. **Fethi Paşa Konağı**'nda ise, konağın beyefendisinin canı rakı ve saz istediğinde hareme geçip, kendi tarzına mahsus bir tarzda lakırdı söylediği anlatılmıştır. Aynı şekilde **Miras** romanında da böyle bir eğlenceden söz etmek mümkündür. Atiye Hanım'ın harem dairesi, sıklıkla yapılan fasıllara ve saz sohbetlerine şahit olmuştur. Ayrıca harem dairesindeki eğlencelere misafirler davet edildiğinde, kırk kollu şamdanlar yakılmış, ziyafetler verilmiş, şerbetler ezilmiş ve bir çeşit helva olan devaimiskler çıkarılmıştır. **Sinekli Bakkal** romanında Kur'an ve ilahi okumak amacıyla konağa gelen Rabia'nın, gördüğü manzara konak hanımefendilerinin eğlenceleri hakkında bilgi vermiştir. Rabia, konağın birinci katındaki büyük bir kapının arkasında teflerin çalındığından, zillerin şakırdadığından ve oynayan ayak seslerinden bahsetmiştir. Ayrıca yine **Miras** romanında **Necip Paşa Yalısı**'nın saz ve musikiyi sebep göstererek dağılması önemlidir. Dönemin Sultan Aziz'i hatırlatan yasaklanmış şarkısının harem biriminde çalındığı ve söylendiğinin bir muhbir tarafından padişaha bildirilmesiyle Necip Paşa sürgün edilmiştir. Bu noktadan hareketle, eğlencelerin denetimli ve kontrollü olarak düzenlenip, tertip edildiği söylenebilir.

Harem birimindeki ziyaretler de oldukça önemli ve günlük yaşantının büyük bir kısmını oluşturan ritüellerdendir. Konağın hanımefendileri özellikle uzun kış gecelerinde ya misafir davet etmişler ya da yanlarına cariyelerini alıp diğer konaklara misafirliğe girmişlerdir. İkramın ve eğlencenin bol olduğu bu zamanlarda hane sahipleri ve konuklar neşeli ve güzel vakit geçirmişlerdir.

Konak romanındaki **Mustafa Paşa Konağı**’nda, harem biriminin kendine mahsus “*bir revnak ve ihtişam içinde*” misafirler kabul ettiğinden bahsedilmiştir. **İbrahim Efendi Konağı** romanında söz konusu ziyaretlere nöbet adı verildiği ve içtimai geleneklerden birisi olan nöbetin usulleri anlatılmıştır. Nöbet, kimin konağında ise o konakta telaşeler gündüzden başlamış, şerbetler ezilmiş ve bozalar ısmarlanmıştır. Akşam olduğunda, üç dört mumlu pirinç fenerleri çeken ağaların arkasında hanımlar ve onların arkasında kalfalar gelmeye başlamış ve konağın dolup boşalan misafirlerini karşılamakla görevli selâm ağası ve kapıcılar kethüdası, gelen misafirleri karşılamıştır. Bu konakta İstanbul terbiyesinin, nezaketinin ve hanımefendiliğin görüldüğü kadın meclisleri harem dairesinin zenginliğinin ve cömertliğinin bir göstergesi sayılmaktadır. Ayrıca ziyaretlerdeki bir diğer husus, gelen misafirlerin mevki ve statüsüne bağlı olarak ağırlanış şekilleridir. Söz gelimi konağın en gösterişli, en güzel tefrişatlarla döşenmiş misafir kabul odası, yüksek mevki ve statüye sahip şahısların ziyaretinde kullanılmaktadır. Nitekim misafirleri karşılamada mevki ve statü farkından doğan bu farklılık romanlarda sıklıkla dile getirilmiştir. **Fikri Paşa Konağı**’nda ziyaretçi hanımların, “*kocalarının mevki ve rütbelerine göre, boy boy, derece derece*” ve sessiz pıtırısız bir tefrişatla ağırlandığından ve konağın harem dairesinin hiç boş kalmadığından bahsedilmiştir. Aynı şekilde Asım, halasını ziyaret etmeye **Ethem Paşa Konağı**’na gittiğinde, belli bir tefrişat ile karşılandığını, mevki ve statü farkı ile açıklamıştır. Bunlara ek olarak, bir de konağın beyefendisini görmek isteyen ziyaretçiler vardır. Böyle durumlarda, günün belirli saatlerinde hareme gelen beyefendi, kadın ziyaretçilere kendisini göstermiştir. **İbrahim Efendi Konağı**’nda böyle bir ziyaret detaylı olarak anlatılmıştır. Gelen her misafir için İbrahim Efendi’yi görmenin zorluğundan ve kadın ziyaretçilerin, İbrahim Efendi’yi genellikle gece vakti görebildiklerinden bahsedilmiştir. Ziyaretçi kadınların, efendinin geleceği saati bildiklerinden dolayı zaman yaklaştıkça heyecanlandıkları anlatılmıştır. Ayrıca, konakları ziyaret etmek amacıyla gelen misafirlere yapılan ikramlar, harem dairesinin zevk ve zarafetinin bir göstergesi niteliğindedir. Konağın harem biriminde yapılan en basit ikramlar bile, belirli üslup ve kaidelere uyarak yapılmaktadır. **İbrahim Efendi Konağı** romanında, en büyük eğlencesi tütün içmek olan Hacı Süleyman Ağa’nın, çubuğunun harem biriminde çubuk kalfası tarafından

hazırlandığı anlatılmıştır. Çubuk ikramının da kahve ikramı gibi nizamları olduğundan bahsedilmiş ve bu nizamlar açıklanmıştır. Aynı şekilde **Fikri Paşa Konağı**'nın harem birimine gelen ziyaretçilere zarflı fincanlarda kahveler verildiği, elmastraş bardaklarla şerbetler dağıtıldığı anlatılmıştır.

4.3. Selâmlık Biriminde Günlük Hayat ve Mekânsal Yaklaşımlar

Selamlık birimi, konak, köşk ve yalılarda erkeğin hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği, özellikle yönetici sınıfın, kendi konutlarını yönetimle ilgili işlerde kullandığı bir mekânsal organizasyon olarak tanımlanmıştır. Burası aynı zamanda konakta yaşayan aile üyelerinin dışındaki erkeklerin, iş ve sosyal ilişkiler maksadıyla bir araya geldiği, sohbet ve eğlencelerin düzenlendiği bir mekândır. (Bertram, 2012) Selamlık biriminin, Osmanlı'nın 19. ve 20. yüzyıllarında, üst ve orta sınıf ricalinden olan yönetici sınıfına ait kişilerin konaklarında görüldüğü ve kimi zaman hareme bitişik, kimi zaman ayrı düzenlendiği söylenebilir.

Selamlık birimi incelenen romanlarda, genellikle erkek misafirlerin ağırlandığı, devlet işleriyle ilgili konuşmaların ve sohbetlerin yapıldığı, fasıl ve eğlencelerin düzenlendiği bir yer olarak anlatılmıştır. Tıpkı harem biriminde olduğu gibi selamlık birimine geçmeden önce, bir karşılama ve giriş olanı olarak bahçe ve ardından taşlık vardır. Konakların bahçe ve taşlıkları, selamlık birimine özgü olabildiği gibi, harem birimiyle de ortak kullanılabilen bir alandır. Nitekim bahçe ve taşlık bölümlerine harem birimi anlatılırken değinilmişti. Dolayısıyla burada bu mekanlara dair bilgileri yinelemeyip, selamlık biriminin diğer mekan bileşenlerine geçmek daha anlamlı olacaktır.

Selamlık birimi, yaşam tarzı ve sosyal hayat bağlamında düşünüldüğünde harem biriminden oldukça farklı olmuş olsa da, mekânsal organizasyon bağlamında iki birimi ayıran önemli farklılıklar bulunamamıştır. (Özyalvaç, 2015) Konakların selamlık biriminde bulunan odaların, konağın harem biriminde görülen odalarla benzerlik taşıdığı dikkat çekmektedir. Bu sebeple selamlık birimi, mekânsal bağlamda harem biriminin bir izdüşümü olarak düşünülebilir. Sözgelimi, romanların geneline bakıldığında, harem biriminin alt katında kalfa ve

cariyelerin yaşadığı ve konağın ihtiyaçlarının karşılandığı anlatılmıştır. Selamlık biriminde de durum pek farklı değildir. Selamlık biriminin alt katında da uşak ve ağaların yaşadığı söylenebilir. Aynı şekilde selamlık biriminin üst katı da, harem birimiyle benzerlik göstererek, misafir kabul salonlarıyla çevrili bir sofa etrafında düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye örnek olarak **Fethi Paşa Konağı** verilebilir. Konakta harem biriminde hizmetlilerin yaşadığı bölümde bulunan hamamın damına çıkarak selamlık biriminin alt katındaki uşakların ve bahçıvanların koğuşlarının izlendiği anlatılmıştır. Devamında selamlık biriminin ikinci katındaki misafir odası gözetlenmiş ve buradaki tavır ve tutumlar anlatılmıştır. Dolayısıyla, söz konusu kesitten, **Fikri Paşa Konağı**'nın hizmetli koğuşlarının bulunduğu bir alt kat ve misafirlerin bulunduğu ikinci kat olarak düzenlendiği anlaşılmaktadır. **İbrahim Efendi Konağı**'nda da durum pek farklı değildir. Konağın selamlık birimine girişin, tıpkı harem gibi olduğu ve selamlığa büyük taşlığa açılan bir cümle kapısından girildiği anlatılmıştır. Uşak odasının ve koğuşların açıldığı küçük mermer taşlıktan ve bu mekânların arasında kalan geniş bir merdiven ile selamlık dairesine çıkıldığından bahsedilmiştir. Ayrıca İbrahim Efendi'nin harem ve selamlık olarak düzenlenen ve üç kat olan köşkünün tasvirinde selamlığın birinci katının hizmete, ikinci katın misafire, yemeğe ve oturmaya ayrıldığı anlatılmıştır. Fakat selamlık kısmının ikinci katta kesildiğinden ve merdivenlerin üçüncü kata devam etmediğinden bahsedilmiştir. Yatak odalarına gitmek isteyen beylerin mabeyn kapısından harem birimine geçmeleri gerektiği anlatılmıştır. Aynı durum **Damga** romanında da anlatılmıştır. Selamlık biriminin geniş ve yayvan merdivenlerinden çıkıp, uzun sofalara açılan odalarında dolaşan İffet, kendi dairesine geçebilmek için selamlık sofasından harem katına çıkan bir merdiven kullanmıştır. Bu noktadan hareketle, konağın beyefendi ve hanımlarının hususi dairelerine selamlık biriminden çıkışın olmadığı söylenebilir.

Mekânsal organizasyon bağlamında harem biriminden farklı olmayan selamlık biriminin alt katında yaşayan hizmetlilerin görevleri de harem biriminin hizmetlilerinin görevleriyle benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik **İbrahim Efendi Konağı**'nda açık bir şekilde dile getirilmiştir. Söz gelimi Hacı Süleyman Ağa'nın tütün içmesiyle ilgilenen hem haremden hem selamlıkta ayrı ayrı

hizmetlilerinin bulunduğundan bahsedilmiştir. Süleyman Ağa haremde ise çubuk hazırlama görevinin çubuk kalfasında, selamlıkta ise çubuk ağasında olduğu anlatılmıştır. Yani selamlıkta ağaların gördüğü vazife, haremde seçilmiş genç kızların vazifesindedir. Ayrıca selamlık birimin vazifeler kadrosu oldukça geniştir. Söz gelimi Kethüdâ efendinin görevi, konağın idari amirliğini yapmak, Silâhtar ağanın başlıca vazifesi ise, selam ağasıyla beraber efendinin yanında durmaktır. Selamlık biriminde Efendi'nin huzurunda kurulacak meclislerin tertip ve tanzim işlerini ayarlamakla görevli hizmetlinin divan efendisi olduğu söylenmiştir. Hazineदार, hem efendinin servetini muhâfaza etmekle, hem de hazinenin gelir ve giderlerini kayıt altında tutmakla görevlidir. Mühürdar ise, Efendi'nin mührünü muhâfaza eden ve yine onun emriyle kullanabilen adamdır. Divitdar, yazı yazarken Efendi'nin hokkasını tutarak hizmetinde bulunan, kalem ve kâğıtlarının tertibiyle ilgilenen bir hizmetlidir. Görüldüğü üzere genelde devlet işlerinin yürütülmesi ile ilgili vazifelerin selamlık biriminde yer alan hizmetlilerce yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla selamlık kısmının küçük bir devlet dairesi olduğu söylenebilir. Tabi bu görevlilerin arasında devlet işleriyle ilgili olmayan hizmetlilerin de var olduğu görülmektedir. İç oğlanları, çavuşlar ve çamaşır ağaları Efendi'nin hususi hizmetlerini görmekte ve giyinip soyunmasına yardım etmektedirler. Bunların dışında anahtarağası, vekilharç, sancaktar, tuğcubaşı, tütüncübaşı, sofracıbaşı, mîrâhur, seccâdecibaşı, peşkirağası, kahvecibaşı gibi, her birinin dörder beşer yamağı olan ağalardan başka, mehter takımı, kavaslar, seyisler, meş'âleciler, ahçılar, bahçıvanlar ve yamakları da konağın selamlık biriminde yer alan kapu halkı hizmetlileri arasındadır. **Şemsîzâdeler Konağı**'nda selamlık birimindeki hizmetlilerin görevleri anlatılmıştır. Herhangi bir ayvazı ve yamağı olmadan aşçıbaşılık görevini yerine getiren Şaban Ağa, beyefendinin kahvecilik, tütüncülük vekilharçlık görevlerini yerine getiren Mehmed Ağa ve beyefendinin atı ile ilgilenen, bahçıvanlık eden Selim Nişo'dan bahsedilmiştir.

Konağın harem biriminin hizmetli kadrosunda yapılan eğlencelerin, bir benzerini selamlıkta uşakların ve ağaların odasında görmek mümkündür. Söz gelimi **Fikri Paşa Konağı**'nda, selamlık tarafındaki uşakların kalfalar ve cariyeler ile hemen hemen aynı hayatı geçirdiği anlatılmıştır. Bahçıvanlara gelen

misafirler eşliğinde kemençe gibi bir çalgıyla, kaval ve sazlar eşliğinde eğlenceler sabaha kadar sürmüştür. Selamlık koğuşunun içinden gelen çalgı ve türkü seslerinin harem birimindeki hamamın damından izlendiği anlatılmıştır. Hizmetli kadrosunda yapılan eğlencelerin, harem birimindeki kalfaların odasında da olduğunu anlatan bir diğer roman **İbrahim Efendi Konağı**'dır. Burada selamlık birimindeki ağalar odası, konağın ağalarının imkânları el verdiği ölçüde toplandıkları, dinlendikleri ve eğlendikleri bir yer olarak tarif edilmiştir. Efendi'nin maliyede oluğu saatlerde söz konusu odada dinlenen ağalar mutfağın yanındaki koğuşta yemeklerini yedikten sonra tekrar bu odaya gelmiş, kahve içmiş ve eğlenmişlerdir.

Konağın selamlık biriminin gerçek hâkimi konağın beyefendisi olmuştur. Konakların selamlık biriminde sık sık yapılan fasıllar ve sazlar, oynanan oyunlar, ziyarete gelen misafirler ve onlarla kurulan selamlık meclisleri, selamlık biriminin günlük hayatını oluşturmaktadır. Öncelikli olarak selamlığın gösterişli misafir kabul odalarında yapılan eğlenceler, selamlık biriminin en önemli ritüellerinden birisini oluşturmaktadır. **İbrahim Efendi Konağı**'nda, selamlık âlemleri, dostun düşmanın gıpta ve hayranlıkla izlediği, devrin belli başlı musiki erbabı olan kişilerin geldiği bir sahne olarak anlatılmış ve "*Udî Cemil'ler, Kânûnî Andon, Kemanî Tatyos, Hânende Viçen ve Karakaş gibi sanatkârları toplayıp, güzel sesin, güzel sözün, nükte ve neş'enin coşup taşıdığı bir dünya*" olarak tanımlanmıştır.

Selamlık biriminde yapılan âlemlere misafir kabul etmek, gündelik yaşamı oluşturan en önemli ritüellerdendir. Nitekim selamlığı ziyaret etmek amacıyla gelen ziyaretçiler, burada sadece fasıl ve eğlencelere katılmakla kalmaz, aynı zamanda selamlık meclisleri oluşturarak, devlet işleriyle ilgili de sohbet, konuşma ve tartışma ortamı yaratmışlardır. **Fikri Paşa Konağı**'nda tıpkı harem birimindeki gibi, selamlık biriminde de daima misafirlerin olduğu ve selamlığın hizmetliler katının, birçok misafirin yiyip içmesine ev sahipliği yaptığı anlatılmıştır. Aynı şekilde, **İbrahim Efendi Konağı**'nın ağalar odasının da oldukça fazla misafire ev sahipliği yaptığı anlatılmıştır. Ayrıca selamlığa, sadece İstanbul'dan değil, pek çok farklı ülkelerden de misafirlerin geldiği **Konak**

romanında görülmektedir. **Mustafa Paşa Konağı**'nın selamlık birimine, Fransa'dan, nadir olarak İngiltere'den Hindistan'dan, Semerkant'tan, Afganistan'dan, İran'dan misafirler geldiği ve Orta Asya ile garbın İstanbul'da buluştuğu anlatılmıştır. Ayrıca bazen söz konusu mekândaki misafirlerden sıkılan beyefendilerin olduğu görülmektedir. **Necip Paşa Yalısı**'nın beyefendisinin *"Selâmlığımı o lüzumsuz misafir kalabalığından temizlemek için tam altı yıl çalıştım; rahatımı bozamam"* sözünü Sultan Abdülhamit'in duyması üzerine, beyefendi sürgün edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır. Bu noktadan hareketle, selamlık biriminin devlet yönetimiyle doğrudan ilgisinin olduğu ve burada ağırlanan misafirler ve yapılan ikramlarla devletin yöneticilerinin bizzat ilgilendiği ve denetlediği anlaşılmaktadır.

Selamlığa gelen ziyaretçilerle birlikte, gerek devletin, gerekse yönetimin eleştirildiği ve konuşulduğu selamlık meclisleri, 19. ve 20. yüzyılın vazgeçilmez ritüelleri arasındadır. Dolayısıyla söz konusu sohbetlerin yansıması, dönemin romanlarında oldukça sık rastlanan bir konudur. Söz gelimi **Miras** romanında, selamlık meclislerinde neler konuşulduğunu anlamak için önemli veriler bulunmaktadır. Küçük halasını ziyarete giden Asım'ın, konağın selamlık tarafında bulunan ve evin damadı olan Ferruh Bey ile iletişimi önemlidir. Asım'ı, selamlıkta bulunan kendi odasında ağırlayan Ferruh Bey, onu selamlık sohbetlerine dâhil etmiştir. Nitekim devlet ricaline mensup ve politikacılık âleminde hararetli olan Ferruh Bey ile Asım'ın selamlıktaki sohbetleri ilerledikçe, Ferruh Bey Asım'ı daha önce hiç ilgilenmediği, üzerine kafa yormadığı politik bir alana doğru çekmiştir. Asım, Ferruh Bey ile konuştuğunda gözünde var olan perdelerin indiğinden bahsetmiştir. Ferruh Bey'in odasında yapılan selamlık sohbetinde, Trablusgarp savaşının izlerinden, köçeoğluna atılan bombalardan ve basılan köşk ve yalılardan bahsedilmiştir. Selamlık meclislerinde devletin yönetimi ve işleyişi ile ilgili, politik havadislerin alınması veya anlatılması meclise dâhil olan şahıslar için oldukça zevk duyulan bir eylem olmuştur. Ayrıca söz konusu konuşmalar, sadece sohbet havasında olmamış, aynı zamanda konuşulan şahıslarla uzun süren ikna süreçlerine, eleştiri ve tartışmalara da rastlanmıştır. Örneğin, **Konak** romanında, devlet işleyişi ve yönetimi hakkında konuşanlardan birisinin, *"Görüyorum ki bu gece*

anlaşamayacağız. Vakit ilerliyor, bahis geriliyor.” sözü, süregelen bir tartışmanın bittiğinin göstergesidir. Selamlık biriminde sadece konuşmalar ve sohbetler gerçekleşmemiş, ayrıca kimi zaman bu birim devlet işleri ile ilgili bir çalışma alanı olarak da düzenlenmiştir. **Ferdi ve Şükerası** adlı romanda, Ferdi Efendi’nin yazıhanesini kendi konağının selamlık birimine taşıdığı anlatılmıştır. Ferdi Efendi, selamlık biriminin birinci kat sofası etrafındaki bir büyük ve bir küçük odayı dört memura ve bir uşağa tahsis etmiştir. Böylelikle konağından çıkmayarak ticarethanesini idare etmiştir.

Selamlık biriminde karşılanan ziyaretçiler, düzenlenen eğlenceler ve sohbetler kadar önemli bir diğer hususunda yapılan ikramlar olduğu söylenebilir. Tıpkı harem birimindekiler gibi selamlık biriminde yapılan ikramlar da selamlık biriminin zevk ve zarafetinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. **İbrahim Efendi Konağı**’nın selamlık biriminde çubukçular, çubukçubaşı ya da çubukağaları tarafından yapılan çubuk ikramının ayrı birer hüner olduğu ve uygun nizamlarının bulunduğu anlatılmıştır. **Konak** romanında da Paşa’nın misafirleriyle beraber, selamlıktaki büyük, etrafı geniş sedirli odasına geçtikten sonra burada çubukların ikram edildiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca ağaların odasında gelen misafirler ağırlanırken, mangaldan eksilmeyen cezvelerin birinin boşalırken diğerinin ateşe sürüldüğü ve tiryaki işi kulpsuz fincanlarla gelene gidene kahve ikram edildiği anlatılmıştır.

4.4. Harem ve Selamlık Mekânlarının Arakesiti: Mabeyn Odası ve Dönme Dolaplar

Konaklarda harem ve selamlık birimlerini birbirine bağlayan ve sofa, oda, daire şeklinde biçimlenebilen mabeyn odası, sözlükte “*iki şeyin arası*” olarak tanımlanmıştır. (Akyıldız, 2003) Kuban, (Kuban, 1998) harem ve selamlık birimlerinin mabeyn bölümü ile birleştirilmesiyle konak tipolojilerinin oluştuğunu açıklamıştır. Özyalvaç (2015) tezinde, 18. yüzyıl Osmanlı terminolojisinde mabeyn odalarının sözlükteki anlam kadar basit bir yapılanma olmadığını ve daha karmaşık bir yapıya işaret ettiğini açıklamıştır. Kamusal ve özel ayrımın olmadığı, mahremiyetin kademeli olarak sağlandığı dönemlerde, mabeyn odası, hariciyeden dâhiliyeye doğru geçirgenliği azaltmak adına

biçimlenmiş bir arakesit/geçiş bölgesi olarak tanımlanmıştır. 19. ve 20. yüzyıllara gelindiğinde harem ve selamlıklı konakların yaygınlaşması ile mabeyn odası iki birimi birbirine bağlayan ve iki birim arasında gidiş geliş sağlayan bir mekân olarak işlev görmeye başlamıştır.

İstanbul konaklarında harem ve selamlık birimleri arasında var olan keskin mahremiyet sınırı genellikle mabeyn bölümü kullanılarak eritilmiştir. İncelenen romanlarda söz konusu sınırların ihlalleri, genellikle mabeyn odaları üzerinden olmuştur. Romanlarda bir oda, sofa ya da daire olarak geçen mabeyn bölümü birçok hikâyeye ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla mabeyn odaları, mahremiyet çerçevesinde en az harem ve selamlık mekânları kadar incelenmesi gereken bir yapılanma olmuştur.

Fikri Paşa Konağı'nda, kat silmelerini kullanarak harem ve selamlık arasında geçiş yapan Aziz Sakıp Bey'in yakalanması için yazılan bir mektupta, mabeyn odasından bahsedilmiştir. Evin hanımefendisinin harem dairesinde bulunan, mabeyn odasının yanındaki daireye çekildiğinden ve hanımefendiyi gözetleyecek kişinin, mabeyn geçidini görecektir. Dolayısıyla selamlık tarafında beklemesi gerektiğinden söz edilmiştir. Buradan hareketle, mabeyn odasının, harem ve selamlık birimini birbirine bağlayan bir geçit olduğu söylenebilir. Ayrıca bu geçit bir koridor olarak tanımlanmış ve koridorun selamlık tarafındaki devamında, camları buzlu, paravana görevi gören bir bölme bulunduğu bahsedilmiştir. Koridorun harem tarafında ise mabeyn kapısının olduğu anlatılmıştır. Selamlık tarafında bekleyen gözetmenin, harem tarafından biri geldiğinde paravanın selamlık kısmına doğru, selamlık tarafından biri geldiğinde ise harem kısmına doğru saklanacağı belirtilmiştir. Ayrıca romanda, harem biriminin mahremiyetini sağlayan baş kalfanın, haremin avludaki büyük kapısını ve "*her kattaki mabeyn kapılarını*" büyük bir itina ile kilitlediğinden bahsedilmiştir. Bu noktadan hareketle, mabeyn odasının konağın her katında mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Fikri Paşa Konağı'nda, mabeyn kapısının önünde bulunan paravan, **İbrahim Efendi Konağı**'nda başka bir işlev için kullanılmıştır. Ramazan ayında selamlığın büyük salonunda kılınan teravih namazı sırasında, hareme geçen mabeyn kapılarının önüne birer paravana

konulduğu ve böylelikle ibadet yapan kimselerin mahremiyetinin sağlandığı anlatılmıştır. Ayrıca yine bu romanda, konağın birinci katında iki mabeyn kapısı ile ayrılan harem ve selamlıktan bahsedilmiştir. Konağın beyefendisi, harem birimindeki hususi dairesine çıkmak istediği zaman, selamlık biriminden mabeyn odasını geçerek harem birimine ulaşabileceği anlatılmıştır. **Miras** romanında, mabeyn odasına diğer romanlardan farklı bir işlev yüklenmiştir. Konağın sahibesinin oğlu Canip Bey'in, dadısı ile mabeyn odalarının birinde büyüdüğünden bahsedilmiştir. Bu noktada konağın üst katlarında bulunan mabeyn odalarının, ihtiyaç duyulduğunda, şahısların hususi daireleri olarak da kullanıldığı söylenebilir. Yine söz konusu romanda, harem biriminde yapılan eğlenceleri izlemek amacıyla, selamlık birimindekilerin mabeyn odasını kullandıkları ve hatta bazı ağa ve beylerin mabeyn aralarında uyuyakaldığı dile getirilmiştir. Aynı şekilde selamlığa bir misafir geldiği, harem biriminde duyulduğunda, meraklı cariyeler ve kalfaların mabeyn aralığındaki kapıdan selamlık tarafını gözetledikleri anlatılmıştır. Bu durumda mabeyn odası, harem ve selamlık birimleri arasında hissedilen merak duygusunu görsel temas kurularak karşılayan bir mekân olmuştur.

İstanbul konaklarında mabeyn bölümü gibi, harem ve selamlık mekânları arasındaki iletişimi sağlayan bir eleman da dönme dolaplardır. Dönme dolaplar, harem taşılığı ile selamlık taşılığı arasındaki duvara gömülmüş, bir taraftan öbür tarafa çevrilerek hareket eden raflı ve yuvarlak bir dolaptır. (Alan, 2005) Harem ve selamlık birimleri arasında verilecek eşya, yemek, ikram ya da kahve bir taraftan, diğer bir tarafa dönme dolap ile gönderilmiştir. Dönme dolap ile eşyalar diğer tarafa gönderilirken esas husus, iki tarafında birbirini görmemesi sağlanarak alışverişi gerçekleştirmektir. Nitekim dönme dolap sayesinde, harem ve selamlık birimindeki görsel mahremiyet sınırı korunmuş olur. Dönme dolabın işlevlerine, incelenen romanlarda sık sık değinilmiştir. **İbrahim Efendi Konağı**'nda selamlıktaki kahve stoğunun azalması üzerine harem birimindeki kalfadan kahve istenmesi ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Kahve ikramından sorumlu ağa dönme dolaba vurmuş ve gelen kalfaya kahvenin tükendiğini haber vermiştir. Bunun üzerine harem birimindeki kalfa, kilerci kalfaya haber vererek yarım çuval çiğ kahveyi dönme dolaba koyup selamlık tarafına göndermiştir.

Yine İbrahim Efendi Konağı'nda, dönme dolabın bayram günlerinde hediyeleşmek amacıyla kullanıldığı anlatılmıştır. Harem biriminden selamlık birimine bahşişler ve çamaşırlar, bohçalara konularak dönme dolaba yerleştirilip, selamlık tarafına verilmiştir. Hediyelerle selamlık tarafına dönen dolap boşaltılmış, bu seferde selamlığın ikramları harem tarafına gönderilmiştir.

Aslında dönme dolabın bundan başka işlevler için kullanıldığı romanlardan okunmaktadır. Harem ve selamlık birimleri arasında eşya alışverişi için kullanılan dönme dolap, aynı zamanda kadın ve erkekler arasında, cinsi münasebetlerin kurulmasına yardımcı bir eleman olarak vazife görmüştür. Adnan Şemî Paşa Konağı'nda söz konusu münasebetler oldukça açık bir şekilde anlatılmıştır. Harem ve selamlık birimi arasında geçişlerin olmadığı konakta, iletişim kurmak için tek yol dönme dolabı kullanmak olmuştur. Bunun bilinciyle Ali Bekir, bir gün harem kapısına inmiş ve dönme dolaba vurmuştur. Harem tarafında sevdiği kişinin olduğunu öğrenen Ali Bekir heyecanlanmış ve ne diyeceğini şaşırılmıştır. Ali Bekir ve Pervin, dolap vasıtasıyla konuşurken, harem tarafındaki baş kalfaya yakalanmışlardır. Bunun üzerine baş kalfa, hem Pervin'i, hem de Ali Bekir'i dönme dolabın eğlence yeri olmadığı konusunda uyararak, onları dönme dolaptan uzaklaştırmıştır. Bir başka gün Ali Bekir yine Pervin'i görmek için dönme dolaba inmiştir. Fakat bu sefer dönme dolabın karşısında başka bir kalfaya rastlamıştır. Bunun üzerine kalfa ile konuşmaya başlayan Ali Bekir, konuştuğu kalfanın yüzünü görmek isteyince, kalfa hanım orta kapıyı aralayarak, Ali Bekir'in bu isteğini gerçekleştirmiştir. Selamlık avlusuyla harem taşlığının birleştiği noktada, Ali Bekir ile kalfa hanım sarılmışlardır. Böylelikle, konağın hizmetlilerinin bulunduğu kattaki dönme dolabın yanında, harem ve selamlık birimi arasında geçişi sağlayan bir de kapı olduğu anlaşılmıştır. İbrahim Efendi Konağı'nda da dönme dolap vasıtasıyla kurulan cinsi münasebetler anlatılmıştır. Romanda, eşya ve ikramların taşınmasına vesile olan dönme dolapta yaşanan cinsi münasebetlerin artık olağan olduğu anlatılmıştır. Harem ve selamlık birimini birbirine bağlayan dönme dolapta, ağalar yüzlerini görmedikleri kalfalara seslerinden âşık olurken, şakalaştıkları, konuştukları ve sözleştikleri anlatılmıştır. Hatta bazen, pek cesur olan kalfaların,

dolabın bir rafına büzülerek girdiği ve selamlık tarafına geçerek gizli bir yol oluşturduklarına da romanda yer verilmiştir.

5. SONUÇ

Bu tezde, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'un özellikle üst ve orta sınıfına mensup kişilerin konaklarında görülen harem ve selamlık mekanları, seçilen on iki roman çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Amaç, konakların harem ve selamlık mekânlarının betimlemelerini içeren romanlar üzerinden, söz konusu mekânların gerek mekânsal organizasyonları, gerekse içerisindeki gündelik yaşam pratiklerini birlikte değerlendirmektir ve bu bağlamda incelenen romanlar, konaklarda yaşayan bireylerin içinde bulundukları olay örgüleri çerçevesinde ayrı ayrı ele alınmıştır.

İncelemeler için bir altlık oluşturmak adına öncelikle, çalışmanın birinci bölümünde, konak, harem ve selamlık gibi kavramların tanımları ortaya konularak toplumsal süreç içerisinde ne gibi dönüşümlere uğradığı üzerinde durulmuş ve söz konusu kavramlar, bunlara dair farklı fikirleri savunan yazarların görüşleri çerçevesinde anlatılmıştır. Bu çerçevede, harem ve selamlık mekanlarının sanıldığı aksine, Osmanlı Devleti'nin her döneminde toplumsal yaşama bağlı olarak farklı anlamlara büründüğü ve modernleşme ile birlikte yeni anlamlar da kazanarak, dönüşüm geçirdiği düşünülmektedir.

Harem ve selamlık mekanlarındaki bu değişim, aslında modernlik deneyimleriyle birlikte toplumsal dönüşümün bir sonucu olarak barınma kültürünün yeniden yapılandırılmasıyla gerçekleşmiştir. Özellikle cinsiyet örüntülerinin yeniden yorumlanmasıyla yaşanan toplumsal dönüşümlerle, harem ve selamlık mekanları cinsiyetler üzerinden yeniden tariflenmeye başlanmıştır. Ancak bu dönüşümü anlamak için öncelikle modernleşme öncesi barınma kültüründe kendisini gösteren mahremiyet kademelenmelerine yer vermek önemlidir. Özel ve kamusal alan ayrımının henüz ortaya çıkmadığı dönemlerde, Osmanlı konutlarının içerisinde kademeli bir mahremiyetin ve çok katmanlı bir geçiş sisteminin var olduğu görülmektedir. Harem ve selamlık mekanlarının erken versiyonları olan bu kademelenmelerin çok farklı formülasyonlara sahip olduğu, incelenen kaynaklar doğrultusunda söylenebilir. Selamlığın evlerde çok farklı formülasyonlar içinde düzenlenip, farklı hallerinin

bulunması da bu durumu örnekler. Söz gelimi, bu birim, 16. yüzyılda bir oda şeklinde düzenlendiği gibi, 17. yüzyılda da kimi zaman birden fazla oda ile birlikte ayrı bir binada, kimi zaman ise çok avlulu bir evin kamusala en açık kısmında yer alabilmektedir. Bazı örneklerde ise, evin en mahrem alanı olarak tanımlanan dahiliye bölümünde ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle erkeklere ayrılan bu mekanın, ailenin yaşadığı mahrem alan olarak sayılabilen özel alanın içerisinde de konumlandırılması, 19. yüzyıl öncesinde evlerin cinsiyet üzerinden ikili karşıtlıklar şeklinde tariflenmediğini ortaya koymaktadır. (Özkaya, 2019) Fakat 19. ve 20. yüzyıllara gelindiğinde, Osmanlı toplumunda modernleşme, toplumun her sosyal katmanında yansımalarını bulmuş, dolayısıyla mekan organizasyonunda da belirleyici bir rol oynamıştır. Modernleşmenin cinsiyetlere ilişkin örüntülere yeni bir boyut ve anlam kazandırmasıyla, toplumsal cinsiyet normları, mahremiyet, özel ve kamusal alan, kadın ve erkek rolleri ve bunlar arasındaki hiyerarşileştirme, barınma kültürünü ve gündelik yaşamı doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir.

Modernleşme deneyimlerinin kadın ve erkek cinsiyet örüntülerini değiştirmesi, sosyal bir mekan olan harem ve selamlık mekanlarının dönüşümü ile doğrudan ilgilidir. 19. ve 20. yüzyıldan sonra gerçekleşen bu dönüşüm, kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyetlerinin değişimi üzerinden okunabilmektedir. Kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet normları, insanoğlunun var olduğu zaman diliminden beri kolektif bellekte yerini almış, cinsiyetler arası değer ayrımcılığı tüm zaman dilimlerinde farklı bir şekilde kendisini göstermiştir. Dolayısıyla değer ayrımcılığı, toplumsal bilinç çerçevesinde, toplumsal cinsiyet kodlarının zeminini oluşturmuştur. Cinsiyet örüntülerine ilişkin bu ayrım, modernleşmeye kadar devam etmiştir.

Modernleşmenin bir sonucu olarak giderek hız kazanan bireyselleşme, özellikle kadınlar bağlamında toplumda önemli değişimlere yol açmıştır. Kadın ve erkek birer birey olarak okunmuş ve her birey, bir takım mahremiyet mekanizmalarıyla kendi mahremiyetlerini koruma eğiliminde hareket etmiştir. Modernleşmeyle bireyselleşen kadın cinsiyetlerinin toplum tarafından benimsenmesi ve kabul görmesi, oldukça sancılı ve tartışmalı bir süreci de

beraberinde getirmiştir. Bu süreç, daha önce Osmanlı konutlarının harem ve selamlık birimlerinde görülmeyen keskin bir ayrımın yaygınlaşması ile sonuçlanmıştır. Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda cinsiyet örüntüleri üzerinden tariflenen, birbirlerine karşı zıtlık teşkil eden, kadın ve erkek cinsiyetlerinin birbiriyle iletişimini engelleyecek mekânsal düzenlemelerin oluşturulduğu bir harem-selamlık uygulaması dikkatleri çeker. Erkeklerle ve kadınlara ait toplumsal normların birbirine karışmadığı, her cinsiyete ait ayrı ayrı yaşam kültürlerini barındıran mekanlar olarak harem ve selamlık, ikili bir zıtlık halini almıştır.

Harem ve selamlık mekanları arasındaki ikili karşıtlık, romanlarda ifade edilmiş biçimleriyle bir tartışma alanı oluşturmuştur. Romanlarda kadınlar kamusal alandan çok özel alanda, erkeğin çevresinde konumlandırılarak anlatılmıştır. (Fındıklı, 2016) Bunun yanı sıra, özel alanda konumlandırılan kadınların kamusal alanda görünür olma istekleri de modernleşme ile gelen kadın cinsiyetlerine ait var olan değişimin bir göstergesidir. Söz konusu görünürlüğün toplumun her kesimine yayılması, geleneksel yaşam tarzını benimsemiş bireyleri tartışmalı bir sürecin içerisine doğru çekmiştir. Romanlarda erkek karakterler genellikle iktidar sahibi ve modernleşme ile gelen yeniliğin taşıyıcısı, sorgulayıcısı olan bir konumda yer alırken; kadınlar, gelen yenilik karşısında şaşkınlığa uğrayan ve yeni fikirleri kavrayamayan bireyler olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla kadının ve erkeğin toplumdaki rolüyle ilgili söylemleri ve bu söylemlerin harem ve selamlık mekânlarına yansımaları romanlardan okunabilmektedir. Söz gelimi, romanlarda erkeklerin yönetimindeki selamlık meclislerinde konuşulan konuların, görüşülen devlet işlerinin her anlamda kadınlar tarafından anlaşılamayacağı, kadınların erkek işinden anlamayacağı özellikle vurgulanmıştır. Böylelikle kadın ve erkek cinsiyet ayrımına paralel olarak harem ve selamlık mekanlarının ciddi bir yarılmaya tabi tutulduğu gözlemlenmiştir.

Harem ve selamlık biriminde gündelik yaşam pratiklerinde de kadın ve erkek cinsiyetleri arasındaki ayrımı okumak mümkündür. Gündelik yaşamda kadın ve erkek cinsiyetlerine yüklenen sorumluluklar, romanlardan oldukça net bir şekilde okunmaktadır. Harem biriminde romanlarda geçen olay örgüleri,

kadınların yaşamlarının çoğunu eğlence, çocuk bakımı, ev işleri vb. ile ilgilenen bir konumda tanımlarken; selamlık biriminde erkeklerin yaşamlarının çoğunu yönetim, idare, siyaset, vb. işlerle ilgilenen bir konumda tanımlamıştır. Dolayısıyla romanlarda olay örgüleri cinsiyetlerin ilgilendiği günlük kesitler ile tamamlanmıştır. İki cinsiyetin ilgilendiği her konunun aynı olmadığını söylemek doğru değildir. Söz gelimi hem harem biriminde, hem selamlık biriminde kadın ve erkeklerin eğitim aldığı romanlardan okunmaktadır. Fakat cinsiyetler arası değer ayrımcılığı burada da kendisini farklı şekilde göstermiştir. Eğitimin niteliğinin bile harem ve selamlık birimleri arasında farklılaştığı görülmektedir. Harem biriminde kadınlara şarkı, saz, ud gibi daha çok eğlence odaklı bir eğitim verilirken, selamlık biriminde erkeklere siyaset ve yönetim gibi görece daha önemli bir eğitim verilmiştir. Harem ve selamlık birimleri arasındaki sosyal anlamdaki bu farklılık, söz konusu çerçeveden yola çıkarak anlaşılmıştır.

Bunun yanı sıra, harem ve selamlık mekânları arasında görülen ayrımın, sadece gündelik yaşam pratiklerinde belirmesi, ancak incelenen konakların dış cephesine yansımaması, bu çalışmada elde edilen önemli bir sonuçtur. Harem ve selamlık birimleri, sosyal ve kültürel anlamda birbirinden oldukça farklı olmuş olsa da, mekânsal organizasyonlar bağlamında belirli farklılıklar bulunmamıştır. Harem ve selamlık birimleri arasında bulunan kat düzenlemeleri ve mekan bileşenleri birbirinin izdüşümü niteliğindedir. Harem ve selamlık birimleri arasında plan düzlemi bağlamında belirgin farklar bulunmaması ve harem ve selamlık birimlerine ait mekânsal organizasyonların da birbirleriyle kurduğu ilişkilerin benzerliği, bu iki birim arasında mimari bir mekânsal organizasyondan çok, sosyal bir biçimlenmenin farklılığına işaret etmektedir. Dolayısıyla farklılıkların, harem ve selamlık mekânlarına ait gündelik yaşam pratikleriyle ve o mekânların kullanıcılarıyla birlikte açıklanmasının gerekliliği, mekânların toplumsallığıyla değerlendirilmesinin önemi de böylece ortaya konmuş olur.

Kronolojik bir sıra ile incelenen romanlarda, 1888 ile 1965 tarihleri arasında harem ve selamlık mekanlarına dair önemli farklar bulunmamakla birlikte, harem ve selamlık mekanları arasında karşıtlık oluşturan sınırların devam ettiği

gözelemlenmiştir. Bu sınırların erimeye başlaması, cumhuriyet dönemi ile birlikte belirmeye başlamıştır.

Harem ve selamlık birimleri arasında cinsiyetler arası oluşturulan yatay mahremiyet sınırlarının ötesinde, harem ve selamlık birimlerinde düşey mahremiyet sınırları da varlığını göstermektedir. Söz gelimi hizmetlilerin bulunduğu kat ile, konağın asıl sahiplerinin bulunduğu kat arasında bir sınır bulunmaktadır. Bu sınır kadın ve erkek cinsiyetleri arasında oluşturulan sınırlamadan farklı olarak sosyo-kültürel tabakalar arasında oluşturulan bir mahremiyet biçimlenmesidir. Statü ve mevki farklılığıyla oluşan düşey mahremiyet sınırları, konağın hizmetlileri ve konağın sahipleri arasında gündelik yaşam pratiklerinden okunmaktadır.

Bu çalışmada harem ve selamlık mekanlarının mimari özelliklerinin yanı sıra bu mekanları birer yaşam alanı yapan değerler üzerinde de durulmuştur. Bu noktada harem selamlık mekanlarının toplumsallıklarıyla nasıl değerlendirildiği, o dönemi yaşayan bireyler için ne anlam ifade ettiği araştırılarak söz konusu mekanlar aydınlatılmıştır.

KAYNAKLAR

- Adivar, H.E., 2007. Sinekli Bakkal. Can Yayınları, 419s., İstanbul.
- Adivar, H.E., 2011. Sevda Sokağı Komedyası. Can Yayınları, 141s., İstanbul.
- Ahmet Mithat, 2000. Arnavutlar Solyotlar / Demir Bey Yahut İnkişaf -ı Esrar / Fenni Bir Roman Yahut Amerika Doktorları. Türk Dil Kurumu Yayınları, 646s., İstanbul.
- Akyıldız, A., 2003. Mâbeyn-i Humâyun. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, 27(284), İstanbul.
- Alan, S., 2005. Samiha Ayverdi'nin Eserlerinde Üç Temel Mekân: Konak, Köşk ve Yalı, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 240s., Eskişehir.
- Ayverdi, S., 2009. İbrahim Efendi Konağı. Kubbealtı Yayınları; Ayverdi Enstitü Yayınları, 440s., İstanbul.
- Ayverdi, Sâmiha: İbrâhim Efendi Konağı, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul 2012.
- Berkup, S.B., 2015. Sosyal Ağlarda Bireysel Mahremiyet Paylaşımı: X ve Y Kuşakları Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.
- Bertram, C., 2012. Türk Evini Hayal Etmek Eve Dair Kolektif Düşler. Çev. M. Ratip, İletişim Yayınları, 392s., İstanbul.
- Dere, M., 2014. Türk Romanında Konak ve Yalı, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 386s., İstanbul.
- D'ohsson, M., 1790. Tableau Général de l'Empire Othoman, divisé en deux parties, dont l'une comprend la Législation Mahométane; l'autre l'Histoire de l'Empire Othomane, vol. II, Paris.
- Dökmen, Z.Y., 2010. Toplumsal Cinsiyet Sosyal ve Psikolojik Açıklamalar. Remzi Kitap Evi, 240s., İstanbul.
- Ege, R., 2006. Arap Dilinde "S-L-M" Maddesi ve Kur'an'daki Anlamları. Nüşa, 5(22): 50.
- Elçi, H.İ., 2003. Roman ve Mekan Türk Romanında Ev. Arma Yayınları, 266s., İstanbul.
- Eldem, S.H., 1984. Türk Evi I: Osmanlı Dönemi. Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.
- Eldem, S.H., 1986. Türk Evi II: Osmanlı Dönemi. Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, İstanbul.

- Esendal, M.Ş., 2003. Miras. Bilgi Yayınevi, 234s., İstanbul.
- Farooqi, S., 1998. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla. Çev. E. Kılıç, Tarih Vakfı Yayınları, 364s., İstanbul.
- Farooqi, S., 2009. Orta Halli Osmanlılar: 17. Yüzyılda Ankara ve Kayseri’de Ev Sahipleri ve Evler, Çev. Çalışkan, H., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 320s., İstanbul.
- Fındıklı, E.B., 2016. Türk Romanında Barınma Kültürü, Kübik Apartman İmgesi ve Toplumsal Cinsiyet (1930-1945). Sosyoloji Dergisi, 4(7), 37-70.
- Göncü, T.C., 2011. Harem-i Humâyûn’da Cariyelik 19. Yüzyıl. Milli Saraylar Dergisi, (8), 105-123.
- Günay, R., 2014. İstanbul’un Kaybolan Ahşap Konutları. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 292s., İstanbul.
- Güntekin, R.N., 1998. Damga. İnkılâp Yayınları, 143s., İstanbul.
- Gürpınar, H.R., 2011. Muhabbet Tılsımı Tesadüf. Everest Yayınları, 484s., İstanbul.
- Habermas, J., 2005. Kamusallığın Yapısal Dönüşümü. Çev. T. Bora; M. Sancar, İletişim Yayıncılık, 414s., İstanbul.
- Hasol, D., 2012, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 522s., İstanbul.
- Héritier, F.; Perrot, M., Agacinski, S., Bacharan, N., 2015. Kadınların En Güzel Tarihi. Çev. Y. A. Dalar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 251s., İstanbul.
- Hisar, A.Ş., 1978. Çamlıca’daki Eniştemiz. Ötüken Neşriyat (Yayınları) 276s., İstanbul.
- Işın, E., 2014. İstanbul’da Gündelik Hayat. Yapı Kredi Yayınları, 361s. İstanbul.
- Karay, R.H., 2018. İstanbul’un Bir Yüzü. İnkılâp Kitapevi, 197s., İstanbul.
- Kuban, D., 1995. Türk “Hayat”lı Evi. Ziraat Bankası Yayınları, 279s., İstanbul.
- Kuban, D., 1998. İstanbul Yazıları. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 279s., İstanbul.
- Melling, A.I., 1819. Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore, Treuttel et Würtz, Paris.
- Mümtaz, A.S., 2011. Eski İstanbul Konakları. Kurtuba Kitap, 175s., İstanbul.

- Orman, İ., 2013. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi, c.26, 159s., İstanbul.
- Osmanlı Ansiklopedisi, 1999. Yeni Türkiye Yayınları, c.10., 446s., Ankara.
- Özendes, E., 2005. Osmanlı'nın Son Başkenti İstanbul, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 192s., İstanbul.
- Özkaya, H.G., 2011. 18. Yüzyıl İstanbul'unda Barınma Kültürü ve Yaşam Koşulları. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 369s, İstanbul.
- Özkaya, H.G., 2015. 18. Yüzyılda İstanbul Evleri Mimarlık, Rant, Konfor, Mahremiyet. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 284s., İstanbul.
- Özkaya, H.G., 2018. "17. Yüzyıl İstanbul'unda Barınma Standartları ve Mahremiyet Kalıpları" konulu 115K537 no'lu TÜBİTAK Kariyer Geliştirme Projesi.
- Özkaya, H. G., 2019. Osmanlı İstanbul'unda Selamlığın Halleri. Uğur Tanyeli'ne Armağan Kitabı. Binat Yayıncılık. İstanbul.
- Özyalvaç, Ş.P., 2015. İstanbul Konut Mimarisinde Lüks ve Konfor (18. Yüzyıl). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 653s., İstanbul.
- Pakalın, M.Z., 1993. Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1-3, İstanbul.
- Sakaoğlu, N., 1994. Yangınlar Osmanlı Dönemi. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.7., Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Serdaroğlu, B., 2016. İstanbul'da Konak Hayatı Ve Konak Mimarisi (Sâmiha Ayverdi'nin İbrâhim Efendi Konağı Kitabı Üzerinden Mimari Okumalar), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 99s., İstanbul.
- Sezai, S.P., 2003. Konak. Türk Dil Kurumu Yayınları, 33s., Ankara.
- Tanpınar, A.H., 1979. Mahur Beste. Dergâh Yayınları; Türk Edebiyatı-Roman Dizisi; 2.35., 202s., İstanbul.
- Tanyeli, U., 1995. Konut Mekânında Modernite Kavgası. Mimarlık Dergisi, (262), 16-18.
- Tanyeli, U., 1996. Klasik Dönem Osmanlı Metropolünde Konutun 'Reel' Tarihi: Bir Standart Saptama Denemesi. Z., Ahunbay; D. Mazlum, Prof. Dr. Doğan Kuban'a Armağan İçinde (57-71). Eren Yayıncılık, 216s., İstanbul.

Tanyeli, U., 2007. Kamusal Mekân-Özel Mekân: Türkiye’de Bir Kavram Çiftinin İcadı. Arredamento Mimarlık Dergisi, 100+99, 58-64.

Tanyeli, U., 2012. İstanbul’da Konut Mekânında Mahremiyetinin İhlali ve Teşhiri: Gerilimli Bir Tarihçe-16.-21. Yüzyıl. İstanbul’da Mekân Mahremiyetinin İhlali ve Teşhiri: Gerilimli Bir Tarihçe ve 41 Fotoğraf İçinde (5-74) Akın Nalça Kitapları, 245s., İstanbul.

Thomas, A., 1839. From constantinople, by Robert Walsh, 1839. London.

Türkçe Sözlük, 2000. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Uşaklıgil, H.Z., 2011. Ferdi ve Şürekâsı. Özgür Yayınları, 264s., İstanbul.

Ülger, M., 2008. 19. Yüzyıl Osmanlı Fikir Hayatında Konakların Yeri. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13(1), 198-206.

Yalçın, E., 2006. 19. ve 20. yüzyıllarda Bir Konağın Öyküsü. Editör, Faroqhi, S., ; Neumann, C.K., Soframız Nur Hanemiz Mamur Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak İçinde (267-306). Kitap Yayınevi, 364s., İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Derya DÜZGÜN

Doğum Yeri ve Yılı : Samsun, 1994

Medeni Hali : Bekar

Yabancı Dili : İngilizce

E-posta : deryaaduzgun@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise : Tülay Başaran Anadolu Lisesi, 2012

Lisans : SDÜ, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, 2016

Mesleki Deneyim

TUBİTAK Kariyer Geliştirme Projesi Bursiyer 2017-2018